

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

16. YÜZYIL İNGİLTERE-OSMANLI İLİŞKİLERİ VE
SAFİYE VALİDE SULTAN İLE KRALİÇE I.
ELİZABETH'İN MEKTUPLAŞMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif Gökçe UNUTMAZ AĞIRKAYA

İstanbul
Eylül-2023

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI
TARİH VE MEDENİYET ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI

16. YÜZYIL İNGİLTERE-OSMANLI İLİŞKİLERİ VE
SAFİYE VALİDE SULTAN İLE KRALİÇE I.
ELİZABETH'İN MEKTUPLAŞMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif Gökçe UNUTMAZ AĞIRKAYA

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

İstanbul
Ağustos-2023

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Üye Prof. Dr. Beytullah KAYA

Üye Dr. Öğr. Üyesi Enver Emre ÖCAL

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**16. YÜZYIL İNGİLTERE-OSMANLI İLİŞKİLERİ VE SAFİYE VALİDE SULTAN İLE KRALİÇE I. ELİZABETH'İN MEKTUPLAŞMALARI**” adlı araştırmada öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Elif Gökçe UNUTMAZ AĞIRKAYA

ÖN SÖZ

Tez konusu dahilinde incelendiğinde 15. ve 16. Asırda tarih sahnesinde öne çıkan değişimlerden biri hâkim kraliçelerin yönetimde yer almasıdır. Cinsel kimliklerinden ötürü geri planda kalarak varis olarak görülmeyen kadınlar sahip oldukları güç sayesinde hak ettikleri tahtı ele geçirmeyi başarmıştır. İspanya’da İsabella of Castille, Fransa’da Catherina of Medici, İngiltere’de, Mary Tudor ve hemen ardından tahta çıkan üvey kız kardeşi Elizabeth Tudor, İskoçya’da Mary Stuart... Söz konusu kişilerin doğrudan yahut dolaylı olarak birbirleriyle temasta halinde olmaları yüzyıllardaki tarih sahnesini daha ilginç bir hale getirmekte. Peki Osmanlı’nın kadın sultanları bu siyasi egemenliğin neresinde yer almakta?

Osmanlı’nın her anlamda Batı karşısında yükselişe geçmesiyle beraber Avrupa’da uyandırdığı korku yanında merak unsurunu da birlikte getirmiştir. Harem, bilinen siyasi kimliğinin aksine yüzlerce yıl boyunca birbirinden güzel kadınların kadının padişahın zevk ve sefası için kapatıldığı bir yer olarak görülmüştür. Başta Venedik olmak üzere Hanım Sultanlar ile mektup trafiği oluşturan ülkeler Dünya’nın en güçlü devletinin siyasetini elinde tutan kadınlarla karşılaştıklarında Harem konusunda sahip oldukları bilgileri yeniden gözden geçirme gereği görmüş olmalıdır.

Bu çalışmada yaşadıkları zamanın en önemli karakterleri olarak kabul edilen Safiye Sultan ve İngiltere Kraliçesi Elizabeth Tudor’un mektuplaşmaları 16. yy. Osmanlı İngiltere ilişkileri üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır

Tezimin her aşamasında bana bilgisi ve nezaketiyle yol gösteren sayın hocam Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Tok’a, benden sevgisini ve yardımlarını asla esirgemeyen eşim Can Ağırkaya’ya ve hayatımda tanıdığım en güçlü kadın olan annem Fikriye Unutmaz’a teşekkürü bir borç bilirim.

Elif Gökçe UNUTMAZ AĞIRKAYA

İstanbul - 2023

ÖZET

16. YÜZYIL İNGİLTERE-OSMANLI İLİŞKİLERİ VE SAFİYE VALİDE SULTAN İLE KRALİÇE I. ELİZABETH'İN MEKTUPLAŞMALARI

Elif Gökçe UNUTMAZ AĞIRKAYA

Yüksek Lisans, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah TOK

Ağustos, 2023-98 Sayfa

Osmanlı'nın Valide Sultanlarının hayatları gerek batı dünyasında gerekse kendi tarihimizde her zaman dikkat çekici bir konu olmuştur. Ancak söz konusu ilgi batı dünyasında her zaman için oryantalist bir düşünce açısından ele alınmıştır. Osmanlı'da ise kimi zaman el üzerinde tutulan kimi zamanda suçlanan bakış açısı ile değerlendirilmişlerdir. Devletin tarihinde ilk olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Hatice Hafsa Hatun'a Sultan unvanını vermesiyle Osmanlı tarihinde ilk defa bir kadın, padişaha denk bir güce sahip olmuştur. Daha sonra gelen ardılı Hürrem Sultan, oğlu II. Selim'in tahta çıkışını görememiştir. Ancak hayatı boyunca Sultan Süleyman'ın tek kadını olarak büyük bir güce kavuşan Hürrem Sultan, kendisinden sonra gelen Nurbanu Sultan ve Safiye Sultan'ın egemenlik yolunu hazırladı da diyebiliriz.

Safiye Sultan ve Elizabeth Tudor arasındaki mektuplaşmalar bazı eserler içerisindeki satır aralarında kendisine yer bulmuş olsa da özellikle yerel kaynaklarda tam bir analiz ve çözümlenmeden mahrum kalmıştır. Tezin konusu söz konusu eksikliği gidermek amacıyla seçilmiştir. I. Elizabeth'in gönderdiği mektuplar günümüze ulaşmamış olsa da Safiye Sultan tarafından İngiltere kraliçesine gönderilen mektuplardan son derece önemli bilgiler ediniyoruz. Bunun yanı sıra çalışmada ayrı bir bölüm olarak I. Elizabeth'in, III. Murat'a gönderdiği mektuplar ve iki ülke arasında başlayan siyasi ilişkiler de ele alındı.

Anahtar Kelimeler: I. Elizabeth, Osmanlı Devleti, Safiye Sultan, Sultan III. Murat, Tudor Hanedanı

ABSTRACT

16TH CENTURY ENGLAND-OTTOMAN RELATIONS AND CORRESPONDENCES BETWEEN SAFIYE VALIDE SULTAN AND QUEEN ELIZABETH I

Elif Gökçe UNUTMAZ AĞIRKAYA

Master, History and Civilization Studies

Thesis Advisor: Asst. Prof. Dr. Abdullah TOK

August, 2023-98 Pages

The lives of the Ottoman Valide Sultans have always been a remarkable subject both in the western world and in our own history. However, the aforementioned interest has always been dealt with from an orientalist point of view in the western world. In the Ottoman Empire, they were evaluated from the point of view, which is sometimes cherished and sometimes accused. For the first time in the history of the state, when Suleiman the Magnificent's mother, Hatice Hafsa Hatun, was given the title of Sultan, for the first time in Ottoman history, a woman had a power equivalent to the sultan. His successor Hürrem Sultan, who came later, could not see his son Selim II ascending the throne. However, we can say that Hürrem Sultan, who gained great power as the only woman of Sultan Süleyman throughout her life, prepared the way for the sovereignty of Nurbanu Sultan and Safiye Sultan, who came after her. Although the correspondence between Safiye Sultan and Elizabeth Tudor found its place between the lines in some works, it was deprived of analysis, especially in local sources. The subject of the thesis was chosen in order to make up for the said deficiency. Although the letters sent by Elizabeth I have not survived, we obtain extremely important information from the letters sent by Safiye Sultan to the Queen of England. In addition, the letters sent by Elizabeth I to Murat III and the political relations between the two countries were also discussed as a separate section in the study.

Keywords: Elizabeth I, Ottoman Empire, Safiye Sultan, Murat III, The Tudor Dynasty

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ	1
1.1. Problem	1
1.2. Çalışmanın Amacı	1
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Araştırmanın Kısıtları	2
İKİNCİ BÖLÜM TUDOR HANEDANI (1485-1558)	4
2.1. Elizabeth Tudor	9
2.2. Armada Savaşı.....	15
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM OSMANLI DEVLETİ (1574-1603)	21
3.1. III. Murat (1574-1595).....	21
3.2. III. Mehmet, 1595-1603.....	26
3.3. Safiye Valide Sultan, 1550-1605.....	37
3.3.1. Safiye Sultan'ın Hayır Eserleri.....	48
3.3.1.1. Kahire Melike Safiye Sultan Camii.....	48
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 14.YY'DAN 16.YY'A OSMANLI-İNGİLTERE	
İLİŞKİLERİ VE MEKTUPLAŞMALAR	54
4.1. Sultan'dan Kraliçeye Üç Mektup	65
4.1.1. Birinci Mektup.....	68
4.1.1.1. Birinci Mektubun Türkçe Tercümesi	68
4.1.1.2. Mektubun Analizi	70
4.1.2. İkinci Mektup	73
4.1.2.1. İkinci Mektubun Tercümesi	73
4.1.2.2. İkinci Mektubun Analizi	74

4.1.3. Üçüncü Mektup: Safiye Sultan'ın Kira Kadını Esperanza Malchi'nin I. Elizabeth'e Gönderdiği Mektup	75
4.1.3.1. Üçüncü Mektubun Analizi	76
4.2. Kraliçe I. Elizabeth ve III. Murad Arasındaki Mektuplaşmalar	77
4.2.1. Kraliçe I. Elizabeth Tarafından Sultan III. Murad'a Yazılan 1579 Tarihli Mektup	77
4.2.2. Kraliçe I. Elizabeth Tarafından Sultan III. Murad'a Yazılan 1579 Tarihli Mektubun Çevirisi.....	79
4.2.3. Kraliçe I. Elizabeth Tarafından Sultan III. Murad'a Yazılan 1579 Tarihli Mektubun Analizi	80
4.3. Sultan III. Murad Tarafından İngilizlere Verilen İlk Ticari İmtiyazlar (Ahid Name) 1580.....	81
4.3.1. Sultan III. Murad Tarafından İngilizlere Verilen İlk Ticaret İmtiyazların Yer aldığı Ahitnamenin Türkçe Çevirisi	85
4.3.2. Mektubun Analizi	86
4.4. Sultan III. Murad'dan Kraliçe I. Elizabeth'e 12 /22 Mayıs 1583 Tarihli Gönderilen Mektup	88
4.4.1. Sultan III. Murad'tan Kraliçe I. Elizabeth'e 12 /22 Mayıs 1583 Tarihli Gönderilen Mektubun Çevirisi.....	90
4.4.2. Mektubun Analizi	91
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA.....	94
ÖZGEÇMİŞ	98

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1: Tudor Gülü.....	4
Şekil 2.2: Kraliçe I. Elizabeth'in Westminster Abbey'e Cenaze Töreni, 28 Nisan 1603.....	14
Şekil 2.3: Elizabeth I ve Mary Tudor'un Westminster Abbey'de Yer Alan Ortak Mezar Taşı	14
Şekil 2.4: Tudor Hanedanı Soy Ağacı, Kral VIII.Henry Kraliçeleri ve Varisleri	15
Şekil 2.5: Elizabeth Tudor-Armada Savaşını Betimleyen Portresi Bilinmeyen Bir Sanatçıya Ait Portresi, 1558	20
Şekil 3.1: Nurbânû Sultan'ın Cenazesinin Saraydan Çıkarılmasını Tasvir Eden Minyatür	26
Şekil 3.2: Sultan III. Mehmed'in Eğri Kalesi Kumandanlarını Kabulü	31
Şekil 3.3: Haçova Savaşını Anlatan Minyatür.....	32
Şekil 3.4: Safiye Sultan'nın Bilinmeyen Bir Ressama Ait Portresi.....	48
Şekil 3.5: Kahire Melike Safiye Sultan Camii Girişi.....	49
Şekil 3.6: Kahire Melike Safiye Sultan Camii Planı	52
Şekil 3.7: Birinci Mektup.....	68
Şekil.3.8: İkinci Mektup.....	73

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: adı geçen eser
A.g.m.	: adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız.
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
TTK.	: Türk Tarih Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Safiye Sultan ve I. Elizabeth arasındaki mektuplaşmalar benzer örneklerinden oldukça farklı bir nitelik taşımaktadır. 16. yy. siyaset sahnesi incelendiğinde Avrupa'da egemenlik süren monarklar arasındaki mektuplaşmalar siyasetin olağan bir parçası olarak görülmektedir. Ancak Hristiyan bir kraliçe ve Müslüman bir sultan arasında gerçekleşen mektuplaşmaların farklı bir yaklaşım ile ele alınması gerekmektedir. Söz konusu gereklilik yanında yeni başlayan Osmanlı İngiliz ilişkilerinin de incelenmesini içermektedir.

Valide Safiye Sultan ve I. Elizabeth arasında gerçekleşen mektupları akademik açıdan son derece önemli hale getiren bir diğer unsur tarafların diğerine gönderdiği hediyelerin değerleri yanında son derece şahsi bir yöne sahip olmasıdır.

1.1. Problem

Osmanlı'da Harem üyelerinin hayatlarını incelenmesi oldukça zor bir konudur. Kaynaklarda gerek saygıdan gerekse toplumsal normlardan ötürü anonim olarak yer almaları ve harem kapalı kapıları ardında yaşamış olmaları onları bilinmezlikler içerisine sürüklemiştir. Ancak vakıf defterleri, hayır işleri, ardından bıraktıkları mektuplar ve daha birçok şey hayatları ve kişilikleri hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Ancak en büyük sorun, kaynaklar yahut tarihi evraklardan kaynaklanmamaktadır. Kraliçeler yaşadıkları dönemde ve sonrasında ön yargılarla değerlendirilmiştir. Sultanlar ise devlet işlerine karışmakla suçlanmaktan kurtulamamıştır. Tez konusu içerisinde aynı zamanda bu bakış açısında da belirli yaklaşımlar getirilmeye çalışılacaktır.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada yeni gelişmekte olan Osmanlı-İngiliz siyasi ve ekonomik ilişkileri çerçevesinde Safiye Valide Sultan ve Kraliçe Elizabeth Tudor arasındaki mektupların incelenmesi ve içeriğinin detaylı olarak araştırılması amaçlanmıştır. Mektupları ilginç

kılan en önemli unsur ise Nurbanu Sultan'ın Venedikler olan mektuplaşmaları ve yine Safiye Sultan'ın Fransa Kraliçesi Catherine de Medici ile olan iletişiminin aksine ilk temasın Osmanlı'dan değil İngiltere'den gelmiş olmasıdır. Söz konusu mektuplar gerek coğrafya gerekse kültür açısından birbirinden son derece uzak iki ülkenin egemen kadınlarının duygu ve düşünce dünyalarını da ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Çünkü bahsi geçen mektuplar, onların hediyeleşmeleri ve yönetici özelliklerini gözler önüne sererken aynı zamanda birer kadın olarak karşısındakini merak etme ve anlamaya çalışma unsurlarını da ortaya çıkartmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

İngiliz Osmanlı ilişkileri genellikle devletin gücünü kaybetmeye başladığı 18.yy'dan 1. Dünya Savaşı ve daha sonrasında gerçekleşen Kurtuluş Savaşı çerçevesinde ele alınmaktadır. İlişkilerin ilk dönemi ihmal edilmiş bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiltere tarafından resmi temasın gerçekleştirildiği ilk dönem olan 16.yy. İngiltere-İspanya- Osmanlı ve kısmen de Fransa ve Papalık ekseninde son derece önemli bilgiler barındırmaktadır. Bu konuda yaptığım kaynak araştırması sonucunda özellikle son dönemde ülkemizde yapılan çalışmaların yetersiz olduğunu görmüş bulunmaktayım.

Özellikle Safiye Valide Sultan ve Elizabeth Tudor'un mektuplaşmaları üzerine kulaktan dolma bilgiler ışığında yazılan bir iki gazete makalesi dışında müstakil bilimsel bir çalışma bulunmamaktadır. Yaşadıkları dönemin en güçlü egemenleri olarak karışımıza çıkan bu iki kadının arkasında bıraktığı mektupların tam çevirisi ve analizleriyle çalışmada yer almaktadır.

Ayrıca Elizabeth Tudor'dan Sultan Murat'a gönderilen mektubun çevirisi ve III. Murat tarafından İngilizlere verilen ilk ticari imtiyazları içeren belgelerin tam çevirileri de yorumlarıyla birlikte ilk defa detaylı olarak bu çalışmada yer almaktadır.

1.4. Araştırmanın Kısıtları

Osmanlı ve İngiltere arasındaki diplomatik ilişkilerin resmi olarak başladığı tarihten itibaren gerek elçiler, tüccarlar ve seyyahlar sahip oldukları koruma ile Osmanlı topraklarında özgürce dolaşma imkanını da elde etmiştir. 16.yy'dan devletin resmen

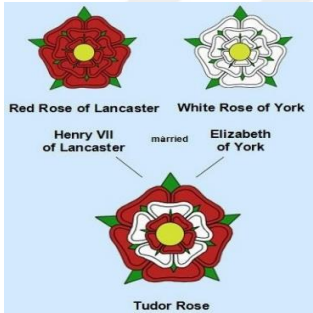
tarihe karışmış olduğu 20. yy'a kadar İngiliz kaynaklarında Osmanlı hakkında son derece büyük bir külliyat oluşmuş durumdadır. Tüm bu kaynakların incelenmesinin son derece meşakkatli bir işlem haline gelmektedir. Aynı zamanda tez kapsamının da dışında kalmaktadır. Sayılan nedenlerden ötürü çalışma kapsamı yalnızca 16.yy ile sınırlandırılmak durumunda kalınmıştır. Ancak konu ile alakalı olarak İngiliz diplomatların kendi aralarında yaptıkları tüm yazışmaların incelenmesi kaynak yetersizliğinin yanı sıra bazı belgelerin günümüze ulaşmamış olmasından ötürü mümkün olmamıştır. Örnek vermek gerekirse Safiye Sultan'ın mektupları Venedik ve İngiliz arşivlerinde yer alırken I. Elizabeth'in yazdığı mektuplar maalesef günümüze ulaşmamıştır. İlk temasın İngiltere tarafından başlatılmış olduğunu düşünecek olursak biz kraliçenin düşüncelerini ancak Safiye Sultan'ın kaleme aldığı mektuplara geçen satır aralarından anlaşılmaya çalışılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TUDOR HANEDANI (1485-1558)

Tudor hanedanı İngiltere ve İrlanda'yı 1485'ten 1603'e kadar yani 118 yıl boyunca yönetti. Beş Tudor hükümdarı yönetime geçti. VII.Henry, VII.Henry, VI.Edward, I Mary, I.Elizabeth. İngiltere Krallığı'nın hükümdarları olarak Plantagenet¹ Hanedanı'nın yerini aldı ve yerine Stuart Hanesi geçti.²

Tudor Hanedanı yönetime gelmeden önce İngiltere tahtında Plantagenet Hanesi tarafından yönetilmekteydi. III. Richard 22 Ağustos 1485 Bosworth Field Savaşı'nda Heny Tudor tarafından öldürüldü. Bu olay, Plantagenet hanedanının sonu ve Tudor hanedanının başlangıcı anlamına gelir. Henry, York'lu Elizabeth of York'la evleri birleştirdi. Söz konusu birleşmeyle birlikte Tudor gülü kraliyet çiftinin nişanı haline geldi. Her ikisi de beş yapraklı kırmızı Lancastrian gülünün içindeki beyaz York gülü.

Şekil 2.1: Tudor Gülü

¹ Hanedanın kökeni Fransa'da yer alan Anjou ve Normandiya bölgesine dayanmaktadır. Üyeleri 1154-1485 yılları arasında İngiltere tahtını yönetti. Hanedanın meşru soyu Kral Richard'ın torunu Warwick Kontu Edward'ın 1499'da idam edilmesiyle ortadan kalktı.

² Erken dönemde Stewart olarak yazılan Stuart evinin atası Walter Fitz Alan olarak kabul edilmektedir. 1371 yılında II.Richard ilk Stuard kralı olarak İskoçya tahtına geçti. Elizabeth Tudor'un 1603 yılındaki ölümünden itibaren 1714 tarihine kadar İngiltere, İrlanda tahtına egemen oldular. Arthur C. Addington Stuart Kraliyet Evi: İskoçya Kralı VI. James'in Torunları (İngiltere Kralı I. James). 3v. Charles Skilton, 1969–76.

Kaynak: <https://england16thcentury.weebly.com/tudor-family-rose.html>
[12.03.2023].

VII. Henry uzun süren savaşın ülkenin ekonomisini çökertme noktasına getirdiğinin farkındaydı. Uyguladığı sıkı para politikaları ile varislerine güçlü bir yönetim bırakmayı amaçlamıştı. VII. Henry Yorklu Elizabeth'in birçok çocuğu dünyaya geldi. Ancak sadece dört tanesi yetişkinliğe ulaştı ve Avrupa'nın çeşitli hanedanlarıyla yaptıkları evlilikleri ülkenin dış siyasetinde güçlü müttefikler kazanmasını sağladı.

1-Arthur, Galler Prensi (1486-1502): tahtın varisiydi.

2-York Dükü Henry (1491-1547): Sonunda Kral VIII. Henry oldu.

3-Margaret (1489-1541): İskoçya Kralı IV. James ile evlendi.

Tahtın varisi Prens Arthur'un 1502 yılında terleme hastalığı nedeniyle ölmesinin ardından Henry Tudor tahtın varisi konumuna yükseldi. Babası VII. Henry tarafından spor faaliyetleri yasaklandı ve halkın arasına çıkması yasaklandı. Henry Tudor VIII. Henry olarak 22 Nisan 1509'da tahta çıktı. VII. Henry'nin son vasiyeti olarak ölen ağabeyinin eşi olan Catherine of Aragon ile evlendi ve çift 24 Haziran'da Westminster Abbey'de taç giydi. Saltanatının ilk dönemlerinde yönetimle ilgilenmekten uzak bir profil çizdi. Gençliğinin ilk dönemlerinde etrafındakilere nazik, sevgisi karşısında cömert ve bir kraldan ziyade dostmuş gibi yaklaştığı görüşü hakimdi.³ VIII. Henry ile ilgili tarihte akılda kalan özellikleri hayatının son dönemine aittir.

Yaşlı Henry obez, dengesiz, altı evliliği ve eşlerinden ikisini tereddüt etmeden idama gönderen eşsiz zalimliğiyle bilinmekteydi. İlk eşi Aragonlu Catherine taht için beklenen varisleri dünyaya getiremedi. İlk kızı ölü olarak dünyaya geldi. Ardından babasının ismi ile vaftiz edilen Prens Henry henüz 52 günlükken öldü. Prenses Mary 1516 yılında dünyaya gelene kadar biz dizi ölü bebek ve düşük izledi. Bir oğul sahibi olamayacağına inana Henry evliliğin iptali için Papalık onayına ihtiyaç durmaktaydı. Ancak Kutsal Roma Germen İmparatoru V. Charles Aragonlu Catherine'nın yeğeni idi ve Kral V. Charles teyzesini desteklemekten çekinmemişti. Bütün itirazlarına rağmen Aragonlu Catherine saraydan uzaklaştırıldı. Rütbeleri düşürüldü ve kızı Mary ile görüşmesi yasaklandı. Henry'nin evliliğinin iptal edilmesi ve Anne Boleyn ile olan

³ "Tudor İngiltere'ye Giriş", İngiliz Mirası, <https://www.english-heritage.org.uk/learn/story-of-england/tudors> [01.06.2022].

birlikteliğinin önünü açılabilmesi için İngiliz parlamentosu, Roma ile bağları tamamen koparan ve kralı İngiltere Kilisesi'nin Yüce Başkanı ilan eden yeni yasalar çıkardı. Henry'nin Anne Boleyn ile gizlice evlenmesinin ardından 7 Eylül 1533'te Henry'nin ve Anne Boleyn'nin annesinin onuruna Elizabeth ismi verilen bir prenses dünyaya geldi. Beklenen prens yine dünyaya gelmemişti. Ancak Elizabeth'in doğuşu çiftin sağlıklı çocuklara sahip olabileceğinin göstergesi olarak memnuniyetle karşılandı. Ancak Anne Boleyn arka arkaya düşüklerle sonlanan iki hamileliğinin ardından kralın ilgisini kaybetti. 1536 yılında ensest zina ve büyücülük suçlarından tutuklandı. Suçlamalar sahteydi ancak kraliçe yine de suçlu bulunarak 19 Mayıs 1536 yılında idam edildi. Henry Anne Boleyn'in idamından sadece on gün sonra Jane Seymour ile evlendi. Jane Seymour düşükle sonuçlanan ilk hamileliğinin ardından ikinci defa hamile kaldı ve 1537'de Edward ismi verilen bir oğul dünyaya getirdi. Ancak doğumdan birkaç gün sonra lohusa humması denen hastalıktan hayatını kaybetti. Henry Jane Seymour'un ölümünden sonra uzun bir süre yas kıyafetlerini üzerinden çıkartmadı ve evlenmeyi kabul etmedi. Ancak çok sevdiğinin ölümünden iki sene sonra Protestan Prenslere ittifak kurmak adına Alman dükünün kızı Anne of Cleves ile dördüncü kez evlendi. Aralık 1539'da İngiltere'ye geldi ve Henry, 1 Ocak 1540'ta onunla buluşmak için Rochester'a gitti. Ancak Anne of Cleves'in kendisine gösterilen portresinden uzak sade ve yaşlı görüntüsü karşısında memnuniyetsizliğe uğradı. Evlilik başarısızlıkla sonuçlandı. Anne of Cleves "Kralın kız kardeşi" ilan edildi ve kendisine verilen zengin mülkleri kabul ederek kralın mahkemesinden ayrıldı. Beşinci evlilik, Catherine Howard ile oldu. Henry ona "dikensiz gülüm" adını verdi ama evlilik başarısızlıkla sonuçlandı. Kısa bir süre sonra sadakatsizliği ortaya çıkan kraliçe ilk sorgulaması esnasında her şeyi inkar etse de daha sonra kendisine kanıt olarak gösterilen mektupları kabul etmek zorunda kaldı. Vatana ihanetle suçlandı ve 13 Şubat 1542'de Londra Kulesi'nde idam edildi. Henry, Temmuz 1543'te Catherine Parr ile altıncı ve son evliliğini yaptı. Catherine Parr, VIII. Henry'e ihtiyacı duyduğu aileyi sağladı. Çocukları Mary ve Elizabeth ile uzlaşmasını sağladı. Kral 28 Ocak 1547'de öldü. Ömrünün son yıllarında artık çocuk sahibi olamadığı kesinleştiği bir dönemde iptal edilen evliliklerinden dünyaya gelen Lady Mary ve Lady Elizabeth yeniden varis ilan edildi. Henüz dokuz yaşındaki oğlu Edward, İngiltere Kralı VI. Edward olarak tahta çıktı. Ancak kralın naipliği sorunu VIII. Henry'nin ölümünden önce belirlenmiştir. Ancak kralın amcası olan Thomas Seymour kısa sürede iktidarı ele geçirdi. Edward Seymour'un sonraki planı genç kralı kuzeni İskoç Kraliçesi genç

Mary⁴ ile evlendirerek İngiltere ile İskoçya'yı birleştirmektir. Bizzat komuta ettiği son derece donanımlı orduyu İskoçya'ya götürdü. 10 Eylül 1547'de gerçekleşen Pinkie Savaşı İngilizler'in galibiyeti ile sonuçlandı. Ancak İngiltere Kralı VI. Edward'ın Kraliçe Mary ile evlilik planları asla gerçekleşmedi. Mary Fransa'ya kaçırıldı ve burada ülkenin gelecekteki Kralı II. Francis Dauphin ile nişanlandı.⁵

Ancak Pinkie'de kazanılan zafer Edward Seymour'un konumunu sarsılmaz hale getirdi. Ancak kralın naipliği konusu Seymour ailesi içinde hizipleşmelere neden oldu. Amcası Thomas Seymour, Edward'ın dairesini işgal etmiş ve onun üzerinde zorla kontrol sahibi olmak için köpeğini öldürmüştü. Eşi eski kraliçe Catherine Parr'ın ölümünün ardından kralın kız kardeşi Elizabeth ile evlenmek için daha öncesinde mahkemeye mektuplar yazmıştı. İşlediği suçlar kral tarafından bizzat kendisine yapılan bir ihanet olarak görüldü. Thomas Seymour 20 Mart 1549'da başı kesilerek öldürüldü. Kralı korumak için yaptığı girişimler nedeniyle düşmanları giderek artan Edward Tudor kısa bir süre sonra iktidardan uzaklaştırıldı. VI. Edward 1553'te hastalandığında, soylular Kral VIII. Henry'nin vasiyetine göre Leydi Mary'nin tahta çıkması olasılığını düşündüler. Ancak Mary Katolik'ti ve onun tahta çıkışı İngiltere'de yapılan tüm reformların bozulacağı anlamına geliyordu. Bu nedenle taht VI. Edward'ın kuzeni Lady Jane Grey⁶'e verildi. Jane Grey'in annesi Kral VIII. Henry'nin kız kardeşi Mary Rose Tudor idi. Ancak soyluların tüm uğraşlarına rağmen halkın desteği tahtın sıradaki yasal varisi olan Mary Tudor'dan yana idi. Mary Tudor birlikleri ile herhangi bir direnişle karşılaşmadan Londra'ya girdi. Jane Grey vatana ihanetten tutuklanarak Londra Kulesi'ne kapatıldı. 12 Şubat 1554'te ölüm cezasına çarptırıldı ve başı kesilerek idam edildiğinde sadece 17 yaşındaydı. Oysa idam emrinin

⁴ 8 Aralık 1542 tarihinde İskoçya Linlithgow Sarayı'nda V. James ve onun Fransız kökenli Guise'li Mary'nin tek çocuğu olarak dünyaya geldi. Babaannesi Margaret Tudor aracılığıyla İngiltere Kralı VII. Henry ile akrabalık bağları söz konusuydu. Doğumundan altı gün sonra V. James'in ölmesi üzerine İskoçya Kraliçesi ilan edildi. John Guy, *My Heart is my Own: The Life of Mary Queen of Scots* (London: Fourth Estate, 2004), 16.

⁵ A.g.e., 40–41.

⁶ Jane Grey yahut tarihteki ismi ile Dokuz Günlük Kraliçe. 10-19 Temmuz 1553 tarihleri arasında İngiltere ve İskoçya kraliçesiydi. Eric Ives, *Lady Jane Grey: A Tudor Mystery* (Malden MA, Oxford UK: Wiley-Blackwell, 2009), 2.

verilmesinden kısa süre sonra Kraliçe Mary tarafından affedildi. Parlamento üyelerinin baskısı nedeniyle geri adım atmak zorunda kaldı. Üzerindeki baskının yanı sıra evlilik hazırlıklarında bulunduğu II. Philipe'nin Jane Grey'in idam edilmeden İngiltere'ye adım atmayacağını açıkça ifade etmesi yüzünden infaz kararını vermek zorunda kaldı.

Lady Mary Tudor ilk Tudor kraliçesi I. Mary olarak 19 Temmuz 1553 tarihinde tahta çıktı. Mary tahta geçtiğinde İngiltere tahtına çıkan ikinci kraliçeydi. İngiltere ve Roma Kilisesi'ni yeniden bir araya getirmek için hızlı adımlar attılar. 5 Ekim 1553 günü meclis toplantı. Annesi Catherine of Aragon ve Kral VIII. Henry'in evlilikleri geçerli ilan edildi. 20 Aralık 1553 yılında ve kardeşi Edward dönemindeki bütün Protestan uygulamaların yasaklandığı ilan edildi. Ayinlerde Latince uygulamasına geri dönüldü. Daha sonra yürürlüğe konacak olan "Gaddarlık Kanunları"⁷ başlayacak olan zulmün habercisi niteliğindedir. Bununla da yetinmeyen Mary, Engizisyonu yeniden yürürlüğe koydu. Sapkınlar yakılarak idam edilecekti. Aldığı yanlış kararlar Tudor'ların İngiltere'de oluşturdukları güven ortamını tamamen ortadan kaldırdı. Saltanatı süresince aralıksız devam eden yağışlar kıtlığa neden oldu.⁸ Anwers ticaretinin gerilemesi ile kumaş ticaretini çökme noktasına getirdi. Mary Tudor, İngiliz korsanlarına İspanya gemilerine saldırmayı yasaklamış olmasına rağmen İngiltere İspanya'nın denizasıırı ticaret yollarından fayda sağlayamadı. I.Mary, İspanya ve Fransa arasında gerçekleşen savaşta evlilik sözleşmesinin maddelerine aykırı olduğu halde İspanya'ya destek vermekten çekinmedi. Ocak 1558 tarihinde Fransızlar Calais'i işgal ettiler. İngiltere'nin anakarada yer alan son toprak parçası olan Calais'in kaybedilmesi I.Mary'nin prestijini kaybetmesine neden oldu. Kraliçe saltanatının beşinci ve son yılında geçirdiği sahte hamilelikler nedeniyle sağlık durumu iyice ağırlaştı. 17 Kasım 1558 günü 42 yaşında St James Sarayı'nda öldü.

⁷ Temel olarak II.Richard 1382 tarihli mektubu, IV.Henry'nin 1401 tarihli kanunu, Kral V.Henry'nin 1414 tarihli kanunu. Bahsi geçen yasaların tamamı VIII.Henry ve VI.Edward döneminde yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak Katolik mezhebinin savunucusu olan I.Mary dini politikalarını devam ettirmek adına üç yasayı yeniden yürürlüğe sokar. David Michael Loades. *Mary Tudor: Life* (Oxford: Cambridge, 1990), 235-247.

⁸ Linda Porter, *Mary Tudor: First Queen* (Londra: Piatkus, 2008), 229,375; Anna Whitelock, *Mary Tudor: England's First Queen* (London, 2009), 277.

2.1. Elizabeth Tudor

17 Kasım 1558'den 1603'teki ölümüne kadar İngiltere ve İrlanda Kraliçesiydi. Tudor'ların son hükümdarıdır. 7 Eylül 1533 yılında Greenwich Sarayı'nda VIII. Henry ve Anne Boleyn'in hayatta kalacak tek çocuğu olarak dünyaya geldi. Kral Henry Tudor'un ikinci kızıydı. Elizabeth doğduğunda tahtın varisi konumundaydı. Kral Henry'nin ilk evliliğinden dünyaya gelen Mary Tudor, Henry ve Catherina of Aragon'dan boşanmasıyla taht hakkını kaybederek gayri meşru ilan edilmişti. Ancak tahtın varisi olacak prensin yerinde bir prensesin dünyaya gelmesi İngiltere tahtında büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştı. Prens doğumu için gerçekleştirilecek olan şenlikler iptal edilmiş ve Elizabeth'in doğum belgesi üzerinde değişikliğe gidilmiştir. Yeni doğan prenses babası Kral VIII. Henry annesi Elizabeth of York ve annesi Anne Boleyn'in annesi olan Elizabeth Howard'ı şereflendirmek amacıyla Elizabeth ismi ile 10 Eylül 1533 yılında Thomas Cranmer tarafından vaftiz edildi. Elizabeth üç yaşındayken annesi Anne Boleyn vatana ihanet, zina ve büyücülük suçlamalarından idam edildi. Elizabeth daha gayrimeşru ilan edildi. Daha Önce Mary Tudor'a yapıldığı gibi rütbesi düşürüldü ve sadece Lady Elizabeth olarak çağırılmaya başlandı. Kral VIII. Henry Anne Boleyn'in idamının ertesi günü nişanlandığını açıkladığı Jane Seymour ile yalnızca on gün sonra evlendi. Elizabeth, gayrimeşru olarak ilan edilse de halen daha kralın çocuğu idi ve son derece iyi bir eğitim almıştı. İlk öğretmeni Margaret Bryan oldu. 1537 yılında ise bakımı Catherine Champernowne daha bilinen ismi ile Cat Ashley'e devredildi. 1565 yılındaki ölümüne kadar Elizabeth'in yanında kaldı. Elizabeth, aralarındaki ilişkiyi bizzat şu sözler ile açıklamıştı: “*Bana yaşamımı Anne Boleyn verdi. Ancak sevgiyi Cat Ashley verdi.*” Onun gözetimi altında Latince, İtalyanca ve Galce öğrendi.⁹

1544 yılında gelindiğinde William Grindal öğretmenliğine getirildi. Becerikli bir öğretmen olarak ifade edilen Grindal gözetiminde Yunanca ve Fransızca'da ilerledi. Sadece 12 yaşındayken o dönemki üvey annesi Katherine Parr için yılbaşı hediyesi olarak “Dualar ve Meditasyonlar” isimli eseri Latince ve İngilizce çevirisi ile ona hediye etti. Daha sonra ise aynı zamanda Prens Edward'ın öğretmeni olan Roger Ascham'dan eğitim almaya başladı. Elizabeth'in eğitimi ile alakalı bilgilerin çoğunluğu onun anılarına dayanmaktadır. 1550 yılına gelindiğinde çağın en iyi eğitim

⁹ Alison Weir, *VIII. Henry'nin Çocukları* (Londra: Random House, 1997), 7.

almış kadınları arasında yer almaktaydı. 1603 yılında kraliçe olduğu dönemde Venedik elçisinin raporunda “*Dil konusunda çok büyük bir yeteneğe sahip olduğu ve hepsini ana dili gibi kullandığı*” ifade edilmiştir.

Kral Henry'nin 1547 yılında beklenen ölümünden sonra Prenses Edward henüz dokuz yaşındayken İngiltere Kralı ilan edildi. Henüz 14 yaşında olan Elizabeth ise yakın ilişkiler kurduğu üvey annesi Katherine Parr'ın gözetimi altında kaldı. Ancak Katherine Parr, kralın ölümünden çok kısa bir süre sonra senatonun izni olmaksızın gizlice Thomas Seymour ile evlendi. Ancak Katherine Parr ve Thomas Seymour'un Chelsea'da bulunan konutunda tahmin edilemez olaylar gerçekleşti. Katherine Parr, Thomas Seymour'un sabahları Elizabeth'i ziyaret etmesine engel olmaya çalıştı. Ancak Thomas Seymour'un Elizabeth'in yas elbisesini keserken yakalanmasının hemen ardından Mayıs 1548 yılında Elizabeth evden uzaklaştırıldı. Yaşanan olayların Elizabeth'i hayatının sonuna kadar duygusal anlamda etkilediği düşünülmektedir.

5 Eylül 1548 tarihinde Katherine Parr, daha sonra Katherine Seymour ismi verilecek olan tek kızını dünyaya getirirken ölmesi üzerine Thomas Seymour Elizabeth ile evlenmek meclisin onayını almaya çalıştı. Ancak Thomas Seymour'un Elizabeth ile evlenmek için yaptığı girişimlerin doğrudan kendisine ihanet olarak gören Kral Edward tarafından idam edildi. Hatfield House'da yaşayan Elizabeth, Thomas Seymour'un ihaneti üzerine sorguya alındığında aralarında bir ilişki olmadığını kanıtlayabilmek adına için üç defa İncil'e basarak yemin etti.

Mary Tudor'un, tahta çıkma töreninde altın kupalı bir araba içerisinde halkı selamladı. Elizabeth ise hemen arkasında gümüş kupalı bir araba içerisinde kraliçeyi takip etmiştir. Bu durum açıkça ablasının varisi olduğu anlamına gelmekteydi. Mary'nin saltanatının ilk yıllarında varisi olarak gördüğü Elizabeth ile yaşamaya başladı. Ancak Mary, koyu bir Katolik'ti ve Elizabeth'in sahip olduğu Protestan inancını ortadan kaldırmaya kararlıydı. 37 yaşında olan Mary Katolik varislerle tahtını garanti altına alarak ardılı kabul edilen Elizabeth'in tahta çıkmasına engel olmak amacıyla kuzeni olan Kutsal Roma Germen İmparatoru olan V. Charles'ın oğlu Philippe ile evlenmesi ülkede isyanlara neden oldu.

Mary'nin bağnazlığı yanında Elizabeth kalabalıklar arasında mantığın sesi haline gelmişti. Kraliçe'nin yabancı bir kral ile evlenmekte ısrar etmesi Wyatt İsyanı'nın patlamasına neden oldu. Herkesten şüphelenen Mary kardeşinin isyanda parmağı olduğu gerekçesiyle onu Londra Kulesine kapattı. V. Charles'ın danışmanı ve

kraliçenin sırdaşı kabul edilen Simon Renard Elizabeth hayatta olduğu sürece kraliçenin tahtının asla güvende olmayacağını sıklıkla ifade etti. Şansölye Stephen Gardiner, Elizabeth'in isyanla olan bağlantısını ortaya çıkartmaya çalıştı. Ancak başarılı olamadı. Lord Paget gibi Elizabeth'in hükümet içerisindeki destekçileri onun suçsuzluğunu savundular. Bu sayede 22 Mayıs 1554 yılında Londra Kulesi'nden çıkarılarak Woodstock'a taşındı. Burada 1 yıl boyunca ev hapsinde tutuldu.

17 Nisan 1555 yılında kraliçenin beklenen doğumunda yanında olması için yaşadığı Hatfield Evi'nden saraya davet edildi. Ancak doğum için beklenen zaman aşılmış olsa da Mary'nin beklediği varis dünyaya gelmedi. Yaz sonuna doğru kraliçenin hamile olmadığı anlaşıldı. 1557 yılının ağustos ayında Fransa ve İngiltere arasında gerçekleşen St. Quentin Savaşı sonrasında İngiltere'nin ana karada kalan son toprağı olan Calais kaybedildi. Bu, İngiltere için son derece trajik bir olaydı.

Halk ve meclis, maliyeyi çökertme noktasına getiren ve Calais'in kaybedilmesine neden olan savaş nedeniyle I. Mary'i suçluyordu. Yenilginin hemen ardından Philippe ilk gemi ile İngiltere'den ayrıldı ve bir daha asla geri dönmedi. 1558 yılında Mary, gene hamile olduğunu düşündü. Ancak ortada bir varis yoktu. Hamilelik sandığı durumu daha sonra yapılan araştırmalarca kanıtlandığı üzere karnında büyüyen kanserli bir tümördü. Mayıs ayında sağlığı iyiden iyide bozuldu. Varisi olmadığı için Elizabeth'in kendisinden sonra tahta çıkmasını kabul etmek zorunda kaldı. 17 Kasım 1558 yılında 42 yaşındayken St. James Sarayı'nda hayata gözlerini yumdu. İngiltere tahtı Elizabeth'in oldu. 25 yaşında tahta çıktığında kendisine ikamet ettiği Hatfield Evi'nde bağlılık yemini etmeye gelenlere şu konuşmayı yaptı:

Doğa kanunları beni kız kardeşim için üzölmeye itiyor. Üzerime aldığım yük beni hayrete düşünüyor. Yine de tanrının yarattığı olduğumu ve O'nun görevine itaat etmeye karar verdiğimi göz önünde bulundurarak, kalbimin derinliklerine bakmak için onun lütfundan yardım alabilmeyi arzulararak ona boyun eğeceğim. Ben doğal olarak tek bir kurum olarak kabul edildiğim için O'nun izniyle yönetecek olsam da hepinizin bana yardımcı olmasını istiyorum.

Bu şekilde Tanrı'ya hesap verebilir ve gelecek nesillere biraz iyilik bırakabiliriz.

*Bütün eylemlerimi iyi bir tavsiye ve öğütle yönlendirmek istiyorum.*¹⁰

Elizabeth, tahta çıktığında dini konularda Mary Tudor'un yaptığı hataları tekrarlamadı. Aldığı kararlarla İngiltere'yi ılımlı bir inanç sisteminde birleştirmeyi amaçladı. Bu konuda atılan ilk adım Kraliçe Mary döneminde çıkarılan Sapkınlıklar Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması oldu. 1559 yılında ise Tek Tiplilik Kanunu çıkartıldı. Ancak kanuna uymama cezası neredeyse sembolikti.

Daha sonra Elizabeth bir kadının kilisenin başı olacağı için gösterilecek tepkileri minimuma indirmek adına "İngiltere Kilisesinin Üst Yöneticisi" ilan edildi. Yeni bir "Üstünlük Yasası" kabul edildi. Yasa 8 Mayıs 1559 yılında kanun haline getirildi. Buna göre tüm kamu görevlileri "Kilise Üst Yöneticisi" olan hükümdara bağlılık yemini edecekti.

Elizabeth, tahta çıktığında doğurganlık çağındaydı ve eşinin kim olacağı konusu gündemdeydi. Duygusal hayatında Robert Dudley'in yeri son derece önemliydi. Elizabeth, Londra Kulesi'nde kapatıldığı dönemde onunla tanışmıştı. Ancak Robert Dudley Amy Robsart ile evliydi, ancak ikisi yine de sarayda sıklıkla birlikte görülmekteydi. Ancak 1560 yılında Amy Robsard evinin merdivenlerinde ölü olarak bulundu. Dedikodular ölümün kraliçe ile evlenmek için Robert Dudley tarafından planlandığı yönündeydi. Ancak yapılan incelemede Amy Robsard'ın kemiklerinin zayıflamasına neden olan bir kansere yakalandığı ve bu nedenle gerçekleşen hafif düşüşün ölümüne neden olduğu anlaşıldı. Ancak Elizabeth ne Robert Dudley ile ne de bir başkası ile asla evlenmedi.

Aldığı karar birçok nedene dayandırılabilir. En önemli neden Anne Boleyn ve VIII. Henry'nin evliliğinin idam ile sonra ermesi olmalıdır. Bazı tarihçiler ise Thomas Seymour tarafından tacize uğramasının onu erkeklerden soğuttuğu görüşündedir. Nedeni ne olursa olsun Elizabeth "Evli bir kraliçe olmaktansa bekar bir dilenci olmayı tercih ederim." diyebilecek kadar ileri gitmişti. Ancak Robert Dudley onun için her zaman son derece önemli olmuştu. Daha sonra Lettice Knollys ile evlendiğinde öfkesinden her ikisinin de saraya girmesini yasakladı. Robert Dudley, 1558 yılında

¹⁰ Marcus S. Leah, Mueller Janel & Mary Beth Rose. *Elizabeth I Toplu Eserler* (Chicago: University of Chicago Press, 2000), 51-52.

Armada Savaşı'nın hemen ardından hayatını kaybetti. Elizabeth, onun ölümünden sonra günlerce odasından çıkmadı.

Robert Dudley'in kraliçeye yazdığı mektup Elizabeth'in ölümünden sonra kişisel eşyalarının arasından çıktı. Elizabeth, 45 yıllık bir saltanatın ardından 24 Mart 1603 yılında hayatını kaybetti. Ömrünün son yıllarında yaşadığı kayıplar depresyona girmesine neden oldu. 1590 yılında ona uzun yıllar hizmet eden kraliçenin mücevherleri ve kıyafetlerinin güvenliğinden sorumlu olan Blanche Parry hayatını kaybetti. Parry, Elizabeth ile olan ilişkisi kraliçenin hayatının ilk yıllarına dayanmaktaydı.

Onun ölümünü 1598 yılında William Cecile izledi. Eski gözdesi Essex Kontu Robert Devereux'un 25 Şubat 1601'de vatana ihanetten idam edilmesi, bir başka darbe oldu. 1603 Ocak ayında kraliçenin hastalığı gözle görülür hale geldiğinde, Richmond Sarayı'na yerleşti. Kraliçe çok az yemek yiyordu. Bütün ısrarlara rağmen doktorların kendisini muayene etmesini kabul etmedi. Ayrıca uzun süreler boyunca ayakta kalıyordu. Oturması umuduyla yatak odasının zeminine yastıklar yerleştirildi. Elizabeth dinlemeyi kabul etmesinden kısa süre sonra hayatını kaybetti. Bedeni Richmond Sarayın'dan Whitehall Sarayı'na götürüldü.

Ölüm nedeni kesin olarak belirlenmedi. Çünkü cesedine otopsi yapılmadı. Ancak konuyla alakalı öne çıkan birkaç teori bulunmakta. İlki kraliçenin son derece düşkün olduğu kurşun bazlı makyaj nedeniyle kan zehirlenmesi geçirmiş olmasıdır. Son derece tehlikeli olan kurşun bazlı bu karışım uzun süre ciltle temas etmesi sonucunda ölüme neden olabilmekteydi. Diğer görüşleri arasında kanser ve ileri yaşı ve bağışıklık sisteminin zayıflaması ile ölümcül hale gelen bronş enfeksiyonu yer almaktadır.

Elizabeth, Westminster Manastırı'nda, üvey kız kardeşi I. Mary ile paylaştığı mezarına defnedildi. Mezarlarının üzerindeki Latince yazıtta şu sözler yer almaktadır, "*Regno consortes & urna, hic obdormimus Elizabetha et Maria sorores, in spe resistentis*" "*Tahtta ve mezarda yoldaş olan kardeşler, Elizabeth ve Mary yeniden dirilme umuduyla burada yatıyor.*"

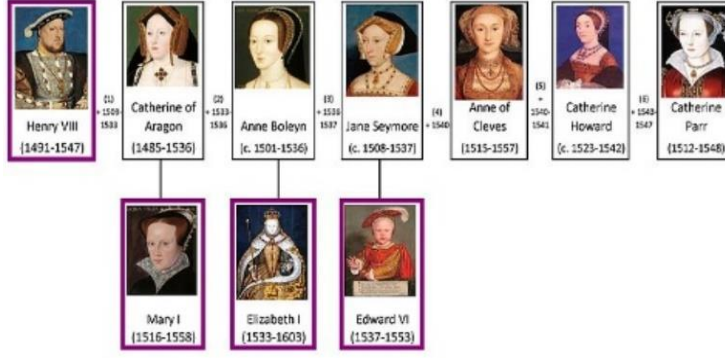
Şekil 2.2: Kraliçe I. Elizabeth'in Westminster Abbey'e Cenaze Töreni, 28 Nisan 1603

Kaynak: *Cenaze Alayı Çizimleri 1557-1603, British Museum, Raf işareti: MS 35324.*

Şekil 2.3: Elizabeth I ve Mary Tudor'un Westminster Abbey'de Yer Alan Ortak Mezar Taşı

Kaynak: Arthur Penrhyn Stanley, "Kraliyet Mezarları". Westminster Abbey'in Tarihi Anıtları . Londra: John Murray. 1868, 178.

Şekil 2.4: Tudor Hanedanı Soy Ağacı, Kral VIII. Henry Kraliçeleri ve Varisleri

Kaynak: <https://elizabethanenglandlife.com/thetudorsfacts/henry-vii-family-tree.html> [12.03.2023].

2.2. Armada Savaşı

İspanya Kralı Philippe'nin İngiltere ile olan bağlantısı savaşın öncesine dayanmaktadır. Babası Kutsal Roma Germen İmparatoru V. Charles, İngiltere Kraliçesi Mary'e eşi olarak kendi oğlunu önermişti. Mary İngiltere'yi annesinin ülkesi ile birleşme ve geleceğin İspanya Kralı ile Katolik varisler bırakma fikrine olumlu bakıyordu. Ancak Mary'nin yabancı bir prensle evlenmesi ülkede huzursuzluğa yok açtı. Huzursuzluk ise Wyatt İsyanı ile sonuçlandı. Ancak isyan bastırıldı ve Mary bütün engellemelere rağmen Philippe ile evlendi. Evlilik sözleşmesi gerçekleştiğinde Mary Philippe ise 27 yaşındaydı. Ülkelerin birleştirilmesi için gerçekleşen evlilikleri son derece mutsuzdu. Philippe eşinden olabildiğince uzak durmaya çalışıyordu. Mary'nin yalancı hamilelikleri ikilinin ilişkisini tamamen bozdu. Mary ölüm döşeğindeyken tek başınaydı. Philippe Mary'nin ölümünün ardından hiç vakit kaybetmeden yerine tahta geçen genç Kraliçe Elizabeth'e evlenme teklifinde bulundu. Ancak teklif İngiltere senatosu ve Elizabeth tarafından düşünülmeden geri çevrildi.

Elizabeth Tudor her anlamda önceki Kraliçe Mary Tudor'dan daha ılımlı bir siyaset izledi. Hatta dini konulardaki mottosu "Video et Taceo" yani "Görüyorum ancak ses çıkartmıyorum." olmuştur.

Ancak İngiltere'nin Protestan olarak kalma çabaları Katolik Papa tarafından oldukça sert önlemlerle karşılandı. Elizabeth Şubat 1570 yılında aforoz edildi. Buna rağmen yurt dışındaki Protestan hareketine gizlice yardım etmekten asla vazgeçmedi.

Kraliçesi olduğu İrlanda'nın mezhep meselesini çözmeye çalıştı. Fransa'daki Huguenotlar'a para ve silah yardımıyla bulunuldu. Yine Philippe'nin yönetiminden şikâyetçi olan Hollandalılara destek verildi. Ayrıca İngiltere'nin hükümete bağlı korsanları İspanyol gemilerine saldırmaya devam etti. Ancak İspanya da misilleme olarak İngiliz gemilerine el koydu. Ayrıca İngiliz tüccarlarının “Yeni Dünya” adı verilen topraklarda ticaret yapmasına engel oldu.

Tüm karşı misillemelere rağmen Philippe kendisini şanlı Katolik inancın Avrupa'daki koruyucusu kabul ediyordu ve yapılanları göz ardı edemezdi. Ayrıca elinde son derece büyük bir koz vardı. İngiltere'de hapis hayatı yaşayan İskoç Kraliçesi Mary. Ancak Ridolphi Komplosu açığa çıktığında Mary vatana ihanetten tutuklandı ve 1587'de idam edildi. Söz konusu idam Philippe'nin elini güçlendirdi: İdam edilen Katolik bir kraliçenin intikamını almak. İspanya'nın diğer amaçları ise şu şekilde sıralanabilir. İngiltere'de Katolik inancı yeniden tesis etmek, Hollandalılara verilen desteğin ortadan kaldırılması ve “Yeni Dünya” olarak isimlendirilen Amerika Kıtası'ndaki İspanyol faaliyetlerine engel olan Hollanda ve İngiliz korsanlarının etkisiz hale getirilmesi.

Philippe İngiltere'yi işgal edebilmek için dönemin papası V.Sixtus'tan maddi destek bile sağlamayı başardı. Ayrıca V.Sixtus II.Philippe'nin vergilerini toplamasına izin verdi ve adamlarına çeşitli ayrıcalıklar sağlandı. 25 Nisan 1588 tarihinde Armada'nın sancağı kutsandı.

Ayrıca ülkenin zengin tüccarları hatta Katolik İngiliz soylularından Armada'ya önemli maddi destek beklendi. Sonunda 132 gemiden oluşan “Yenilmez Armada” yahut “En Şanlı Armada” olarak isimlendirilen filo 17 bin asker ve 7 bin denizci taşımaktaydı. Kaynakların kaydettiğine göre filonun tamamının limandan ayrılması iki gün sürmüştür. Amaç İngiliz Kanalı ele geçirildikten sonra donanma Philippe'nin bölgedeki naibi olan Parma Dükü tarafından yönetilen ikinci filo ile Hollanda'da buluşacaktı. Ancak sorunlar İspanyollar farkında bile olmadan daha en başında başladı. Aslında “En Şanlı Armada” o kadar da etkileyici değildi. Gemilerin yapımı aceleye gelmişti ve kralın aceleci tavrı nedeniyle eksikler görmezden geliniyordu.

Birliklerin kumandanlığı görevine getirilen son derece tecrübeli komutan Santa Cruz Marquis'iydi, Ancak Marquis'i 1558 yılında öldü ve yerini Medina Dükü Sidonia aldı. Donanmanın başında bulunan Medina Dükü Sidonia gemicilik yahut denizcilik ile uzaktan yakından ilgisi olmayan biriydi. Oysa İngiltere'nin 130 gemilik donanmasının

başında Lord Howard bulunuyordu. Ayrıca Hindistan'ın etrafını dolaşmayı başardığından ötürü Ejderha lakaplı Francis Drake İngiltere donanmasının hizmetinde bulunuyordu. İngiliz gemileri, hantal İspanyol gemilerinden çok daha hızlı şekilde manevra yapma kabiliyetine sahipti. Ayrıca 20 kalyon, mükemmel denilen İspanyol kalyonlarından çok daha donanımlı toplara sahipti.

Armada donanması kötü hava koşulları nedeniyle beklenenden fazlasıyla gecikti. Galiçya kıyısı boyunca yaşanan fırtınalar nedeniyle dört kalyon ve bir kadirge geri dönmek zorunda kaldı. Zarar gören diğer gemiler ise tamir Coruna Limanı'na girmek zorunda kaldı.¹¹ Kalan 137 gemi Manş Denizi'ne doğru yola çıktı. Manş Denizine giren gemi sayısı sadece 122 oldu. Dört kadirge , bir nao¹² , beş patache¹³ ve 10 Portekiz karaveli Armada'yı henüz İngiliz kuvvetleri ile çatışmaya girmeden terk etti.

Ancak yaşanan olumsuzluklar nedeniyle donanmanın bölgeye intikali iki ay sürdü. Bu nedenle işgal İngilizler için bir sürpriz olmaktan çıktı. İngilizlerin işgal için gerekli hazırlıkları yapmak için yeterli zamana sahip olması İspanya tarafında planların yeniden gözden geçirilmesine neden oldu. Yeni plan orduyu mavnalarla Londra yakınlarındaki bir yere nakletmekti.

20 Temmuz tarihinde İngiliz gemileri İspanyol istilacılar karşılamak için limandan ayrıldılar. Olumsuz hava koşulları eşliğinde Eddystone, Poland ve Isle of Wight açıklarında üç çarpışma gerçekleşti. İngiliz filosu ve Armada, 1 Ağustos'ta Portland açıklarında bir kez daha çatışmaya girdi. En önemli İspanya gemilerinden *Nuestra Señora del Rosario* çarpışmalarda yer aldı. Ancak geminin pruvasından öne doğru uzanan direğini kaybetti ve İngiliz donanmasına doğru sürüklenmeye başladı. Francis Drake vakit kaybetmeden *harekete* geçti. Endülüs Filosu Komutanı Amiral Pedro de Valdés mürettebatıyla birlikte teslim oldu. İngilizler ihtiyaç duydukları barutla birlikte 50.000 duka altın ele geçirdi.

¹¹ İspanya'nın Galiçya kentinin bir şehri. 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Galiçya Krallığı'nın siyasi başkenti ve 1833 yılları arasında bölgesel idari merkez olarak hizmet vermiştir.

¹² 14. ila 15. yüzyıllarda Avrupa'da, özellikle Portekiz ve İspanya'da geliştirilen, üç veya dört direkli, okyanusa giden bir yelkenli gemidir.

¹³ İki direkli, çok hafif ve sığ bir tür yelkenli gemidir.

7 Ağustos'ta Armada, Calais açıklarında hilal şeklindeki savunma formunda demir attı. Burada Parma donanması bekleniyordu. Anca iletişim kurmak beklenenden daha zorlu ve Parma donanmasının harekete geçmek için hazır olmadığı anlaşıldı. Medina Sidonia savunma hattında beklerken kendisini bu defa da Hollanda gemileri tarafından kuşatma altına alınmış şekilde buldu. Hollandalı tekneler İspanya'ya ait büyük savaş gemilerinin güvenli bir şekilde giremediği sığ sularda faaliyet göstermekteydi. Hollandalılar silah ve cephane açısından yetersiz olsa da sığ sularda sağladıkları avantajları sonuna kadar kullandılar. Armada'nın Hollandalıları uzaklaştırmak için hafif gemileri göndermesi gerekiyordu, Medina Sidonia, esas gemilerin güvenliği için bahsedilen manevrayı yapmaktan çekindi. İspanya için en büyük zorluk filonun barınabileceği bir derin su limanının olmayışıydı.

7-8 Ağustos tarihinde İngilizler kükürt, barut ve katran doldurdukları sekiz gemiyi, yangın gemisine dönüştürerek güvenlik açısından birbirlerine zincirlerle bağlanmış İspanya gemilerinin üzerine gönderdiler. Üç yangın gemisi Armada ordusu tarafından durduruldu. Geri kalanlar filoya doğru ilerledi. Amiral gemisi ve başlıca savaş gemileri yerlerini korumayı başardı. Ancak geri kalan gemiler savunma hattını bozarak dağıldı. Medina Sidonia kuvvetlerini yeniden toplamaya çalıştı. İngilizler, Manş Denizi'ndeki çatışmalar sırasında Armada'nın zayıflıklarını belirlemeyi başarmıştı. İspanyol topları yakın mesafeleri ve güverteler arasında istiflenen erzak miktarları nedeniyle kolayca yeniden doldurulamıyordu. Ayrıca topların kullanımı çoğu zaman onlara nasıl manevra yaptırmaları gerektiğini bilmeyen piyade askerleri tarafından kullanılıyordu. Top ateşi kullanmak yerine düşman gemilerine doğrudan binerek savaşmakta direnmeleri İspanya tarafı için dezavantaj haline geldi.- İngilizler Armada'nın planlarının bilincindeydi ve gemiler arasındaki mesafelerini koruyarak doğrudan çatışmadan kaçınmaya çalıştılar. İngiliz filosu harekete geçti ve şafak vakti, İspanya donanmasının karşısında belirdiler. İngilizler menzil dışında kalarak İspanyol ateşini kışkırttı. İspanya gemileri daha sonra su hattının altında kalacak bölgelerden hasar aldı. Deniz savaşında sekizinci saate gelindiğinde İngiliz gemileri cephane sıkıntısı çekmeye başladılar. Topçular toplarına zincir gibi nesnelere yüklemeye başladı. Akşam saat 4 civarında İngiliz gemileri son atışlarını yapmalarının hemen ardından geri çekildiler.

Medina Dükü Sidonia en sonunda geri çekilme emrini vermek zorunda kaldı. Ancak donanma İspanya kıyılarına dönmek için İskoçya ve İrlanda'nın fırtınalarla çevrili

kayalık limanlarından dolaşmak zorunda kaldı. Soğuk ve fırtınalı hava nedeniyle deniz savaşlarında kaybedilenden daha fazla asker kaybedildi. Bazı İngiliz gemileri kaçan İspanyolları avlamak için peşlerine düştü. Savaşın kaybedilmesiyle birlikte yaşanan olumsuzlukların yanında bir de salgın hastalıklar eklendi. Kaynaklara göre İspanyolların kaybı 11 bin ila 15 bin kişi arasındaydı.

Bu arada Kraliçe Elizabeth elbette boş durmadı. Deniz savaşının kaybedilmesi ve İspanyolların karaya çıkması dahilinde İngiltere kıyılarını korumak için Essex'teki Tilbury'de toplanan orduyu zırh giymiş ve gri bir at üzerinde bizzat ziyaret etti. Askerlere yaptığı konuşma ise tarihe geçecek nitelikteydi:

Güvenliğimizi düşünen bazıları tarafından ihanet korkusuyla kendimizi silahlı kalabalıklara emanet ederken dikkatli olma konusunda ikna edildik ama sizi temin ederim ki sevgili ve sadık halkıma güvenmeden yaşanacak bir ömür istemem. Bırakın zalimler korksun. Halkımın iyi niyetine ve sadık kalplerine inancım ve güvenim tamdır ve Tanrı şahidimdir ki hep öyle davrandım. İşte, görüldüğü üzere şu an aranızdayım. Kendi zevkim ve sefam için değil kararlı bir şekilde, savaş tüm şiddeti ile devam ederken, sizlerle birlikte yaşamak ve ölmek için. Tanrım, krallığım, halkım şerefim ve soyum uğruna toprağa düşüp canımı feda etmek için buradayım. Biliyorum ki ben bir kadının zayıf ve güçsüz bedenini taşıyorum. Ancak bir İngiltere kralının kalbine ve midesine sahibim. Parma, İspanya ya da Avrupa'dan herhangi bir prensin, Krallığım sınırlarından herhangi bir yeri işgal etmeye cüret etmesini hakaret sayarım ve şerefime leke sürdürmektense bizzat silahımı kuşanır, sizin generaliniz ve hakiminiz olur ve sahadaki her bir erdeminizi mükafatlandırırım. Cesaretinizle, mükafat ve zaferi hak ettiğinizi zaten biliyorum. Hükümdarınız olarak size söz veriyorum; hakkınızı alacaksınız. Bu arada hiçbir hükümdar benim korgeneralimden daha asil ve kıymetli bir askeri kumanda etmemiştir. Generalime itaat edeceğinizden ve kampta uyum içerisinde davranacağınızdan ve savaş meydanında kahramanca çarpışacağınızdan şüphem yok. Kısa süre içerisinde Tanrı'nın krallığının ve halkımın düşmanlarına karşı şanlı bir zafer kazanacağız.

Elizabeth birliklerini ziyaret ettiğinde deniz savaşının sonucu zaten belli olmuştu. İngiltere'ye yardım eden fırtınalar Tanrının iradesi olarak görüldü ve daha sonra kraliçenin savaşın anısına bastırıldığı madalyalarda “*Afflavit Deus et dissipati sunt*”

yani “Tanrı patladı ve onlar dağıldılar.” şeklinde belirtildi. Ayrıca 24 Kasım’da St. Paul Katedralinde bir şükür ayini düzenlendi.

Philippe Armada Donanması’nın başarısızlığına rağmen pes etmedi ve daha sonra iki defa daha İngiltere’yi işgal etmeye çalıştı, ancak her seferinde donanma fırtınalar tarafından geri püskürtüldü.

Şekil 2.5: Elizabeth Tudor-Armada Savaşını Betimleyen Portresi Bilinmeyen Bir Sanatçıya Ait Portresi, 1558

Kaynak: Queen's House, Royal Museums Greenwich.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ (1574-1603)

3.1. III. Murat (1574-1595)

Sultan III. Murat, II. Selim ve Nurbanu Sultan'ın oğlu olarak babasının ölümünden sonra Osmanlı tahtına geçmiştir. Şehzade Selim'in henüz Manisa sancakbeyi olduğu 4 Temmuz 1574 yılında dünyaya geldi. Şehzade Selim'in doğan ilk erkek evladı olduğu için doğumu büyük bir sevinçle karşılandı. İlk eğitimini Manisa sarayında aldı. Sünnet düğünü ise yine Manisa sarayında 1557 yılının Nisan ayında gerçekleşti. İlk sancakbeyliği Aydın ilidir. Ancak Şehzade Selim'in sancakbeyliğinin 1558 yılında Karaman'a nakledilmesi üzerine bölgeye gitti. Osmanlı tarihinde adından en çok söz ettiren taht savaşı, babası Şehzade Selim ve öz kardeşi Şehzade Beyazıt arasında Konya ovasında gerçekleşirken kalede bulundu.

Evliya Çelebi'den aldığımız bilgilere göre Şehzade Murat savaş gerçekleştiği esnada sadece 12 yaşındaydı.¹⁴ Ancak bu esnada henüz hayatta olan Sultan Süleyman'ın kendisini görmek istemesi nedeniyle İstanbul'a geldi. Başkentte bir süre dedesinin yanında kaldı ve kendisine son derece değerli hediyeler sunuldu. Savaşta Sultan Süleyman'ın desteğini alarak galip ayrılan Şehzade Selim'in ardından Şehzade Murat, tahtın ikinci varisi konumuna yükseldi. 1562 yılında Saruhan sancakbeyliğine gönderildi. Tahta çıkana kadar 12 yıl süreyle sancakbeyliği görevini sürdürdü. Bu dönemde halen daha Sultan Selim'in gözdesi olan annesi Nurbanu Sultan, Sultan Selim'in diğer şehzadelerin sancağa çıkmasına engel olarak geleceğin padişahı olan oğlunun konumunu sağlama aldı.

Sancakbeyliği döneminde kendisinin yanında olan Hoca Sadettin Efendi, Kara Üveys Çelebi ve Raziye Kalfa hayatının ileriki dönemlerinde de etrafında olacak önemli şahıslar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ardından uzun yıllar gönülden bağlı olduğu yerli ve yabancı birçok kaynakta geçen tek hasekisi Safiye hayatına girdi.

¹⁴ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (İstanbul: YKY Yayınları, 2010), 311.

Birliktelikten 1566 yılında daha sonra III. Mehmet olarak tahta çıkacak olan Şehzade Mehmet dünyaya geldi.

Ayrıca diğer Şehzadesi Mahmut, kızları Ayşe ve Fatma Sultan da Manisa sarayında dünyaya geldi. Şehzadeliği döneminde annesinin de tavsiyeleri gereği babası olan padişah II. Selim'in öfkesini üzerine çekmemek için idari işlere fazla karışmadı. Ancak kentte kendi adı ile anılacak olan Muradiye Camii'ni inşa ettirdi.

Sultan Selim'in 15 Aralık 1574 tarihinde beklenmedik şekilde ölümü üzerine bedeni eşi Nurbanu Sultan tarafından buzlara sarılarak saklanmıştır. Sokullu Mehmet Paşa tarafından kaleme alınan mektup Hasan Çavuş tarafından Manisa'ya götürüldü. Şehzade Murat, olumsuz hava koşullarına rağmen (Kılıç Ali Paşa'nın kadırgası kış şartları nedeniyle Mudanya iskelesine ulaşamamıştır. Bu yüzden limanda demirli olan bir buz kayığı ile İstanbul'a gelmişti) Manisa'dan İstanbul'a on günde ulaşmıştır. Sarayburnu'na ulaştığında Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa ile gecenin ilerleyen saatlerinde Topkapı Sarayı'na ulaştı.

Şehrin müezzinlerine haber verildi ve ertesi günü Sultan II. Selim'in ölüm haberi kente duyurulurken aynı zamanda III. Murat'ın tahta çıkışı kente ilan edildi. Ancak yeni bir padişahın tahta çıkması demek hayatta kalan diğer şehzadelerin ölümü anlamına geliyordu. Şehzade Selim'in hayatta kalan beş oğlu Mustafa, Osman, Süleyman, Cihangir ve Abdullah boğdurularak ölen padişahın Ayasofya'da bulunun türbesinin ayak ucuna gömüldüler. Ancak nizam-ı alem için gerçekleştirilen bu olayda padişah on sekiz saat şehzadelerin hayatını kurtarmaya çalışmıştır.¹⁵

Olaylar gerçekleştiği esnada İstanbul'da bulunan Stephan Gerlach da yine padişahın şehzadelerin katledilmesi esnasında son derece üzgün olduğunu kayıtlara geçirir.¹⁶Artık taht için başka bir rakibi kalmadığından emin olduğunda 25 Aralık günü cülus dağıtıldı ve 31 Aralık günü padişahın ilk Cuma selamlığı Ayasofya Camii'nde gerçekleştirildi. 5 Ocak 1575 tarihinde ise kılıç alayı düzenlendi. Padişah ataları, Fatih Sultan Mehmet, Sultan Süleyman ve Sultan Bayezid'in türbelerini ziyaret ederek

¹⁵ Johan Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019), 276.

¹⁶ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1573-1576* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), 159.

dualar etti. Padişahın tahta çıkması nedeniyle Venedik, Lehistan, Raguz Cumhuriyeti ve İran değerli hediyeler sunarak daha önceki anlaşmaları yenileme yoluna gittiler.

Uzun süren egemenliğinden sonra hanedan içerisindeki mücadele sonucunda zehirlenerek öldürülen Şah Tahmasap'tan sonra yerine geçen II. İsmail'in Osmanlı topraklarına yönelik uyguladığı saldırgan politikalar iki taraf arasındaki barışı tehdit eder hale geldi. II. İsmail'in de kısa süre sonra ölümü Safevileri yeni bir karışıklığa sürüklerken Osmanlı tarafı bu durumu bir fırsat olarak gördü. Sokullu Mehmet Paşa başkanlığında toplanan Divan-ı Hümayun'da İran'a savaş açılması kararı alındı. Lala Mustafa Paşa Serdar tayin edildi.

Osmanlı Ordusu bu seferde ilk galibiyetini Çıldır Gölü civarında kazandı ve bu zafer Gürcistan topraklarının ele geçirilmesi ile sonuçlandı. İkinci zafer ise Koyun Hisar mevkiinde gerçekleşti ve Şirvan ele geçirildi. Bu esnada İstanbul' siyasetinde beklenmedik gelişmeler ortaya çıktı. Üç padişaha hizmet etmiş son derece tecrübeli bir devlet adamı olan Sokullu Mehmet Paşa, 12 Ekim 1579 tarihinde ikinci divanını sırasında kendisine arzihal vermek bahanesi ile yaklaşan derviş kılığındaki bir zatın göğsünden çıkardığı hançeri kalbine saplamasıyla ağır yaralandı. Aynı günün akşamında hayatını kaybetti.¹⁷ İdam edilen meczup ise parçalara ayrıldıktan sonra ibret olması için İstanbul sokaklarında sürüklendi. Paşanın ölümünden iki gün sonra 14 Ekim 1579 tarihinde Semiz Ahmet Paşa sadrazamlık görevine getirildi. Ancak onun da kısa süre sonra beklenmedik ölümü nedeniyle sadaret makamı Lala Mustafa Paşa ve Sinan Paşa arasında bir rekabet unsuru haline geldi. Saray içerisindeki hizipleşmenin merkezi haline gelen iki paşa arasında denge sağlanabilmesi için sadaret mührünü kimseye verilmedi. Ancak doğu cephesinde İran'a karşı kazandığı başarıları nedeniyle önce çıkan Lala Mustafa Paşa'nın sadaret kaymakamı olarak atandı. Sadaret mührü ise cephede görev alan Serdar Sinan Paşa'ya gönderildi. Söz konusu mücadele Lala Mustafa Paşa'nın 7 Ağustos 1580 yılında beklenmeyen ölümüyle kendiliğinden çözüme kavuştu.

Tarihler 7 Aralık 1583 yılını gösterdiğinde Nurbanu Valide Sultan hayatını kaybetti. Padişah hayattayken son derece saygı duyduğu annesinin cenazesine de aynı davranışı devam ettirdi. III. Murat,1583 tarihine kadar hanım sultanların cenaze esnasında padişahın sarayda kalma geleneğini bir kenara bırakarak yas giysileri içerisinde valide

¹⁷ Erhan Afyoncu, "Sokullu Mehmet Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, C. 37, İstanbul, 2009, 357.

sultanın tabutu yanında Fatih Camii'ne kadar yürüdü. Burada seçilen caminin özellikle İstanbul'un en uzak semtinde olması son derece ilginç bir detay olarak karşımıza çıkmaktadır.

Böylelikle cenazeye katılımın en yüksek seviyede olması da hedeflenmiştir. Osmanlı'nın ilk gerçek valide sultanı olarak kabul edilen Nurbanu Sultan'ın cenazesi Lokman tarafından kaleme alınan Şeyhinşahname'de yer alan minyatür ile ölümsüzleştirilmiştir. Özellikle belirtmek gerekir ki Osmanlı tarihinde bu tarihten önce ve sonra hiçbir valide sultanın hayatı yahut ölümü herhangi bir minyatür içerisinde resmedilmemiştir.

Cenaze namazı kılındıktan sonra yine geleneklere aykırı bir olay gerçekleştirilmiş olup Nurbanu Sultan kocası II. Selim'in Ayasofya'da yer alan türbesinin yanına gömülmüştür. Kendisi bir padişahın yanına gömülen ilk eş olarak tarihi kayıtlara geçmektedir.¹⁸

17 Aralık 1583 tarihine kadar sarayda tutulan Şehzade Mehmet, Manisa Sancakbeyi olarak görevlendirildi. Doğu cephesinde ise Özdemiroğlu Osman Paşa sabah başlayan ve gece olduğunda yanan meşaleler altında devam ettiği için daha sonrasında "Meşaleler Savaşı" olarak isimlendirilecek savaşta Safevi birliklerini yenilgiye uğratarak Şirvan'ın merkezi Şamahı'yı Osmanlı topraklarına kattı. 30 Haziran 1584 yılında başkente gelişi büyük kutlamalara sahne oldu. Özdemiroğlu Osman Paşa kazandığı bu başarılarla 28 Temmuz 1584 yılında Sadrazamlık görevine getirildi.

1585 senesinde Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Tebriz'in alınmasından sonra hastalanarak ölmesi üzerine yerine Ferhat Paşa görevlendirildi. Tebriz'i 11 ay gibi uzun bir süre kuşatma altında tutan Safevi birlikleri Ferhat Paşa'nın yaklaşmakta olduğu haberini aldıklarında kuşatmayı kaldırarak geri çekilme kararı aldılar.

Osmanlı birliklerinin 1 Eylül tarihinde Gence'ye girmesi ve tahta yeni çıkmış olan Şah Abbas'ın hanedan içi karışıklıklar nedeniyle zor durumda olması nedeniyle bir kere daha barış görüşmeleri gerçekleşti. 15 Ocak 1590 yılında ele geçirilen toprakların Osmanlı'da kalması koşuluyla barış antlaşması imzalandı. Elçilik heyeti ile İstanbul'a

¹⁸ Leslie Penn Peirce, *İmparatorluk Haremi: Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın ve Egemenlik. Ortadoğu Tarihi Çalışmaları* (New York: Oxford University Press, 1993), 189.

gelen Haydar Mirza kitaplara son derece düşkün olduğu bilinen padişaha özenle ciltlenmiş Kur'anlar ve İran klasiklerini sunmuştur. Eserler arasında şunları sayabiliriz. *Şeyhname*, *Hamse-i Nizami*, *Külliyat-ı Hakani*, *Yusuf u Zileyha*, *Hafiz Divanı*, *Hamse-i Nizami*, *Mahsen-ül Esrar*, *Rubaiyyat-ı Hayyam*, *Cemsid ü Hurşid*.¹⁹

Uzun süren Osmanlı İran Savaşı devletin doğu politikalarında yeni bir sayfanın açılmasına neden olmuştur. Bu dönemde doğuda İran'ın yanı sıra artan bir güç olarak Kafkaslara yerleşmek isteyen Rusya'nın ön plana çıkması Osmanlı'nın farklı yaklaşımlar sergilemesine neden oldu.

Doğu cephesi henüz açıldığında Özbek Hanlığı ile iyi ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkiler ilerleyen zamanlarda Özbek ve Nogay elçilerinin İstanbul'a gelmesi ve Rusya'ya ortak bir sefer açılmasının gündeme gelmesine neden olacaktı. Ancak Lehistan tahtında yaşanan gelişmeler Avusturya ve Rusya ittifakının kral seçimlerine müdahale etmek istemesi doğu seferinin gündemden kalmasına neden oldu.

Tezin esas konusu olarak seçilen İngiltere Osmanlı ilişkileri bu dönemde zirveye çıktı. İlişkilerin temelinde ise özellikle ortak düşman İspanya'nın ablukaya alınması vardı. Osmanlı bu dönemde her açıdan İspanya'yı zor durumda bırakacak ittifaklara yöneldi. Fas bölgesi ise nüfus mücadelesinin diğer sahnesini oluşturmaktaydı. Osmanlı-Fas birleşik kuvvetleri 1578 yılında Kasrülkebir'de İspanya-Portekiz birliklerini ağır bir yenilgiye uğrattı. Savaşta Portekiz kralı hayatını kaybetti.

Osmanlı siyasi ve askeri tarihini derinden etkileyecek sonrasında "Felaket Yılları" Batıda ise "15 Yıl Savaşları" yahut "Uzun Türk Savaşları" olarak kaydedilecek savaşlar 20 Haziran 1593 yılında Bosna sınırında yaşanan Kulpa yenilgisi ile başladı.

Cepheden arka arkaya gelen başarısızlık haberlerine rağmen Koca Sinan Paşa'nın ısrarı ile Habsburglara karşı yeni bir cephe açılması kararı alındı. Bu aşamada özellikle Ferhat Paşa'nın açılacak cepheye yönelik şiddetli itirazları ise sonuçsuz kaldı. Savaşın henüz başında bazı kazanımlar elde etmiş olması ile Avusturya saldırıları nedeniyle bazı kaleler kaybedildi. Daha sonra yeniden saldırıya geçen Sinan Paşa Yanıkkale ve Papa Kalesi'ni ele geçirmeyi başardı. Kalelerin güvenliğinin sağlanmasından sonra orduyla birlikte Belgrad'a çekildi. Bu esnada Erdel, Eflak ve Boğdan Voyvodaları Osmanlı'ya karşı kurulan ittifaka katılması ile savaşın seyri değişti. Eflak birlikleri

¹⁹ Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Sultanları* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015), 170.

İbrail Kalesini yaktı ve içindeki halkı katletti. Savaş devam ederken 16 Ocak 1595'te III. Murat İstanbul'da felç geçirerek öldü. Cenazesi Ayasofya Camii avlusuna defnedildi.

III. Murat kitaplara düşkün, okumayı seven, Muradi mahlası ile yazdığı şiirlerinin yanında hat sanatı ile ilgilenen bir padişahı. Sülüs, nesih ve ta'lik yazılarda eserleri bulunmaktadır.

Şekil 3.1: Nurbânû Sultan'ın Cenazesinin Saraydan Çıkarılmasını Tasvir Eden Minyatür

Kaynak: Lokmân b. Hüseyin, *Şehinşâhnâme*, TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 200, II, vr. 146

3.2. III. Mehmet, 1595-1603

III. Murat ve Safiye Sultan'ın oğlu olarak 16 Mayıs 1566 yılında Manisa Sart Ovası civarında dünyaya geldi. Doğduğunda babası III. Murat Manisa Sancakbeyi, büyük babası II. Selim ise Kütahya Sancağında görev yapmaktaydı. Büyük büyük babası Kanuni Sultan Süleyman ise o esnada son seferi olan Zigetvar Seferi'nde idi. Rivayete göre ismini doğum haberini alan Sultan Süleyman koymuştur. Mehmed-i Salis ve Eğri Fatih olarak da bilinmektedir.

27 Ocak 1595 yılında tahta çıktığında 19 erkek kardeşini öldürterek²⁰ halk üzerinde son derece olumsuz bir etki bırakmıştır. Bu sayı Osmanlı tarihindeki en yüksek sayı olmakla beraber öldürülen şehzadelerin çoğu henüz kundaktaki bebeklerdi. Mustafa, Bayezid, Osman, Selim, Cihangir, Abdullah, Abdurrahman, Hasan, Ahmed, Yakup, Alemşah, Yusuf, Hüseyin, Korkut, Ali, İshak, Ömer, Alaüddin ve Davut isimli şehzadelerin tabutları babaları III. Murat'ın cenazesinden bir gün sonra saraydan çıkartılmış ve babalarının ayak ucuna gömülmüştür.²¹ Tarihçi Peçevi kaleme aldığı şehzadelerin öldürülmesi olayından şu şekilde bahseder. *“O gece on dokuz şehzade, annelerinin kucağından koparılarak Tanrı'nın rahmetine ulaştırıldılar. Ertesi gün Şeyhülislam Bostanzade onların cenaze namazlarını kıldırdı ve babalarının ayakları dibine “hüzün köşesi” gibi gömüldüler. Yüce Tanrı'nın rahmeti üzerlerine olsun.”* Peçevi yaşanan üzücü hadise konusunda bir değerlendirme yapmaktan kaçınır. Ancak olaylardan bahsederken *“Hüzün köşesi gibi gömüldüler.”* gibi son derece duygusal bir ifade kullanması olayın halk üzerinde yarattığı dramatik etkiyi açıklamak için yeterli olabilir.²²

III. Mehmet Osmanlı tarihinde sancaktan tahta çıkan son şehzadedir. İlk çocukluk yıllarını babasının Saruhan sancak beyliğiyle bulunduğu Manisa'da geçirdi. III. Murat'ın tahta çıkmasından bir yıl kadar sonra harem halkıyla beraber İstanbul'a geldiğinde henüz 9 yaşındaydı. Manisa'da ilk eğitimini İbrâhim Efendi'den aldı, daha sonra Hüseyin Efendi ve Mehmed Azmi Efendi hocalığını yaptı.

1582 tarihinde At Meydanı'nda yapılan sünnet düğünü Osmanlı tarihinin en görkemli düğünlerinden birisi oldu. Ancak yapılan sünnet düğününde geleneklerin biraz tersi olarak 16 yaşındaydı. Bunun nedenlerinden birisi şehzadenin sancağa çıkmadan önce babasına rakip olabileceği herhangi bir durumdan uzak tutulmak istenmesiydi. 29 Mayıs 1582 başlayan ve elli altı gün süren muhteşem törenler ve eğlencelerle sünnet edildi.

²⁰ Reşad Ekrem Koçu, *Tarihimizde Garip Vakalar* (İstanbul: Varlık Yayınları, 1971), 142.

²¹ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarihi Selaniki*, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989), 436.

²² İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi* (Ankara: Kültür Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), 152.

1583 yılında maiyet ile Saruhan Sancakbeyi olarak Manisa'ya yerleşti. Tahta çıkana kadar 12 yıl boyunca Manisa Sarayı'nda ikamet etti. Ancak 1589-1595 yılları arasındaki Ahkam defterleri incelendiğinde yönetim merkezinin sadece Manisa değil neredeyse Batı Anadolu'nun tamamını kapsadığı anlaşılmaktadır. Ancak tahtın varisi olarak siyasi etkinliği son derece geri planda kalmıştır. Yazışmalarının tamamı lalası tarafından yürütülmüştür. Ancak III. Murat'ın İstanbul'daki etkisiz yönetiminin aksine halkla iç içe olarak onların dertlerini dinleme alışkanlığı kazanmıştır. Padişah olduğu döneme ise saray erkani ve özellikle Safiye Sultan'ın engellemelerine rağmen özellikle Cuma selamlığında bu alışkanlığını sürdürmeye çalıştı.

İstanbul'da 1594 yılının sonlarına doğru Padişah III. Murat'ın ağır şekilde hastalandığı konuşulmaktaydı. Padişah çalışmalarına devam ederek iyi olduğu izlenimini yaratmaya çalışıyordu. İlk önce soğuk algınlığı olarak ifade edilen hastalığının devam etmesi üzerine mesanesinde taş olduğu saptandı. Ancak doktorların uyguladığı tedaviyi kabul etmeyip buz tedavisinde ısrar etmesi üzerine hastalığı ağırlaştı.

15 Ocak 1595 tarihinde gerçekleşen ölümü Safiye Sultan tarafından devlet adamlarından ve halktan gizlendi. Bostancıbaşı Ferhat Ağa hızla Manisa Sarayı'nda giderek şehzadeye babasının öldüğünü duyurdu. Şehzade Mehmet kış şartlarına aldırmadan hızlı şekilde İstanbul'a geldi ve önceki padişahın öldüğü halka ve devlet adamlarına açıklandı. Cülüs töreninin²³ ardından babası III. Murat'ın cenaze namazı kılınarak Ayasofya avlusuna gömüldü.

3 Mart 1595 tarihinde ilk defa Cuma selamlığına çıkarak Ayasofya'ya gitti. III. Murat'ın sarayında kendilerine yer bulan cüceler, dilsizler ve diğer saray erkani Mısır'a sürüldü. Ayrıca önceki padişahın 27 kızı, dadıları ve cariyeleri Eski Saray'a sürülerek harem Safiye Sultan'ın yönetimine uygun hale getirildi. III. Murat Lalası Mehmet Efendi'yi vezirliğe getirerek yakınında tuttu. Hazineye israfı engellemeye çalıştı ve kendi emrindeki iç hazineye Mısır hazinesi dışında bir ekleme yapılımasını yasakladı. Gelirlerin dış hazinede toplanma emrini verdi.

²³ Cülüs töreni tahta çıktıktan üç gün sonra gerçekleştirildi. O sırada yeniçeri kâtibi olan tarihçi Âlî Mustafa sadece yeniçerilere dağıtılan miktarı 660.000 altın olarak verir. Kühnü'l-ahbâr, III, 650.

Padişahın aldığı ilk kararlarda şüphesiz hocası Mehmet Efendi'nin etkisi büyüktür. Babası tarafından ihmal edildiğini düşündüğü Cuma selamlıkları esnasında vezirlerin kendilerine yaklaşıp halkın durumunu anlatma geleneğini geri getirdi. Savaş alanında gelen haberlerin tartışıldığı meşveret meclisleri toplandı. Padişah bu davranışlarıyla adaletle yöneteceğini halka ifade etmeye çalışırken kardeş katli nedeniyle sarsılan güveni yeniden oluşturmaya çalışmıştır.

Padişahın karşı karşıya kaldığı ilk ciddi mesele aynı zamanda şehirde çıkan yeniçeri isyanlarının da kaynağı durumundaydı. Birbirine rakip olan iki devlet adamı Ferhan ve Sinan Paşaların aralarındaki çekişmeye valide sultanın da karışmasıyla çözülemeyecek bir sorun haline gelmiştir. Sinan Paşa, Eflak cephesinde başarısız olduğu gerekçesiyle Ferhat Paşa'yı azlettirmeyi başardı. Daha sonra Sinan Paşa'nın da cephede etkisiz olması üzerine azledilmesi ise Lala Mehmet Paşa sadaret görevine getirildi. Bu atamanın esas nedeni ise *Selaniki Tarihinde* padişahın devlet işlerini kontrolü altına almak istemesi olarak gösterir. Ancak bu atama üzerinden dokuz gün geçmeden sağlığı bozuk olan Lala Mehmet Paşa'nın ölümü Sinan Paşa'ya tekrardan vezirlik yolunu açtı. Sinan Paşa'nın da vefat etmesi ile vezirlik makamına Damat İbrahim Paşa getirildi.

Çetin geçen kış şartlarında boğazda gemiler işlemez oldu. Ekmek ve tahıl fiyatları yükseldi. Karaborsacılık başladı. Halk ise bu durumu padişahın taht acıktığında 19 erkek kardeşini boğdurmasının getirdiği uğursuzluğa bağladı. Padişah ise hal ve davranışları ile halkın sempatisini kazanmaya çalışıyordu. Bu esnada Estergon Kalesi'nin kaybedilmesi gibi cepheden gelen önemli haberler padişaha Yalova kaplıcalarına gitmek üzereyken haber verildi. Padişah geziyi yarıda keserek cepheye gidecek askerlerle Edirne'ye giderek gelişmeleri savaş alanına yakın bir yerden izlemek istemiştir. Ancak bu fikirden Safşye Sultan'ın telkinleri nedeniyle vazgeçmiştir.

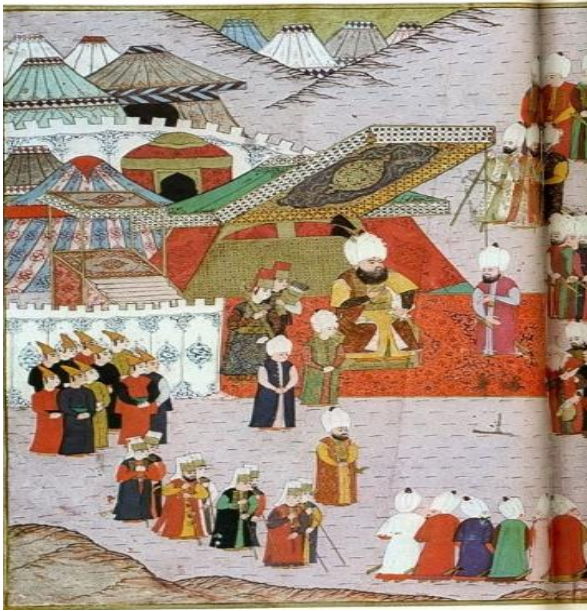
Avusturya ile yapılan savaşlar devam etse de kimse sefere gitmek konusunda gönüllü değildi. Cepheye gitmesi gereken Yeniçeriler "*Yalnızca padişahımız önünde cepheye gideriz.*" diyerek niyetlerini belli ettiler ve Kur'an'a el bastılar. Oysaki II. Selim ve III. Murat asla ordu ile sefere gitmemiştir.

Ancak savaş bölgesinden gelen olumsuz haberler ve Estergon Kalesi gibi önemli kalelerin kaybedilmesi sefer düzenlenmesini gerekli kıldı. Cepheden gelen olumsuz haberler üzerine Ayasofya vaizi Muhyiddin Efendi hutbesinde devlete ait kalelerin düşman eline gelmesinden ötürü "*Memleket-i İslam'ın paymal olduğunu*" belirtmiştir.

Duydukları üzerine göz yaşlarına boğulan padişah ordunun başında bizzat sefere gideceğini belirtmiştir.²⁴ Osmanlı tarihinde otuz yıl sonra ilk defa bir padişah ordunun başında sefere gidiyordu. Ancak Safiye Sultan seferlere başkanlık etmek görevinin vezirlere ait olduğunu öne sürerek III. Mehmet'e engel olmaya çalışmıştır.²⁵

III. Mehmet sefer hazırlıklarına bizzat katılmış ve güvendiği yakınlarına fikir danışmıştır. Özellikle Büyük dedesi Kanuni Sultan Süleyman'ın aynı zamanda son seferi olan Zigetvar Seferi'ndeki stratejisi hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmıştır.²⁶ Padişahın sefere bizzat komuta etmekteki isteği, devlet yönetiminde etkili olmaya çalışmasının bir başka göstergesidir.

Osmanlı Ordusu'nun Batı seferlerinde güzergâh hattı olan Edirne-Filibe-Sofya-Niş üzerinden Belgrad'a ulaşıldı. Sırbistan bölgesinde yer alan Salankamen'de yapılan harp divanında ise Eğri Kalesi'nin kuşatılması kararlaştırıldı. Ancak bu esnada Hatvan Kalesi'nin Avusturyalılar tarafından alındığı ve kalede büyük bir kıyım gerçekleştiği haberi ordugaha ulaştı. 21 Eylül 1596 yılında Eğri Kalesi alındı. Padişah ilk namazı kale içerisinde camiye çevrilen kilisede kıldı. Yakalanan esirler kılıçtan geçirildi ve Hatvan Kalesi'nde yaşanan olayların intikamı alındı.

²⁴ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarihi Selaniki*, 532.

²⁵ Baron W. *Wratislaw'ın Anıları-16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizimler*, çev. M. Süreyya Dilmen (İstanbul: Karaca Yayınları, 1981), 148-149.

²⁶ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarihi Selaniki*, 559, 568.

Şekil 3.2: Sultan III. Mehmed'in Eğri Kalesi Kumandanlarını Kabulü

Kaynak: Topkapı Sarayı Müzesi, Talikîzâde Suphi Çelebi, H. 1609 ca., 1598. 26b-27a.

Daha sonra Sadrazam İbrahim Paşa'nın önderliğindeki savaş divanında Avusturyalıların üzerinde gidilmesi gerektiği belirtildi. Ancak Habsburg ordusunun büyüklüğü hakkında bir fikir bulunmuyordu. Ancak ordunun son derece iyi silahlandırılmış olduğu bilgisi Osmanlı'ya ulaşmıştı.

Savaşmak istemeyen padişah ise güçlükle ikna edildi. Avusturya kuvvetleri ise Eğri Kalesi'nin kaybedilmesinden sonra Osmanlı kuvvetlerine saldırmak için uygun zamanı kollamaktaydı. Düşmanın durumundan haberdar olmak amacıyla Cafer Paşa, Haçova önlerine kadar ilerledi. Ancak kendisinden sayıca oldukça üstün Avusturya kuvvetleri ile çatışmaya girdiyse de başarılı olamadı. Yaşanan başarısızlık orduda moral bozukluğuna neden oldu. Ancak padişahın son derece güvendiği Hoca Sadettin Efendi'nin bizzat teşviki ile ilerleme kararı alındı. İlk Sıcak temas 25 Ekim tarihinde gerçekleşti. Ancak asıl savaş 26 Ekim'de başladı. Ancak Osmanlı'nın Sokulluzâde Hasan Paşa kumandasındaki Rumeli kuvvetlerinin bulunduğu sağ kol dağıldı. Buradan merkeze hücum eden Habsburg birlikleri ise savaşmayı bırakarak elde ettikleri hazineleri yağmalamaya giriştiler. Padişah, geri çekilme emri verse de Hoca Sadettin Efendi bir kere daha olaya müdahale ederek padişahın sakin kalması gerektiğini aksi halde ordunun tamamen dağılacağını ifade etti.²⁷ Padişah'ın çadırı etrafında yoğunlaşan yağma esnasında padişahın etrafında etten duvar ören at oğlanları, aşçılar, deveciler, karakullukçuların ellerine geçen her şeyle Habsburg askerilerine saldırması ile savaşın seyri bir anda değişmiştir.

III. Mehmet, Sinan Paşa'yı savaşta göstermiş olduğu başarısızlıklardan ötürü görevinden alarak yerine Lala Mehmet Paşa'yı getirmiştir. Ancak hasta olan paşanın dokuz gün sonra ölümü atamanın başarıya ulaşmasına engel olmuştur. Sinan Paşa yeniden göreve getirildi. Ancak onun da ölümü nedeniyle Safiye Sultan'ın damadı İbrahim Paşa 4 Nisan 1596 tarihinde veziriazam görevine getirildi. İbrahim Paşa'nın veziriazam olarak atanması Safiye Sultan'ın etkisinin en üst düzeye çıkmasına neden

²⁷ Havva Nur Takva, "Naima'ya Göre Osmanlı Devleti'nin Siyasi Yapısı (1574-1659)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi. S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 68-69.

oldu. Ancak Haçova Savaşı'nda gösterdiği başarıya rağmen hakkındaki şikayetler nedeniyle (Şikayetler arasında Tatar ordularını savaşa sokamaması ve barış yapılması ümidi ile ağır davranıp Habsurglar'a toparlanma imkânı tanınması yer almaktaydı) İbrahim Paşa görevden alındı. Ancak Valide Sultan'ın İstanbul'dan gelen mektubunun etkisi ile harem kökenli olan ve Safiye Sultan'a oldukça değerli hediyeler sunan Hadım Hasan Paşa göreve getirdi. Burada ilginç olan şudur ki Safiye Sultan Paşa'ya *“İçerde ve dışarda yaşanan olumsuzlukları oğluna haber vermemesi için sıkı sıkıya tembihte bulunmuştur.”*

Eğri Kalesi'nin alınması ve Haçova Meydan Savaşı'nın kazanılmasını müjdeleyen hattı hümayun ekim ayında başkente ulaştı ve kutlamalara başlandı. Padişahın bir ay sonra şehre gelmesiyle büyük bir zafer alayı düzenlendi.

Şekil 3.3: Haçova Savaşını Anlatan Minyatür

Kaynak: Topkapı Sarayı Müzesi, Talikîzâde Suphi Çelebi, H. 1609 ca., 1598. 26b-27a.

Zafer kutlamaları kısa sürmüştür. Cepheden olumsuz haberler gelmeye devam ediyordu. 29 Mart 1598 yılında Yanıkkale'nin düştüğü haberi başkente ulaştı. Konu hakkında Osmanlı sarayındaki gelişmeyi yakından izleyerek İngiltere'ye rapor veren

elçi Lello'nun kaleme aldıklarına göre padişah cepheden gelen olumsuz haberleri Hocası Sadettin Efendi'den alırken bu konudan annesinin haberi bulunmamaktaydı.²⁸

Padişah ve ordu şehirde olmasına rağmen İstanbul'un güvenliği bir türlü sağlanamıyordu. Padişah ise Davutpaşa Sarayı'nda devlet sorunlarından uzak bir yaşantı sürmekteydi. 1589 Ramazan ayında Fatih bölgesinde çıkan yangın büyük zarara yol açtı. Yangını fırsat bilen yeniçeriler ilçede yağmaya giriştiler. Aynı yılın yaz ayında ise veba salgını İstanbul'u kırıp geçirdi. Salgından saray dahi etkilendi. Padişahın eşlerinden birisi ve dokuz kız kardeşi salgında hayatını kaybetti. Yaz sonuna kadar Eski Saray'dan 150 cenaze çıktı.

Bütün bu çalkantılı olaylar içerisinde İstanbul'da ilginç bir hadise yaşanır. Merhum padişah II. Selim'in oğlu olduğunu iddia eden ve gerçekten de ona benzeyen bir şahıs yakalanarak padişahın huzuruna çıkarılmasının ardından idam edildi.

Eylül 1598 yılına gelindiğinde rüşvet skandalı ortaya çıktı. İstanbul Gümrüğü Yahudi Mültezimleri Divan-ı Hümayun'a çıkarak Başdeftardar'a 10 ayda 12 bin akça altın rüşvet verdiklerini söyleyerek şikâyetle bulundular. Açılan soruşturmada rüşvet ağının diğer ucunda Valide Safiye Sultan olduğu ortaya çıkınca olay kapatılmak zorunda kaldı.

Padişah, 1598 yılında Eflak üzerine sefer açılma emri verdiyse de kimse askere gitmekte gönüllü değildi. Kaldı ki aynı yılın Kasım ayında yeniçerilerin ulufesi ödenmesi için para bulunamadı. Aynı yılın sonunda ise pahalılık iyice arttı. Nedeniyse başkentte kimsenin kendi işini yapmaması, herkesin faizcilik ile geçinmesi olarak gösterilmekteydi.

Macar cephesine atanan Satırcı Mehmet Paşa, Varad Seferi'nde etkili olamamıştır. Bazı önemli kaleler Habsburglar'ın eline geçtiği gibi Osmanlı'nın en önemli topraklarından biri olan Budin kuşatılmıştı. Cerrah Mehmet Paşa'nın ölümü ile İbrahim Paşa bir kere daha vezirliğe getirilmiş, hemen ardından ise cepheye gönderilmiştir.

²⁸ Orhan Burian, *Babıali Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1952), 47.

1599 yılında ise Anadolu Celali İsyancıları²⁹ ile karşı karşıya kalmıştı. Özellikle doğu sınırına yakın bölgelerde düzen tamamen bozuldu. Toplanan meşveret meclisinde alınacak önlemler tartışıldıysa da faizcilik ile geçinenler askere gitmek istemediği için celali ayaklanmacıları ile alakalı herhangi bir çözüme varılamadı. Özellikle Karayazıcı Abdülhalim isyanı, Celali İsyancıları arasında İstanbul'u en zor durumda bırakanı olmuştur. Çünkü Karayazıcı kendisini padişah olarak görmekte, özellikle rüyasında gördüğü peygamberin kendisine “*Devlet verildiğini söylemesi.*” başkentte halk arasında karışıklığa neden oluyordu. Abdülhalim Şah tuğralı fermanları ile yaptığı atamaları III. Mehmet kendi gözleri ile görmüştü. Hatta Anadolu müfettişi iken Karayazıcı'ya katılan Hüseyin Paşa'nın idamını bizzat kendisi izledi.

1600 tarihindeki ramazan başladığında İstanbul halkı yine yoksullukla mücadele etmekteydi. Yenilebilir durumda olan ekmeğin fiyatı beş akçeye çıkmıştı. Bütün bu yokluk durumunun başkentte Ester Kira vakası yaşanmıştır. İsyanın başlıca nedeni olarak, Kira Kadın'ın işlettiği gümrük iltizamından devlete teslim ettiği ve buradan sipahilere maaş olarak dağıtılan paraların düşük değerde olmasıdır. Asiler topluca saraya gidip padişahın Yahudi kadının başını istemişlerdir. Bir diğer istekse valide sultanın devlet işlerinden uzak durmasıdır.³⁰ Kaçmaya çalışan Kira Kadın asilerce yakalanarak öldürülmüştür.

22 Ekim 1600 yılında Habsburg cephesinden iyi haberler gelmeye başladı. İbrahim Paşa kumandasındaki ordu Kanije Kalesi'ni eşe geçirdi. Ancak kış koşullarında yeni sefer hazırlıklarını yapmak üzere Belgrad'a çekilen İbrahim Paşa'nın ölmesi üzerine yerine Paşa'nın dul eşi Ayşe Sultan ile nişanlanan Yemişçi Hasan Paşa getirildi ve doğrudan cepheye gönderildi. Ancak Hasan Paşa özellikle ekonomik nedenlerden ötürü savaşın devam etmesi taraftarı değildi. Askerin maaşının ödeyecek para konusunda sıkıntılar olduğunu ve iç hazineden para çıkarılmasını istemiştir. Oysa padişah iç hazineye borçlanması konusunda son derece huzursuzdu ve eski borçların dahi bir an önce yerine konmasını istemekteydi.

1601 yılına gelindiğinde Doğu ve Batı cephesinden iyi haberler gelmeye devam etti. Celali İsyancıları Karayazıcı'nı orduları yenilgiye uğratıldı. Ancak onun yerine geçen

²⁹ Mücteba İlgürel, “Celali İsyancıları”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, 1993, 252-257.

³⁰ Burian, *Babıali Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası*, 47-49.

kardeşi Deli Hasan, Celali komutanı ilan edilen Hasan Paşa'yı Tokat Kalesi önünde idam ettirdi. Deli Hasan, affedildikten sonra Bosna Beylerbeyi olmasıyla birlikte isyan faaliyetlerini sonlandırdı. Devlete isyan ederek üzerine gönderilen paşayı idam edecek kadar ileri giden bir asinin kendisine makam verilerek faaliyetlerinden vazgeçirilmeye yönlendirilmesi, yönetimdeki bozulmanın en büyük işareti olarak değerlendirilebilir.

Batı cephesinde ise Kaniye Kalesi'ni kuşatan Habsburglar başarısızlığa uğratıldı. Habsburglar Peşte'yi alsalar da Buda'yı kuşatma konusunda başarı gösteremediler. Batı cephesinde bu gelişmeler yaşanırken İstanbul'da Sipahiler ve yeniçeriler arasındaki eski düşmanlıklar su yüzüne çıkmıştır. Durumdan rahatsız olan sipahiler padişahı ayak divanına davet ederler. Şikayetlerini bizzat padişaha bildirirken Harem erkanının siyasetten uzaklaştırılmasını talep ettiler. Padişah sipahilere valide sultan ve paşaların kusuru olmadığını, bütün kabahatin olaylardan kendisini haberdar etmeyen Saatçi Hasan Paşa'ya ait olduğunu söyledi. Padişahın sözleri üzerine padişahın huzuruna getirilen Saatçi Hasan Paşa Safiye Sultan ve Kapı Ağası'nın mektuplarını göstererek kendisini kurtarabilmiştir.

III. Mehmet beklenmedik şekilde en büyük oğlu Şehzade Mahmut'u idam ettirdi. Şehzade Mahmut, Ekber ve Erşed³¹ sistemi getirilmeden önce öldürülen son şehzade olarak kayıtlara geçmektedir. İdamın arkasında Safiye Valide Sultan olduğu düşünülmektedir.

İdamın gerçekleşmesinin arkasında bazı nedenler yer almaktadır. Bunlardan ilki ordunun sefer isteği ancak padişahın sağlığının sefere uygun olmaması. Diğerleri ise Şehzade Mahmut'un ordunun desteğini kazanmasıdır. Celali isyancılarına karşı babasından kendisini serdar tayin etmesini istemesi üzerine bir gün padişah isyancılarını nasıl yok edeceğini kendisine sorduğunda "*Kimini kılıç ile kimini müdara*

³¹ Ekber kelime anlamı olarak büyük, erşed ise akıllı selim anlamına gelmektedir. Ekber kuralı I. Ahmet'in ölümü ile başlar. Erşediyet I. Mustafa'nın yaşadığı zihinsel sorunlar nedeniyle 1623 tarihinde ikinci defa tahttan indirilmesi ile Ekberiyet kuralına eklenmiştir. Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinde sonra yaşanan olaylar ardından devlerin veraset siyasetini belirleyen temel unsur haline gelmiştir. Ruhat Alp, *Kafesten Temsiliyete Osmanlı Devleti'nde Veliahtlık Kurumu* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019).

ile, inşallahü taala padişahın hayır duası ile göreceksiniz haklarınızdan geleceğim.”³² demiştir. Ancak sözlerinin padişahın hoşuna gitmediği kendisine üç yaş küçük olan kardeşi Ahmet tarafından söylenmiş olsa da şehzade kendisine yapılan ikazları dikkate almamıştır. Ayrıca Mahmut’un annesi oğlunun tahta sahip olup olamayacağını öğrenmek için bir falcıya başvurmuş, falcı da kendisine oğluna taht yolunun açık olduğunu ifade etmiştir. Falcının gönderdiği pusula hasekinin saray görevlileri yerine yanlışlıkla Safiye Sultan’ın adamlarına teslim edilmiştir. Olaylardan bu şekilde haberdar olan Valide Sultan meseleyi derhal oğluna iletmiştir. Şehzade falakaya yatırılmış, ancak konudan haberi olmadığı için kendini savunamamıştır. Annesi ve hizmetçileri ise 7 Haziran 1603 tarihinde çuvalara koyularak denize atılmıştır.

16 yaşındaki Şehzade Mahmut, rivayete göre gece uykusunda dilsiz cellatlar tarafından boğularak öldürüldü. Olayları nakleden kişi olan Hafız Ahmet Paşa bizzat Sultan I. Ahmet’ten duyduğunu belirtir. Sultan Ahmet, tahta çıkmasının ardından abisinin Şehzade Camii’nde yer alan mezarı üzerine bir türbe yaptırmıştır. İdamın hemen ardından doğu cephesinden arka arkaya kötü haberler gelmeye başladı. Osmalı’nın Celali İsyancıları ile uğraşmasını fırsat bilen Şah Abbas, Ferhat Paşa Antlaşması ile kaybettiği yerleri geri almak için harekete geçti. 21 Ekim 1603 Tebriz’in kaybedilmesi ve Nahçıvan’ın boşaltılması, Revan’ın 15 Kasım’da kuşatılması padişahın rahatsızlığının iyice artmasına neden oldu.

18 Aralık tarihinde hastalığı iyice ağırlaştı ve 20 Aralık tarihinde hayatını kaybetti. Ölümü nedeni ile alakalı olarak farklı görüşler bulunmaktadır. Mehmed bin Mehmed er-Rûmî, padişahın hastalığını şişmanlık kaynaklı mide rahatsızlığı olarak kaydeder.³³ Diğer kaynaklar ise onun kalp durmasından kaynaklı öldüğünü bildirir.³⁴

Dönemin kaynaklarında melankolik ve kolay ikna edilebilir olarak ifade edilmiştir. Dönemin elçilerinin raporlarında kısa boylu, hantal, açık tenli ve kara sakallı olarak tarif edilmiştir. Av merakı olduğu ve ok yapımında usta olduğu kabul edilmektedir. Annesi Safiye Sultan’ın etkisini kırmak için bazı çalışmalar yapmış olsa da kolay ikna

³² İbrahim Hakkı Uzunçarşılı, “III. Mehmet’in Oğlu Şehzade Mahmut’un Öldürülmesi”, *Bellekten*, C. 24, S. 94 (1960), 263-267.

³³ Feridun Emecen. "Mehmed III", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 2003, 407-413.

³⁴ “Mehmet III”. *Büyük Larousse*, Milliyet Gazetesi Yayınları, 1986, 7927-7928.

edilebilir bir yapısı olması nedeniyle başarılı olamamıştır. Halkla iç içe olmaya çalışsa da Osmanlı tarihindeki en büyük kardeş kıyımına neden olması saltanatı süresince peşini bırakmamıştır. Dış ilişkilere önem vermeye çalışmış, Katolik ittifakına karşı yeni oluşan mezhep olan Protestanlara destek vermiştir. Padişah, *Adli* mahlası ile şiirler yazmıştır.

Tâlikîzâde *Fetihnâme-i Eğri*'yi onun adına kaleme almıştır. Selânikî, Âlî Mustafa, Hoca Sâdeddin Efendi gibi tarihçiler yanında Nev'î ve şair Bâkî de onun saltanatı zamanının önde gelen tarihi şahıslarındandır. Adı bilinen şehzadelerinden üçü Manisa'da doğmuştur. Beş oğlundan ilki Selim, 1595 yılında henüz 14 yaşında hastalıktan vefat eder. Cihangir küçük yaşta ölmüştür. İdam ettirdiği Mahmut'un dışında diğer iki oğlu Ahmet ve Mustafa tahta çıkmıştır.

3.3. Safiye Valide Sultan, 1550-1605

III. Murad'ın Baş Hasekisi III. Mehmet ve Ayşe Sultan ve Fatma Sultan'ın annesidir. Safiye Haseki, Safiye Valide Sultan, Safiye Rabia Sultan yahut Venedikli Baffo olarak bilinmektedir. Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murat, oğlu III. Mehmet ve torunu I. Ahmet'in saltanatına şahit olmuştur. Osmanlı'da padişahların hayatta olan babaannelerine verilen unvan olan "*Büyük Valide Sultan*" unvanının alan ilk kişidir.³⁵

Hangi millete ait olduğu konusuna çeşitli tartışmalar yer almaktadır. Stephan Gerlach onun Bosna kökenli olduğunu ifade etmektedir. Ancak kökenine dair bir diğer tartışma ise onun Venedikli soylu ailelerden olan Baffo ailesine ait olduğu Korfu Adası'na seyahat ederken Türk korsanları tarafından yakalanmış olduğudur. Ancak bu bilgi şüphesiz doğru değildir. Venedikli diplomatlar Nurbanu Sultan ve ardılı Safiye'nin kökenlerini karıştırarak onun soylu Baffo ailesinden geldiğini belirtmişlerdir. 1583 yılında Paolo Contarini tarafından kaleme alınan raporda Sultan Murat'ın eşi olan Safiye Sultan "La Baffo" olarak kaydedilir. 17.yy'da Balyos Giacomo Querini ise benzer bir hatayı tekrar ederek Sultan Murat'ın eşinin Venedikli Baffo ailesinden olduğunu ifade eder. Venedikli Sagredo Osmanlı Hükümdarlarının Anıları isimli eserinde Sultan Murad'dan bahsederken köken kısmında yapılan hatayı tekrarlar.

³⁵ Ali Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan: Haremde Hayat ve Teşkilat* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 134.

Hatta hatanın seviyesini bir ileri boyuta taşıyarak Nurbanu Sultan'a atfedilen kaçırılma hikayesini Safiye Sultan'a yükler. Daha sonra Hammer "*Büyük Osmanlı Tarihi*" isimli eserinde Safiye Sultan'ın kökeni konusundaki hatayı tekrarlar.³⁶

1573-1578 yılları arasında Osmanlı topraklarında bulunan, Alman dilbilimci Stephan Gerlach, Safiye Sultan'ın kökeni hakkında bilgi veren ilk kişilerden sayılabilir. "*Padişahın karısı olan sultan, şehzade henüz Manisa'da bulunduğu sırada kendisine Ferhat Paşa tarafından armağan edilen Bosnalı bir cariyeymiş.*"³⁷ Ancak kendisi verdiği bilgilerin kaynağına değinmekten kaçınır. Tarihçi Nicolae Jorga,³⁸ Alberi'nin eserinden alıntılararak Safiye Sultan'ın Arnavut kökenli olduğu bilgisini vermektedir.

1574-1595 tarihleri arasında payitahtta bulunan ve aynı zamanda III. Murad'ın hekimliğini yapan Domenico Hierosolimitano, Venedik balyosunun raporlarından yola çıkarak Safiye Sultan'ın Venedikli olduğunu belirtmektedir. Safiye Sultan'ın kökenine dair hatanın tekrarlanarak günümüze gelmesinin iki nedeni olmalıdır. Bunlardan en büyüğü ve ilki hanım sultanların belgelerde anonim şekilde yalnızca sultan yahut valide sultan olarak geçmesinden kaynaklanmaktadır. Diğerisi ise Venediklilerin yaşadığı dönemde dünyanın en güçlü kadınlarından biri kabul edilen Safiye Sultan'ın kökenlerinin kendi ülkelerine dayanmasında siyasi ve bir takım kültürel çıkarlar elde etmekten mutluluk duymalarıdır. Yabancı kaynaklarda arka arkaya gerçekleşen hatadan sonra Osmanlı kaynaklarında Safiye Sultan'ın kökeni birçok bilgi bulmaktadır. Selanikli Mustafa Efendi tarafından kaleme alınan Tarih-i Selânikî'de Safiye Sultan'ın ismen değil Vâlîde-i Pâdişâh-ı Cihân-Penâh Hazretleri tanımlamasıyla bahsedilir. Selânikî eserinde dönem hakkında son derece önemli bilgiler verse de Safiye Sultan'ın kökeni üzerinde hiç durmamıştır. Bahsettiği tek konu Safiye Sultan'ın ilk eğitimini Ferhat Paşa konağında almış olmasıdır.

³⁶ Joseph von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C. 5 (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 2003), 56.

³⁷ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, trc. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007), 637.

³⁸ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi III*, trc. Nilüfer Epçeli (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005), 152.

Gelibolulu Mustafa Âli ise, kaleme aldığı eserinde Safiye Sultan'ın kökenlerine değinmeden sadece Sultan III. Mehmet dönemindeki gücüne vurgu yapar. Peçevî, Solakzâde, Naîmâ, Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi gibi yazarlar da yine Safiye Sultan'ın kökenlerine değinmeden yalnızca yaşadığı dönemdeki siyasi gücü hakkında bilgi vermekle yetinir.

İlk eğitimi tamamlayan Safiye daha sonra Manisa sancağında görev yapan III. Murat'a sunulmuştur. Görünüşü hakkında elimizde kesin bir bilgi bulunmaz. Sultan Murad'ın kaleme aldığı aşağıdaki beyit klasik divan şiiri güzelliğine bir övgü olabileceği gibi Safiye Sultan hakkında da bilgi veriyor olabilir:

*Benefşe fikre varmış kim acep var midur alemde
Gözün gibi kara gözler saçın gibi siyah teller.³⁹*

16 Mayıs 1566 yılında şehzadenin ilk çocuğu olan Mehmet'i dünyaya getirmiştir. Sultan Murad ile olan 31 yıllık beraberliğinin 20 senesinde onun tek hasekisi olarak kalmıştır. Morsini, Fransa büyükelçisi Jacques de Gernigny, Gerlach ve daha birçok yabancı kaynak padişahın hayatının ilk bölümünde tek bir kadınla yani Safiye Sultanla birlikte geçirdiği konusunda hemfikir durumdadır. Corer, 1578 yılında senatoya sunduğu raporda padişahın özellikle tek bir kadınla birlikte olmaktan mutluluk duyduğuna dair kesin bilgileri olduğundan bahsetmektedir. Şüphesiz padişahın başka cariyeleri olsa da bahsedilen tek kadın elbette Safiye Sultan'dan başkası değildir.

III. Murat'ın annesi Nurbanu Valide Sultan ve Hala Sultan olarak ifade edilen Mihrimah Sultan, bu etkiyi kırmak için oldukça büyük bir mücadele vermiştir. Çabaları ancak Safiye Sultan'ın oğlu Mehmet ile 1582 yılındaki sünnet düğününden sonra Manisa'ya gitmesi ile başarılı olduğu düşünülmektedir. Valide Nurbanu özellikle tek bir şehzade ile yetinmemesi gerektiğini oğluna telkin ederek güzel cariyeler sunmuştur. Ancak Sultan Murad güzel cariyeleri geri çevirmiştir. Antelmi'nin bize bıraktığı raporlar da adeta bunu doğrular niteliktedir. “*Bir numaralı kadından başka kadınla olmaktan zevk almaz.*”

Sultan Murad ve Safiye Sultan ilişkisinin kırılma noktası olan “Büyü Vakası” 1583 yılında yaşanmıştır. Olay, Peçevi tarihinde şu satırlarla kendisine yer bulmuştur:

Bir gün kız kardeşi İsmihan Sultan ile bahçede sefada bulunurken, (hanım

³⁹ H. Ahmet Kırkılıç, *Sultan III. Murat* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1988, 77).

sultan) çok güzel iki kızı, oradaki mecliste hazır bulundurmuştur. Padişahın kızları çok beğendiğini anlayan hemşiresi kızları sultana hediye ederek saraya gönderir. Padişah saraya döndüğü zaman, kızların vuslatlarıyla kam almak için tam bir arzu göstermiş ise de o zaman kadar hiç karşılaşılmayan bir durum yaşandı. Yani acizlik içerisinde kaldı. Başka vakitlerde hareketli iken, bu seferki uykulu halinin ancak bir cadının bağlaması ile olabileceği kanaatine varıldı. Durum Valide Sultan'a bildirildiğinde Safiye Sultan'ın hizmetinde bulunan bazı cariyeler işkence gördü.

Bazı kimselerin nikahı altındaki kadınları getirttiler. Nihayet anlaşıldı ve büyü bozuldu. İş düzeldi ve padişah eski haline döndü. Ama bundan sonra da cariyelerin ve odalıkların kıymeti arttı. İki yüz altınlık cariye, üç dört bin altından satılır hale geldi. Padişah o hale geldi ki kadınlarla fazla temas neticesi, o zamanın teşhisine göre mesane marazı dedikleri hastalığa düştü ve bu hastalıktan kurtulamayarak öldü.⁴⁰

Sarayda yaşananların her zaman yakından takip eden dönemin Venedik Balyosu Morsini ise olayları ufak farklılıklarla aktarmaktadır. Padişahın Safiye Sultan'a duyduğu aşk nedeniyle başka cariyelerle ilgilenmediğini ifade eder. Ancak Nurbanu Valide Sultan ve padişahın kız kardeşleri özellikle başka şehzadelerin doğması gerektiğini bahane ederek padişaha güzel cariyeler sunmaya devam ederler. Bir gün padişah kız kardeş İsmihan Sultan'ın kendisine sunduğu cariyeyi kabul eder, lakin niyeti sadece kızı görmektir. Ancak padişahın söz konusu cariye ile vakit geçirmesi dahi Safiye Sultan'ın kıskanması için yeterli olur. Bu nedenle büyücülere başvurur. Padişah annesi sayesinde bütün olanlardan haberdar olur. Safiye Sultan'ın cariyeleri değiştiği gibi (Kira Kadını Rodos adasına sürülmüştür) kendisi de eski saraya gönderilmiştir.

Safiye Sultan Üsküdar'da bulunan kendi sarayına çekilmiş olsa da halen daha son derece saygın bir konumda bulunan Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın 1578 yılındaki veba salgınında ölümü ve Osmanlı'nın ilk Valide Sultan'ı olan Nurbanu Sultan'ın 1583 yılında vefat etmesi üzerine Safiye Sultan yeniden hane halkını bir araya getirmiş ve oğlu Şehzade Mehmet'in de araya girmesiyle eski saraydan Topkapı Sarayına dönebilmiştir. Bu dönemin ardından Safiye Sultan

⁴⁰ Peçevi, *Peçevi Tarihi*, 276.

padişahın cariyelerle birlikte olması konusunda bir kıskançlık göstermeyerek devlet işleriyle ilgilenmeye başlamıştır. Murat'ın ablası İsmihan Sultan'ın (ya da bazı kaynaklarda Esmihan) 1585 yılındaki ölümünün hemen ardından harem tek hâkimi konumuna yükselmiştir.

Bu dönemde en büyük destekçileri Canfeda Hatun, Raziye Kadın ve saray dışındaki rüşvet ağını yöneten Ester Kira olmuştur. Ester Kira Kadın aynı zamanda Safiye Sultan'ın Venedik ile olan ilişkilerini yürütmekte idi. Kazasker Yahya Efendi'nin eşi olan Raziye Kadın, Valide Sultan ile yakınlık kurarak kendi akrabalarını önemli görevlere getirmiştir. Oğlu Mustafa Paşa, beylerbeyi, damadı Molla Muhiddin ise kadılık görevini yürütmekteydi. Padişah III. Murat'ın beklenmedik ölümünü on bir gün boyunca halktan ve devlet adamlarından başarı ile gizlemeyi başarmış bu süre zarfında Manisa'ya hızla haber ulaştırılmış ve Şehzade Mehmet gelerek III. Mehmet adı ile tahta çıkmıştır.

19 şehzadenin boğdurulması ve cenaze törenlerinin arkasından resmi olarak "*Mehd-i ulya-i Saltanat*" unvanı ile Valide Sultan olmuştur. Nurbânû Valide Sultan günlük 2000 akçe alırken, Safiye Sultan'ın maaşı oğlu tarafından günlük 3000 akçeye çıkarılmıştır. Ayrıca yaz ve kış mevsimlerinin başladığı dönemde 360.000 akçe ek ödeme almaktaydı. Bu ödemeler dışında padişah validesine yıllık geliri 1.000.000 akçenin üzerinde olan bir hassın gelirlerini devretmişti.⁴¹

Şüphesiz maaşının yüksek olması otorite olarak ona verilen önemin bir göstergesi sayılmıştır. Çünkü benzer şekilde II. Selim, Hasekisi Nurbanu Sultan ile evlendiğinde ona Kanuni Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'a verdiğiinden daha yüksek bir "Kabin vermişti." Safiye Sultan'ın aldığı maaş III. Mehmet'in ölümünden sonra çekildiği Eski Sarayda da kendisine ödenmeye devam edilmiştir.

Bütün bu olaylardan sonra ilginç bir karara imza atılmıştır. III. Mehmet'in ilk şehzadesi olan Mahmut'un "Veliâht Şehzade" olarak çıkması gereken Manisa Sancağı'na onun yerine Ferhat Paşa'nın oğlu Hacı Bey gönderilmiş ve Şehzade sarayda sıkı bir gözetim altında tutulmuştur. Bu olay şehzadelerin sancağa çıkma geleneğinin sonunu getirmiştir. Ardından kendisine bağlı olan kişileri çeşitli görevlere getirerek sadık bir siyasi kadro oluşturdu. Safiye Sultan, aynı Nurbanu Sultan'ın

⁴¹ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, 570.

yaptığı gibi Venedik yanlısı bir politika izlemiştir. Hatta bu politika öylesine ileri düzeydedir ki aracılığı ile Osmanlı Devleti'ne ait bazı savaş planları Venedik'e ulaştırılmıştır.⁴²

Venedik Elçisi Giovanni Francesco Morosini, Safiye Sultan'ın 1585'te daha Murad'ın hasekisiyken açıkça Venedik çıkarlarını gözettiğini bildirmiştir. 1588'de elçi Morosini sunduğu bir dilekçeyle Safiye Sultan'ın padişahтан ricada bulunmasını istemiştir: “*Cumhuriyetimin (Venedik), İngiltere'ye karşı bir saldırıyı desteklemek üzere İspanya kralına kalyonlar yolladığı tamamen yanlıştır. Elçisi, Majestelerinin (Safiye Sultan) bütün bunları Büyük Senyör'e anlatması için yalvarır.*”⁴³

Venedik Elçisi Bernard Navagero 1592 yılında, Safiye Sultan'ın birçok kez kendisinden önceki elçiler adına padişahla konuştuğunu, padişahı bir kadırganın kaybı konusunda yatıştırdığını ve Venediklilerin tahıl ticaretini elde etmesinde de yardımcı olduğunu bildirir.

1586 yılında bir başka Venedik elçisi Girolame Zane meclise sunduğu raporunda Safiye Sultan'ın Cumhuriyet'in İstanbul'daki en güvenilir müttefiki olduğunu bildirir. Ayrıca ondan şu sözlerle bahseder. “*Safiye Sultan, sözünün eri, güvenilir bir kadındır. Konstantinapol'de gerçeği sadece onda buldum diyebilirim.*”⁴⁴

1596 yılı haziran ayında yapılan Macaristan seferine oğlu III. Mehmet ve damadı İbrahim Paşa'yı uğurlamak için kızlarıyla birlikte Halkalı Sarayı'na hareket etti. Daha sonra alayı ile İstanbul'a dönerken yolda karşılaştığı askerlere bahşişler dağıttı. Ancak padişah seferdeyken Hasan Paşa'ya her konuna validesine danışarak karar almasını ifade ettiği için atamalar Valide Sultan'ın emri ile yapılmaya başlandı.

Safiye Sultan açık şekilde geliri bir milyar akçelik hazinenin gücünü elinde tutmaktaydı. Bunlardan en etkilisi ise İstanbul kadısının halkın şikayetleri nedeniyle görevden alınması için gönderilen emri “Halk kadıdan memnundur.” diyerek uygulatmamasıdır. Padişahın damat İbrahim Paşa'yı görevden alması nedeniyle

⁴² Haldun Eroğlu, *Osmanlılar Yönetim ve Strateji* (İstanbul: Gökkuşbu Yayinevi, 2006), 115.

⁴³ Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar* trc. Ayşe Berktaş (İstanbul, 1996), 309.

⁴⁴ A.g.e., 309.

İstanbul'dan gönderilen mektupla İbrahim Paşa yeniden vezirliğe getirilmiştir. İngiliz elçisi olan Lello mektuplarında bu konuya şu sözlerle değinmiştir:

“Yüce Türk Alman İmparatoru ile anlaşıp Tatarları savaşa götürmekten alıkoyan eniştesi İbrahim Paşa'yı şikayetler üzerine uzaklaştırarak boynunun vurulmasını emretmiştir. Fakat valide sultanın oğlu Yüce Türk nezdinde hatırı çok yüksek olduğu için affetti.”

1579 yılına Hasan Paşa görevini valide sultandan para ile satın aldığını belirterek “Valide sultan beni haraca bağladı.” demiştir. Valide Sultan, Hasan Paşa'yı iç ve dıştaki olumsuz olayların üzülmemesi adına oğluna söylenmemesi gerektiğini yönünde ikaz etmiştir. Olayın esasını daha sonra öğrenen padişah ise Hasan Paşa'yı önce Yedi Kule Zindanı'na kapatır, daha sonra da idam emrini verir.

Safiye Sultan ve III. Mehmet İstanbul'u kırıp geçiren veba salgınından uzak durmak için 1598 yılının mayıs ayında önce Davut Paşa Sarayına daha sonra ise İskender Çelebi bahçelerine geçtiler. 1599 yılının aralık ayında İstanbul'a gelen İran elçisi Hüseyin Bey ve eşi Güliter Hatun valide sultana değerli hediyeler sundular.⁴⁵ Ziyaretin esas amacı ise Osmanlı'ya sulh rehinesi olarak gönderilen ve 15-16 yaşında vebadan hayatını kaybeden Haydar Mirza'nın⁴⁶ Eyüp'te yer alan türbesini ziyaret etmektir.⁴⁷

1 Nisan 1601 yılında İstanbul'da çok büyük bir ayaklanma meydana geldi. Ayaklanan yeniçeriler valide sultanın rüşvet ağını kontrol eden Ester Kira ve oğullarının idamını istemek üzere saraya yürüdüler. Ester Kira'nın saraya sığınma çabaları başarılı olmadı. İsyancılar onu yakalayarak önce ellerini daha sonra da cinsel organını keserek iş birliği yaptığı kişilerin kapılarına çivilediler. Ester Kira'nın sonra sıranın kendisine geldiğini

⁴⁵ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, 840-841.

⁴⁶ 14 Ekim 1589 yılında Ferhat Paşa tarafından Hasankale'de bulunan karargahında karşılanan şehzade 28 Ocak 1590 yılında İstanbul'a getirildi. Şehzade Vefa Semtinde yer alan Pertev Paşa Sarayı'na yerleştirilmiştir. Daha sonra ise Sokullu Mehmet Paşa'ya ait olan Kadırğa Limanı Sarayı'nda sünnet düğünü gerçekleştirilmiştir.

⁴⁷ Aziz Doğanay, “Mezarından Çıkartılıp Kaçırılan Gurbetteki Şehzade'nin Unutulan Türbesi: Şah Abbas'ın Yeğeni Haydar Mirza'nın Eyüp'teki Türbesi”, *20. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, 2-5 Kasım 2016 (Sakarya, 2016), 160-197.

anlayan oğlu ise, Müslüman olup Aksak Mustafa Çavuş adını alarak hayatını kurtarabildi. Ester Kira'nın ölümünden sonra elli milyon akçelik servetine el konmuş ve kapı kullarının üç aylık maaşı bu para ile ödenmiştir. Safiye Valide Sultan ise yaşanan olayın vahşetine şu şekilde tepki gösterdiği söylenmektedir. *“Böyle fahiş veçhile olmak ne lazım idi? Deryaya atılsa olmaz mıydı?”*⁴⁸

1603 yılında yeniçeriler ve sipahiler hayat pahalılığı ve rüşvet iddiaları nedeniyle bir defa daha isyan ederler. 5 Ocak tarihinde padişah ayak divanına çağırılarak şikayetler dile getirilir. Özellikle Saatçi Hasan Paşa'nın aldığı görevden rahatsız olduklarını belirtirler. Ayak divanına çağırılan sadaret kaymakamı olan paşa rivayete göre sarığının ve kuşağının içinden Safiye Sultan'ın ve başkalarının aksi yöndeki emirlerinin yazılı olduğu pusulaları çıkartır. Paşa, orada azledilir ve daha sonra izini kaybettirmek üzere ortadan kaybolur. Safiye Sultan'ın yakın adamlarının başı kesilerek idam edilir. Padişah isyancılara bazı lütuflarda bulunarak valide sultanın sürgüne gönderilmesinin önüne geçer.

Şehzade Mahmut'un haksız yere öldürülmesinden sonra Valide Sultan, oğlunun saltanatına tahtit olabilecek tüm düşmanların ortadan kaldırıldığını düşünmüş olmalı. Kendisine sadık olduğunu düşündüğü Yemişçi Hasan Paşa, Sultan III. Mehmet'in huzuruna çıkararak Valide Sultan'ın kendi hazinesini doldurduğunu, onun emirleri nedeniyle iş yapamaz hale geldiğini belirtmişti. Ayrıca paşa III. Mehmet'e Valide Sultan'ın saraydan gönderilmesini teklifinde bulundu. Safiye Sultan damadının sadakatsizliğine karşılık vermekte gecikmedi. Yemişçi Hasan Paşa'nın idamı yeniçerilerle yapılan iş birliği sonucunda gerçekleşti.

Padişah III. Mehmet'in tarihler 20 Aralık 1603 gösterdiğinde vefat etti. Ertesi günü başkent halkı daha önce adını dahi duymadıkları henüz 14 yaşında olan ve sünnet olmamış Şehzade Ahmet'in Sultan I. Ahmet olarak tahta çıktığı haberiyle uyandı. Hemen ertesi günlerde Mısır'dan İstanbul'a gelen yeni veziriazam Malkoç Ali Paşa çocuk padişahın valide sultanın siyasi entrikalarına alet olmaması için kalabalık haremiyle birlikte Eski Saray'a gönderdi. Safiye Sultan'ın Eski Saray'da geçen ömrünün son iki yılı ile alakalı olarak fazla bir bilgi bulunmaz. Ancak garip bir tesadüf sonucunda yeni valide sultan olmuş gelini Handan Sultan ile aynı gün yani 10 Kasım 1605 senesinde hayatını kaybeder. Sultan I. Ahmed'in *“Şerefiyle mütenasip şekilde*

⁴⁸ Sakaoglu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, 209.

defnedilsin” buyruğu ile Ayasofya Camii avlusundaki türbeye, Sultan III. Murad’ın yanına defnedilmiştir.⁴⁹

Aynı gün gerçekleşen bu ölümler bir salgın hastalık sonucu olabileceği gibi acımasızlığı ile ün salmış yeni padişah I. Ahmet’in bir komplosu da olabilir. Çünkü Sultan Ahmet tahta çıktığında geleneklere karşı çıkararak annesi için bir valide sultan alayı düzenlememiştir.

Safiye Valide Sultan’ın biri İstanbul diğeri ise Mısır’da⁵⁰ olmak üzere iki vakfı bulunmaktaydı. Esas vakıf İstanbul’da olup vakfiye ile düzenlenen kısmı Mısır’da yer almaktadır. İstanbul’da kurulan vakıf, kendisi ve Sultan Murad’ın türbelerinde her gün cüz okunması maksadıyla oluşturulmuştur. İstanbul’daki vakıflarının vakfiyesi bulunamadığından kuruluş tarihi belirlenememiştir. Ancak gerek İstanbul gerek Mısır’da kurulan vakıflar Hayri vakıf olarak değerlendirilmektedir. Vakfın kurulma amacı Hac yollarındaki hacıların su ihtiyacının karşılanmasıdır. Ayrıca Haremeyn eş-Şerifeyn vakıflarına ödenek oluşturulmuştur. Ayrıca Mekke’de su sebilleri yaptırmış ve su kuyuları açtırmıştır.⁵¹ Ayrıca sebil ve su kuyularında çalışması için iki saka tayin edilmiştir. Hizmetleri için her iki sakaya günlük beş akçe maaş bağlanmıştır. Bab-ı Şebike semtinde yolcuların dinlenebilip namaz kılmaları için bir mescit inşa ettirmiştir. Ayrıca Kudüs, Mekke ve Medine (Mescid-i Resul-ü Aleyhisselam içinde) her gün birer cüz okunması için de bağışlarda bulunmuştur.

Hayırları için ayırdığı kaynak ise Mısır’da Nil Nehri’nin batı tarafında Garbiyye⁵² bölgesinde yer alan Kefernüva-yı nu’al adıyla anılan bir köy arazisindeki hisseleridir. Arazinin kira gelirleri ilk önce vakıf eserlerinin tamir ve ihtiyaçları için harcanmıştır. Daha sonra artan gelirler ise diğer ihtiyaçlar ile vakıf çalışanlarının maaşları için kullanılmıştır.

⁴⁹ Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Haremi’nde Üç Haseki Sultan* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015), 76-77.

⁵⁰ Lala İsmail Efendi, *Vakfiye*, Süleymaniye Kütüphanesi, nr. 737/60, vr. 15a.

⁵¹ Lala İsmail Efendi, *Vakfiye*, vr. 13a-13b.

⁵² Batı yakası anlamına gelen Arapça bir kelimedir. Herzog, R. (1965).

Ayrıca vakıf defterlerinde yer alan Üsküdar'da Karamanlı Köyü'nde⁵³ yaptırmış olduğu çeşme günümüze ulaşmamıştır.⁵⁴ Vakfın muhasebe kayıtlarında yer alan harcama kayıtları bu yer alan hayır işlerini doğrular niteliktedir. Çağatay Uluçay'ın verdiği bilgilerde Safiye Sultan'ın, Üsküdar'ın Karamanlı Köyü'nde bir cami ve bir çeşme yaptırdığı yer almaktadır.⁵⁵

Safiye Sultan ayrıca Karaca Ahmet Sultan Türbesi'nde bazı imar faaliyetlerine bulunmuştur. Konum olarak Gündoğumu Caddesi ile Nuhkuyusu Caddesi'nin birleştiği köşededir. Karşısında Fethi Ahmet Paşa Camisi, sol tarafında Saadettin Efendi açık türbesi, çeşme ve sebili, tek kubbeli ve altı sütunlu, Rum Mehmet Paşazade Nişancı Hamza Paşa'nın açık türbesi bulunmaktadır. Türbenin ilk hali rivayete göre gördüğü bir rüya üzerine 1539 yılında Gülfem Hatun tarafından yapılmıştır. Türbenin bu ilk yapısı üstü açık şekilde tasarlanmıştır. Daha sonra üzeri Safiye Sultan tarafından kapatılacak şekilde yeniden inşa ettirilmiştir.⁵⁶

Safiye Sultan Karaca Ahmet Sultan türbesinin duvarlarını onarmış ve yeni bir kapı yapılmasının emirini vermiştir. Şair Âsârî tarafından kaleme alınan kitabede ismi verilmeyen Valide Sultan, elbette Safiye Sultan'dan başkası olamaz:

*“Dürretü't-tâc-ı sâhibetü'l-izz ü atâ
Hazreti Valide Sultan o hayrî'n-nisvân
Karacaahmed gibi sultan-ı veliyyullahın*

⁵³ Karamanlı Köyü olarak ifade edilen yerin tam olarak neresi olduğu bilinmemekte. Bugün Üsküdar ve Kadıköy'de bu yer adına bir yer bulunmamakta. Ancak Küçük Bakkal Köyü'nün ilk adı olabilir. Bu şekilde bakıldığında günümüzde Kadıköy sınırları içerisinde yer alsa da 16.yy'da Üsküdar nahiyesine bağlı bulunmaktaydı. 3.No'lu Şeriye sicil defterine göre Üsküdar naibine tayin edilen köylerin sayısı 18'dir. Bu köyler arasında Kadıköy, Kartal, Başbüyük, Karamanlı ve Salihli yer almaktaydı. Bkz. Hanefi Bostan, “15 ve 17.yy'larda Üsküdar Nahiyesi Köylerinde Sosyal ve İktisadi Hayat”, https://issuu.com/uskudarbelediyesi/docs/sempl__67_ [12.10.2022].

⁵⁴ BOA, Topkapı Sarayı Arşivi Defterleri (TS.MA.D), nr. 4323.

⁵⁵ Çağatay Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1985), 73.

⁵⁶ Musa Şahin ve Ebrar Kaya, “Valide Sultanların Kurduğu Vakıfların Kadına Yönelik Sosyal Hizmetleri”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 12 (2016): 326.

*Merkad-i pâkini ihyâ kılub itdi bünyâd
Eyledi divar-ı cenabına açub hûb bâb-ı şerif
Rûh-ı pâkinden erişle ana her dem feyzâ
Cezbesi çekdi şehinşâh-ı cihanı götürüb
Üstüne hazır ide himmetin anın Rahman
Bundadır üçler ve kırklar yediler rical-i gayb
Yeridir bunda kabul oluna du'alar her an
Ravzasın her ki, ziyared ide hayriyle du'a
İde hem Padişehi sâhibetu'l-hayra du'a
Didi itmamına Asârî dahi tarih Pâk-ı câ tekyegâh-ı Karacaahmed Sultan
Fî Seneti erba'a ve elf temme''⁵⁷*

Tarihçi Selânikî'den öğrendiğimiz üzere valide sultan 1599 yılında sefer hazırlığı içerisinde olan ordudaki topların tamir edilmesi için iki kese altın bağışlamıştır.

Ve bu esnâda hazret-i Vâlide-i Pâdişâh-ı cihân-penâh u sa'âdet destğâh hâlis mâlından iki kîse altun çıkarup top arabaları tecdîd olunup ve kifâyet mikdârı güzîde bârgîr alınıp gayra sarf olunmayup, gazâ vü cihâd-ı fî sebîli'llâh için harc olunmağa ta'yîn buyuruldu. Fî 19 cumâdelâhire, sene 1007.⁵⁸

Ayrıca Eğri Kalesi'nin alındığı müjdesinin başkente ulaşmasıyla birlikte ihtiyaç sahiplerine sadaka dağıtmış, borçlarından ötürü hapse giren yahut zorluk yaşayanların borçlarını ödemiştir.⁵⁹

Eminönü'nde bir cami yaptırma girişiminde bulunmuştur. Caminin temelinin atılması 1597 Ramazan'ın ikinci günü olarak belirlenmiştir. Temel atma görevi ise Sadrazam Hasan Paşa'ya verilmiştir. Ancak temek atma hazırlıkları devam ederken Bostancı başı Ferhat Ağa ve Sadrazam Hasan Paşa arasında bir mühür krizi meydana gelmiştir. Olaylar nedeniyle temel atma töreni ertelenmek zorunda kalınmıştır. Ayrıca

⁵⁷ Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar II* (İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları, 2001), 576-577.

⁵⁸ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, 790.

⁵⁹ Ali Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan: Haremde Hayat ve Teşkilat* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017), 473.

Sadrazamın mührünü alma cesareti gösteren Bostancı başı Ferhat Ağa Yedikule Zindanı'nda idam edilmiştir.⁶⁰

Cami inşaatı devam ederken padişahın beklenmedik ölümü yarım kalmış ardılı Turhan Sultan tarafından neredeyse yarım asır sonra tamamlanmıştır. Ayrıca kendisinin Mısır'da yaptırdığı Melike Safiye Sultan Camii isimli bir hayır eseri bulunmaktadır.

Şekil 3.4: Safiye Sultan'nın Bilinmeyen Bir Ressama Ait Portresi

Kaynak: Necdet Sakaoğlu, "Safiye Sultan", *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, 48

III. Murad'ın Hasekisi ve III. Mehmed'in Annesi Valide Safiye Sultan'a Atfedilen Tablo 18.yy' ait olup anonim bir çizimdir. Sol üst köşede Latince "*Agripinna Baffo Amurath Uxor*" yazısı göze çarpar. Anlamı ise "*Baffo Murad'ın Eşi'dir.*"

3.3.1. Safiye Sultan'ın Hayır Eserleri

3.3.1.1. Kahire Melike Safiye Sultan Camii

Kahire el Habbaniye semtinde Davudiyye caddesinde yer almaktadır. Yapımı 21 Nisan 1610 yılında tamamlanmıştır ve Safiye Sultan tarafından inşa ettirilmiştir. Bu bilgiyi

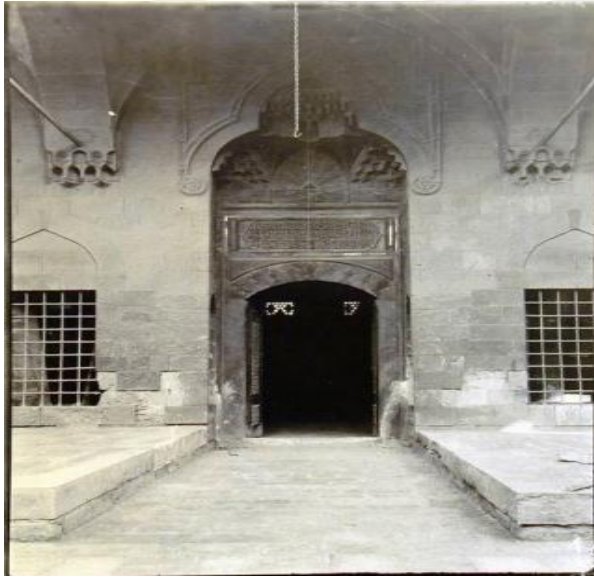
⁶⁰ A.g.e., 163.

yapının harem girişinde yer alan üç satırlık Arapça kitabeden edinmekteyiz. Mermerden yapılan kitabe üzerine yazılar kırmızı zemin üzerine beyaz harflerle yazılmıştır:

انشأت هذا الجامع المبارك المعمور بذكر الله تعالى - صاحب الخيرات الادرة الشريفة والدة
المرحومة مولانا - السلطان محمد خان طاب ثراه على يد فخر الخواص المتقربين مولانا - اسماعيل
اغا الناظر الشرعى على الوقف المذكور - وكان الفراغ من هذا البناء المذكور فى السابع و
العشرين من شهر محرم الحرام سنة تسع عشرة و الف من الهجرة.

Safiye Sultan Cami Kitabesi

Allahu Teala 'nın zikriyle mamur ve mübarek bu camiye mübarek hayır sahibi, efendimiz Sultan Mehmet Han'ın (mekânı güzel olsun) merhum validesi, mütekarribinin haslarının övünç kaynağı, adı geçen vakfın şeri nazırı efendimiz İsmail Ağa eliyle inşa edilmiştir. Adı geçen bu yapının bitirilişi Hicri bin on dokuz yılının Muharremü'l-Harem ayının yirmi yedinci günüdür.⁶¹

Şekil 3.5: Kahire Melike Safiye Sultan Camii Girişi

⁶¹ Ahmet Ali Bayhan, “Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997), 45.

Kaynakça: Ahmet Ali Bayhan, “Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, 45-47.

Ancak eserin yapımıyla farklı görüşler ileri sürülmekte. Bunlardan ilkinde baktığımızda eserin arkasındaki ismin gerçekten de Safiye Sultan olduğu görülmekte. İşlerin ilerlemesini de onun adına Dârüssâde Ağası yürütmüştür. Ancak ikinci görüş karşımıza daha ilginç bir şekilde çıkmaktadır. Camii aslında Safiye Sultan’ın değil onun kölesi olan Dârüssâde Ağası Osman Ağa bin Abdullah tarafından yaptırılmıştır. Lakin köle olduğundan ötürü vakıf kurmaya hakkı bulunmadığı ileri sürülerek Osman Ağa’nın ölümünün ardından Şeyhülislam tarafından 1602 yılında Safiye Sultan’a aktarılmıştır. Kahire Vakıflar Bakanlığı arşivinde yer alan 975 numaralı vakfiyede, eserin Osman Ağa’nın ölümünden sonra caminin Valide Sultan’a aktarıldığı ibaresi yer almaktadır.⁶² Osmanlı kaynaklarında caminin Safiye Sultan tarafından yapıldığı ve onun vakfına bağlı olduğu görülmektedir. Ayrıca eserin kitabesinde de bizzat valide sultan tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır.

Eğer eser gerçekten de Osman Ağa tarafından yaptırıldıysa kitabe yanıltıcı bir nitelik taşımaktadır. Kitabenin vakfin devredilmesinden sonra yerine yerleştirilmiş olduğunu düşünmek de biraz zorlama olacaktır. Belki de camiinin yapımında bilfiil yer almış olması Kahire’deki yetkililer tarafından eserin banisi olarak görülmesine neden olmuş olabilir.

Safiye Sultan payitahtta daha göz önünde olan bir yerde eserini yaptırmak yerine camisi için Kahire gibi son derece uzak bir bölgeyi seçmesinin bazı nedenleri vardı. Safiye Sultan’ın kendi adına yaptırdığı İstanbul Eminönü’nde yer alacak camisinin yapımına 1598 yılında başlanmıştı. Hatta külliyeinin yükseleceği yerdeki Yahudi cemaatine ait bazı evler müsadere edilmiştir.⁶³ Bu evlerin haksız yere müsadere

⁶² Abdullah Atia Abdülhafız, “Osmanlı Döneminde İstanbul ile Kahire Arasında Mimari Etkileşimler” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), 51.

⁶³ Abdülkadir Özcan, “İstanbul’un Eminönü Senti XVII. Yüzyılda mı İslamlaştırıldı?”, *Osmanlı Araştırmaları*, C. 37, (2011): 209.

edilmesinden ötürü cami inşaatı halk arasında “Zulmiyye”⁶⁴ olarak anılmaya başlamıştır. Ancak Turhan Sultan daha sonraki dönemde inşaatı üzerine alıp yapıyı tamamlamasının ardından “Adliyye” olarak anılması da son derece ilginçtir. Venedik Balyosu Girolamo 31 Aralık 1597’deki raporunda şöyle demektedir: “*Valide sultan epeyce pahalya çıkacak olan camisini yaptırmak için Yahudilere ait bazı evleri yıkturmaya başladı.*”

Osmanlı Sarayında olup biten her şeyi raporlayıp İngiltere’ye bildirmeyi kendisine görev edinen John Sanderson ise inşa çalışmasında bazı olumsuzluklar yaşandığını belirtmekle beraber çalışmaların devam ettiğini belirtir. “*Büyük Valide’nin camisi hızla yükselmekte ve kendisi eskisi gibi hüküm sürmekte.*”⁶⁵

Ancak III. Mehmet’in 1603 yılındaki beklenmedik ölümü ile gerçekleşen taht değişikliği nedeniyle hane halkıyla birlikte eski saraya yerleşmek zorunda kaldı. Bu şekilde ilk pencere katına kadar yükselen caminin yapımı durdu. Sultan Ahmet, babasının saltanatı dönemindeki olumsuz etkilerinden ötürü hoşlanmadığı Safiye Sultan’ın kendi saltanatı döneminde ismini ölümsüzleştirecek böyle büyük bir inşa yürütmesine izin vermemiş olabilir. Bu nedenden ötürü Safiye Sultan ismini ölümsüz kılacak, ancak Sultan Ahmet’i rahatsız etmeyecek daha ufak bir eserle yetinmek zorunda kalmış olmalı.

Mimari plan bakımından Edirne Üç Şerefeli Camii’ den gelişen altı dayanaklı plana göre tasarlanmıştır. Altı istinatlı olan camii planı, Anadolu dışında başarılı bir şekilde bu yapıda uygulanmıştır. Camii etrafı beş küçük kubbeyle kuşatılmış merkezi kubbeli bir yapıdır. Mihrap kısmı Apsis gibi çıkıntılı şekildedir. Kubbe altı anıtsal granit sütunla taşınır. Avlusu ise küçük kubbelerle örtülmüş ve galeriye çevrilmiştir. Arazi nedeniyle, avluya üç yönden yarım daire planlı merdivenlerle çıkılır. Portallar ise üç dilimli kemerle taçlanır. Galerinin sütunları yine granit ve mermerdendir. Silindirik kısa minare Osmanlı tarzındadır. Bu minare hemen giriş bölümünün sağındadır.

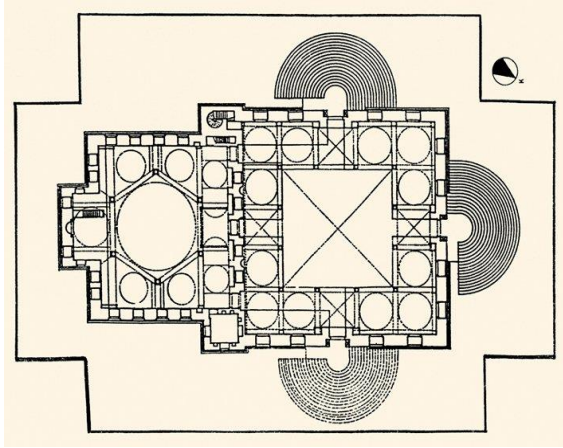
⁶⁴ Rüknu Özkök, *Günümüz Diliyle İstanbul’un Sessiz Kitabeleri*, 2. bs. (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 137.

⁶⁵ Lucienne, *Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadın Baniler*, 90.

Yapının içinde alçı şebekeli vitraylı pencerelerde, sade mermer minberde ve kısmen mavi-beyaz çinilerle bezeli mihrapta Osmanlı mimari özellikleri daha ağır basar.⁶⁶

Harem 20 × 18 metre ölçülerinde yaklaşık kare planlıdır. Ortadaki merkezî kubbeyi, 05 × 20 metre yüksekliğindeki altı granit mermer sütuna dayanan altı büyük sivri kemer taşımaktadır. Köşe boşlukları dört küçük kubbeyle örtülürken 3,95 metre dışarıya taşan küçük bir eyvan şeklindeki mihrap çıkıntısının üzerini küçük bir kubbe kapatmaktadır. Harimin kuzeybatı duvarının içinde kapı ve pencere açıklıklarının hemen üzerinde Anadolu'daki camilerde olduğu gibi boydan boya yerleştirilen müezzin mahfilinin üstünü beşik tonoz ve küçük kubbeler örtmektedir.

Zeminden 17,60 m yükseklikteki merkezî kubbe ve diğer kubbelerin içi sade, süslemesiz bırakılmıştır. Beden duvarlarındaki pencerelerle kubbe kasnaklarındaki pencereler oldukça ferah bir iç mekân elde etmeye imkân tanımıştır.⁶⁷ 1930 yılında Kral I. Fuât döneminde restorasyondan geçmiştir. Ancak iki avlu kapısı ve dış avlu duvarları günümüze ulaşmamıştır. Diğer ismi Kazzâzîn Kapısı olan kuzeydoğu kapısı ise günümüze ulaşmıştır.

Şekil 3.6: Kahire Melike Safiye Sultan Camii Planı

Kaynakça: Ahmet Ali Bayhan, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 35, 2008, 473-474.

⁶⁶ Gül Öney, “Mısır’da Osmanlı Mimarisinin Sentezi”, *Sanat Tarihi Dergisi*, C. 5, S. 5 (1990).

⁶⁷ Ahmet Ali Bayhan, “Safiye Sultan Camii”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35/473-474.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

14.YY'DAN 16.YY'A OSMANLI-İNGİLTERE İLİŞKİLERİ VE MEKTUPLAŞMALAR

İngiltere-Osmanlı'nın ilişkileri bilinenden daha öncesine dayanmaktadır. 1396 yılında gerçekleşen Niğbolu Savaşı'nda Osmanlı'nın Bakan topraklarında ilerleyişini durdurmak adına kurulan Haçlı Ordusu içerisinde İngilizler de yer almaktaydı. Savaşta Lancaster Kontu bin kişilik bir kuvvetle katılmıştır.

1402 Ankara Savaşı sonrasında Osmanlı'nın yenilmesi ve Sultan Bayezid'in esir düşmesi Hristiyan dünyasında büyük sevinçle karşılanmıştır. Timur'un İngiltere'ye gönderdiği "Zafer Müjdesi" IV. Henry tarafından bir tebrik name ile karşılık bulunmuştur.

Daha sonraki yıllarda İngiltere'nin Fransa ile sınır çatışması olarak devam eden "Yüz Yıl Savaşları." Ve hemen ardından hanedanların iç savaşı olarak yaşanan "Çifte Gül Savaşları" ülkenin Avrupa siyasetinden uzaklaşmasına neden olur. Öyle ki İstanbul'un Fethi gibi son derece önemli bir olayın bahsi İngiltere kaynaklarında geçmez.

İki ülke arasındaki diplomasi trafiği diğer ülkelere nazaran son derece geç bir tarihte başlar. Osmanlı ile Venedik arasındaki ilk ticaret antlaşması Çelebi Mehmet döneminde Francesco Foscari isimli Venedik elçisinin gelişi ile gerçekleşmiştir.

Lehistan'ın Dohrogost ve Lukasz isimli elçilerinin Osmanlı topraklarına ilk ziyareti 1413 yılında gerçekleşmiştir. 1414 yılında ise iki ülke arasındaki ilk antlaşma gerçekleşmiştir. İlk Rus elçisi Pleşçeyev ziyaretini 1497 yılında gerçekleştirmiştir. Viyana Sarayı'nın ilk temsilcileri 1523 yılında, Fransa ile ilk diplomatik ilişkiler ise 1525 yılından itibaren başlamıştır. Ancak İngiltere ile olan ticari ilişkilere baktığımızda tarih 1593'ü gösterir.⁶⁸

VII. Henry ticaret faaliyetlerine her zaman önem vermişti. Bu da İngiltere'deki tüccarların desteğini kazanmasını sağlamıştır. Yabancılar tarafından getirilen mallara 18 şilinlik bir gümrük vergisi koymuş ve bu şekilde İngiliz tüccarların ticaret

⁶⁸ Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)* (Ankara: TTK Basımevi, 1953), 1.

faaliyetlerini arttırmayı amaçlamıştır. İngiliz gemileri, Hanya ve Sakız adalarından şarap ticaretine başlamıştır. Ticari faaliyetler ufak olsa da 1513 yılında Sakız adasına bir İngiliz elçisini atanmasının gerektirecek kadar önemliydi. Hakluyt, kaleme aldığı seyahatnamesinde 1511 yılında, Londra, Southampton ve Bristol limanlarından kalkan gemilerin Girit, Kıbrıs ve Suriye limanlarına giderek ticaret yaptıklarını belirtir. Tüccarlar, İngiliz kumaşları karşılığında Avrupa'da oldukça rağbet gören "ipek, baharat, zeytin, halı ve tiftik ipliği" satın alır.⁶⁹

1536 yılında Osmanlı'dan ticaret için muafiyet alan Fransa'nın aksine İngiltere Kralı VIII. Henry, Papa ile olan yakın ilişkilerini mazeret göstererek kafir olarak gördüğü Osmanlı ile herhangi bir ilişki kurmaktan açık şekilde kaçınmıştır. Ancak bu konuda kesin yasaklar da koymamıştır.

VIII. Henry, 1517 yılında Martin Luther tarafından başlatılan reform hareketine karşı durmuş ve Katolik inancını sonuna kadar savunmuştur. Bu nedenle yazdığı *Asseritio Septem Sacramentorum*-Yedi Ayinlerde Savunma isimli ideolojik tezi nedeniyle kendisine Papa X. Leo tarafından *Fidei Defenso-Dinin Koruyucusu* unvanı verilmiştir. Ancak daha sonra VIII. Henry daha sonrasında papalığa verdiği ağır vergilerden kurtulmak ve kendisini İngiltere Kilisesi'nin başı yapabilmek için kilisede reformasyona gitti. Bunun bir diğer nedeniyse artık kendisine varis veremeyecek olan eşi Catherine of Aragon'dan boşanmak ve Anne Boleyn ile evlenebilmektir. Bu olaya, daha önceki bölümlerde bahsedildiği üzere "Kralın büyük meselesi" adı verilmiştir. Ancak kibirli VIII. Henry bile Mantua'daki⁷⁰ Gonzaga ailesinden⁷¹ Berberi atları almıştır. İngilizlerin amacı melezleme yöntemiyle şövalyeleri rahatlıkla taşıyabilecek güçlü atlar yaratmaktır. Ancak saltanatının son yıllarında ekonomide yaşanan olumsuz durumlar nedeniyle İngiliz tüccarları şahsi girimlerde bulundular. Elbette girişimlerinde İngiltere'nin kâğıt üzerinde dahi olsa Papalık ile herhangi bir ilişkisinin olmaması etkili olmuştur. 1546'da Anthony Jenkinson, Osmanlı Devleti'nden aldığı

⁶⁹ Richard Hakluyt, *İngiliz Ulusunun Başlıca Gezintileri, Yolculukları, Trafikleri ve Keşifleri (1589-1600 C. 12* (Glasgow: James MacLehose & Sons), 62.

⁷⁰ Kuzeybatı İtalya'da Lombardiya bölgesinden ismini taşıdığı Mantova ili'nin merkezi bir şehridir.

izin sayesinde Venedik bayrağı altında Akdeniz ticaretine atılmıştır.⁷² Kanuni Sultan Süleyman, İran Seferi esnasında Halep bölgesinde kışı geçirdiği esnada Jenkinson'a ticaret yapabilmesi için gerekli muafiyetleri vermiştir.⁷³ Antony Jenkinson veya temsilcilerine Osmanlı limanlarında mallarını yükleme ve boşaltma izni verilmiştir.

Fransızların ve Venediklilerin sahip oldukları imtiyazlardan faydalanmaları, gümrük vergisi dışında hiçbir vergiye tabi tutulmamaları ve Fransız ve Venedik konsoloslarına ayrıca vergi vermemeleri gibi önemli ayrıcalıklar yer almaktadır. Ancak İngilizler söz konusu ticari imtiyazlardan faydalanamadılar. Bu imtiyaz belgesi ile Osmanlı limanlarına gelen herhangi bir geminin izine rastlanmaz. Bunun en büyük nedeni ise VIII. Henry'in ölümü sonrasında tahta geçen genç kral Edward'ın erken yaştaki ölümünden sona tahta çıkan ablası Mary Tudor'un siyasi politikalarıdır.

Mary Tudor döneminde doğru dünyası ile olan ilişkiler durma noktasına gelmiştir. Bunun nedeni ise koyu bir Katolik olan Mary Tudor, İngiltere'yi Papalık ile barıştırmak adına 1554 yılında Sapkınlık Yasası'nı yeniden yürürlüğe koydu. Protestanlara verilen hakları geri aldı ve İngiltere'yi annesinin ülkesi İspanya ile bileştirmek adına İspanyalı Philipe ile evlendi.

Söz konusu evliliğin iki ülkenin deniz gücünün ortak şekilde gelişmesi olarak düşünülse de İngiltere, İspanya'nın Akdeniz ve ötesindeki ticaret faaliyetlerinden faydalanamadı. İspanya, kendi ticaret yollarını büyük bir kıskançlıkla korudu. Ayrıca Philipe, İngiltere'nin kaynaklarını kendi Avrupa siyaseti için (özellikle Fransa ve İspanya arasında gerçekleşen savaşta) araç olarak kullanmaya çalışmıştır. Ayrıca Mary Tudor, İngiliz korsanlarının eşinin ülkesine ait olan gemilere saldırmasına izin vermedi. Mary'nin saltanatı süresince yağın yağmurlar nedeniyle ekinlerin harap olması dış ticareti de olumsuz yönde etkilemiştir. 1557 yılının ağustos ayında Fransa ve İngiltere arasında gerçekleşen St. Quentin Savaşı sonrasında "İngiliz tacının en parlak mücevheri" kabul edilen Calais kaybedildi. İngiltere için gerekli olan ve temel

⁷² İngiltere ve Osmanlı ilişkilerine dair en eski belge niteliğindedir. Ancak orijinal metin günümüze ulaşmamıştır. Metnin Latincesinden İngilizceye yapılan tercümesini bize Hakluyt nakletmekte. (V, 109-110).

⁷³ Mübahat Küttükoğlu, *Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580-1838)* (Ankara: TTK Yayınları, 1979), 16.

maddeler olarak kabul edilen, yün, kalay, kurşun ve dantel gibi ürünlere açılan kapını kaybedilmesi anlamına gelmekteydi.

I. Elizabeth, tahtta olduğu süre boyunca oldukça cesur hamleler yaparak küçük bir ada ülkesi olarak görülen İngiltere'nin siyasi ve ticari etkisini arttırmak için gereken adımları attı. Levant ticaret ağını yakından takip eden İngiltere'nin bahsi geçen adımları atmasında bazı olaylar neden olmuştur. Bunlardan İlki Venedikliler aracılığı ile sağlanan Akdeniz ticaret ağının Osmanlı'nın Venediklilerin başlıca uğrak alanı olan Kıbrıs, Girit Korfu adalarını ele geçirmesi ile sekteye uğramasıydı. İkincisi ile İspanya egemenliğine karşı isyana girişen Hollanda'nın Anvers Limanı'nı vasıtasıyla gerçekleşen ticaretin durma noktasına gelmesidir.

Avrupa'nın ilk Katolik ülkesi⁷⁴ olmasından ötürü "Kilisenin büyük kız kardeşi" olarak isimlendirilen Fransa, kafir olarak görünen Osmanlı ile ticari ilişkiler kurmuş ve bu sayede büyük kazançlar sağlamıştı. Osmanlı'dan ticaret için kapitülasyonlar kazanmış olan Fransa'da 1562 yılında Katolikler ve Houguenotlar⁷⁵ arasında yaşanan din savaşları, ülkenin Akdeniz ticaretinden uzaklaşmasına neden oldu.

İngiltere, ilk olarak Rusya ile ticari ilişkiler kurulmuş ve bunun sonucunda 1555 yılında Moskovy Company kurulmuştur. 1558 yılında Berbery Company hayata geçirilmiştir. Ticaret şirketlerinin en çok bilinen ve en sonuncusu ile 1600 yılında East Indian Company olarak kuruldu. Ancak Doğu Hindistan Ticaret Şirketi 1700'lü yıllardan itibaren ticaret tekelinin yanı sıra siyasi bir nitelik de kazanarak diğerler ticaret şirketlerinden ayrı bir yapılanmaya gitti. 17. yy.'da Fransız East India Company yeni ve ciddi bir güç olarak ortaya çıkana kadar İngiliz East India Company, Ümit Burnu'ndan Japonya'ya kadar bütün bölgenin ticari hakimiyetini çoktan ele geçirmişti.

⁷⁴ I. Clovis 508 Noel Günü'nde Tolbiac Savaşı'nın ardından Reims'deki Saint- Remi yakınındaki küçük bir kilisede vaftiz edilerek Katolik oldu. Bu hareketi onun Avrupa'nı ilk Katolik kralı yapmıştı. Bu nedenle daha sonra Aziz Clovis olarak saygı görmüştür. Danuta Shanzer, "Erken Ortaçağ Avrupası" 1998, 29-57.

⁷⁵ 1560'yı yıllardan itibaren Fransa'da etkili olamaya başlayan Fransız Protestan cemiyetinin kendisine verdiği isim.

16. yy. sonunda Osmanlı'da görev alan İngiliz elçileri ise sırasıyla şu şekildedir. William Harborne (1578 – 1588)⁷⁶, Edward Barton (1588 – 1597) ve Henry Lello'dur. (1598 – 1607).

Jenkinson, İngilizlerin doğrudan Osmanlı ile ticaret yapması için gereken şartları sağladı. Daha sonra I.Elizabeth'in casusluk şefi Sir Francis Walsingham, 1578 yılında sultan III. Murat ile siyasi ve ticari ilişkiler kurmak üzere Konstantinopolis'e bir heyet göndermesi gerektiğine dair bir rapor hazırlar. 1579 yılında Tüccar William Harborne Levanten Şirketini temsil etmesi üzerine başkente gönderilir. Harborne, yanında çok değerli hediyeler ile 28 Ekim 1579'da İstanbul'a ulaştı.

Ticari ilişkilerin kurulması birinci önceliği olarak görülse de Harborne, dönemin önemli kişilikleri ile yakın ilişkiler kurmaktan da geri kalmadı. Bunların başında ise Sokullu Mehmet Paşa gelmektedir. 1579 tarihine geldiğinde çoktan üç padişaha sadrazamlık yapmış son derece deneyimli bir siyasetçi olan Sokullu Mehmet Paşa, düşmanları nedeniyle gözden düşmüş gibi görünse de halen daha en tecrübeli siyasetçi olarak görülmekteydi.

Harborne, Sokullu Mehmet Paşa'nın yanı sıra Padişah III. Murad'ın Lalası Hoca Saadetdin Efendi ile de yakın ilişkiler kurdu. Padişah'ın hocası olan Sadeddin Efendi'nin İngilizlere karşı olumlu duygularla yaklaşmaktaydı. Ayrıca padişahı İngilizlerle ticaret yapmak için teşvik etmekteydi. Sadeddin Efendi'nin padişahın bu kararında etkili olmasının belirli nedenleri vardı. Bunlardan birincisi özellikle 1577 yılından beri süren İran Savaşı'dır. Uzun süren savaş devletin gelirlerini adeta eritmekteydi. Hoca Sadettin Efendi'nin İngilizlerle yakınlaşmak istemesinin ikinci nedeniyse İspanya. İnebahtı Deniz Savaşında alınan ağır yenilginin intikamı alınmak isteniyordu. Osmanlı İngiltere ve İspanya arasında yaşanacak olası bir sıcak çatışmaya doğrudan müdahale etmese de İngiltere ile kurulacak ticari ilişkiler İspanya'nın deniz ticaretini olumsuz etkileyecekti.⁷⁷

⁷⁶ Akdes Nimet Kurat, "İngiliz Devlet Arşivinde ve Kütüphanelerinde Türkiye Tarihine Ait Bazı Malzemeye Dair", *AÜDTCFD*, S. 1 (1949), 4.

⁷⁷ Akdes Nimet Kurat "Hoca Sâdeddin Efendinin Türk-İngiliz Münasebetlerinin Tesisi ve Gelişmesindeki Rolü", *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuat Köprülü Armağanı* (Ankara: TTK, 2010), 309-310.

Harborne, ayrıca Divan-ı Hümayun'da tercüman olarak görev alan Mustafa Çavuş ve Sadrazamın şahsi doktoru ve aynı zamanda Safiye Sultan ile yakın ilişkiler kurmuştur. Söz konusu ilişkilerde isminin anılması gereken en önemli kişilerden biri olan Mustafa Çavuştur. Aslen Macar kökenli olmasına rağmen Latince bilmesi ile Harborne'a ilişkilerin yürütülmesi konusunda son derece yardımcı olmuştur. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi için gösterdiği hizmetlerden ötürü I. Elizabeth daha sonra padişahın Mustafa Çavuş'un müteferrikalığa yükseltilmesi için bizzat ricada bulunmuştur. Mustafa Çavuş daha sonra gayri resmi olarak Osmanlı'nın İngiltere'ye gönderdiği ilk elçisi olmuştur. Ayrıca Mustafa Çavuş İngiltere ve Kraliçe'ye hitaben 15 Mart 1579 yılında yazdığı mektupta amaçlarını açık şekilde İngiltere'ye belli etmiştir:

En yüce, Kutsal Kraliyet Majesteleri! Size sadık bir şekilde hizmet edip övgünüzü almaya çok istekli ve hazırım. Sayın William Harborne İstanbul'a geldi ve benden bir istekte bulundu. Büyük İmparatorumuz Murad Han'ın huzurunda ona ticaret yapması için özgürlük tanındı. Karadan ve denizden, Yüce ve yenilmez imparatorumuz Sultan Murad Han'ın hükmettiği tüm ülkelerde ticaret yapabilir ve ülkesine götürebilir. Düşündüm ki ben yüce padişahımız Sultan Murad ve siz Majesteleri arasında bir arkadaşlığın başlaması için çalışabilirim. Bu yalnızca sizin tüm Hristiyan âleminin en inançlısı olduğunu bilmemden dolayı değil, tüm Hristiyanlar siz majestelerine imreniyor ve sizi her şekilde incitmeye çalışabilirler. Ayrıca güçlü bir İmparator ile iyi ilişkiler geliştirmek sizin için de ayrıcalıktır. Size iyi dileklerimi sunuyorum. Ayrıca ondan bu mektubu göndermesini istedim. Sizin tüm düşmanlarınıza size karşı yardım edebilecek olan yüce imparatorumuz ile dost olmaktan hoşnut olmayacağınızı düşünmüyorum. Bu nedenle, eğer siz de isterseniz, yüce imparatorumuz ve siz majestelerimiz arasında kutsal bir birlik başlatmak için çabalarım. Uzun ömürler dilerim.⁷⁸

⁷⁸ Mektubun Latince orijinali BM'de yer almaktadır. (Cotton 1611S. N. 100 B. VIII. f.45). İngilizce tercümesi S.P. Cal. For.1578-79, 454 p. Mustnph" Bey to the Queen; Susan A. Skilliter, *William Harborne and the Trade with Turkey, 1578–1582: A Documentary Study of the First Anglo-Ottoman Relations* (London: Oxford University Press, for The British Academy, 1977), 58.

Sultan III. Murad'ın 15 Mart 1579 tarihinde Harborne aracılığıyla gönderdiği mektupla birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler artık resmi bir özellik kazanmıştı. İngiltere'ye verilen Nişan-ı Hümayun, Mayıs 1580 tarihlidir. Bu fermana göre İngiliz tüccarlar Rusum-ı Adiyelerini verdikten sonra yasaklı malların alım satımı dışında güven içerisinde ticaret yapabileceklerdir. Tüccarlardan haraç istenmeyecek, İngiliz gemileri açık denizlerde olsun, limanlarda olsun yollarından alıkonulmayacaktır. Ticaret gemilerine imparatorluk limanlarında zorluk çıkarılmayacaktır.

I.Elizabeth'in emri ile ilişkilerin resmiyete dökülmesinin ardından 1581 yılında Levant Company kuruldu. Ardından William Harborne'a 1582 yılında İngiltere'nin resmi elçisi olarak atadı. Kumpanya, ticaret hakkını yedi yıl için elde etmişti.

İngiltere ile ticareti yapılan ürünler son derece çeşitlilik göstermekteydi. İngilizler bölgeden ipek, tiftik, pamuk, pamuk ipliği, mazı, deri, sof, ravent, misket üzümünden yapılan şarap, zeytinyağı, halı, yağır, baharat, dokuma almaktaydı. Osmanlılar ise İngiltere'den şayak, türlü türlü renk ve cinsten kumaşlar, çuha, kirpas (ham bez), canfes (ince dokunmuş desenli ipek kumaş), mermerşahi (tülbentten kalın patiskadan ince seyrek dokulu bir kumaş) pazen; siyah tavşan kürkü ithal ediyorlardı. İngiltere'den gelen ve Londrin adı verilen kumaşlar Fransız kumaşlarına göre hem daha ucuz hem de mevsimsel koşullara daha uygun olması gerekçesiyle son derece ilgi görmüştür.

Bütün bunların yanında kurşun, kalay, demir, çelik, teneke gibi maddeler de Anadolu'ya getiriliyordu. Burada belirtilmesi gereken esas unsur papalık tarafından silah yapımında kullanılan kalay, demir, çelik gibi malzemelerin Osmanlı'ya satışının yasaklanmasıydı. Ancak dini ayrılıkları bir kenara bırakan İngiltere, papalık yasağına elbette uymayarak bu malların ticaretini yapmaya girişti. Harborne ve emrindekiler kaçak metal işine giriştiler. Alınan kıymetli metaller, sonra Osmanlı'nın İspanyollar ve İran ile olan savaşlarında kullanılmak üzere cephane haline getirildi. Metal, kutsanmış Katolik kiliseleri ve manastırlarından çıkarılan çatılardan ve çanlardan geldi.

İspanya'nın Londra büyükelçisi Bernardino de Mendoza, Kralı Philippe'ye yazdığı mektupta durumun onlar açısından ne kadar rahatsız edici olduğunu şu sözlerle ifade eder:

Onlar için son derece kârlıdır; çünkü oraya çok miktarda kalay ve kurşun götürürler, Türkler onlardan neredeyse altın ağırlığına göre satın alır; kalay

silahların dökümü için hayati derecede gereklidir ve kurşun savaş amaçları için gereklidir.

Yukarıda belirtildiği üzere Osmanlı Sarayı'nda güçlü ilişkiler kuran Harborne, yalnızca ticari faaliyetlerle sınırlı kalmamıştır. Kurduğu yakın ilişkileri ile İspanya ve Osmanlı arasında 1587 yılında kurulması planlanan ittifaka da engel olmayı başarmıştır. Şüphesiz bu konuda padişahın hocası Sadettin Efendi'den yardım almıştır.

William Harborne'un 1588 yılının ağustos ayında İstanbul'dan ayrılmasından sonra yerine daha önce sekreterliğini yapmış olan Edward Barton geçti. Daha önceki görevinden ötürü siyasi durumlar hakkında son derece bilgiliydi. Harborne için sekreterlik yaptığı dönemlerde imparatorluğun diğer bölgelerindeki elçilerle yakın ilişkiler kurma fırsatı olmuştu. Türkçeyi son derece iyi konuşmaktaydı. Hatta onun Osmanlı ve İngiltere arasında gerçekleşen yazışmaları yanlış anlaşılmalara mahal vermemek için kendisi çevirdiği bilinmektedir.

Onun elçilik döneminde Osmanlı İngiliz ilişkileri en parlak çağını yaşadı. Bu durum diğer ülkelerle birlikte elbette Venedik Cumhuriyeti'nin de dikkatini çekmiştir.

1593'te Safiye Sultan, Barton'un Osmanlı ve Habsburglar arasında yaşanan savaşın ardından yapılacak olan müzakerelerde arabuluculuk yapması için III. Murad'ı ikna etmeye çalışmıştır.

Zano, raporunda: "*Safiye Sultan'ın, İngiliz elçisinin barış için arabuluculuk etmesine izin vermesi için padişahı ikna etmeye çalıştığını, ancak Majestelerinin ona kulak asmadığını duydum*" demiştir.⁷⁹ Hatta kendisine duyulan güven o derece fazladır ki 1596 Sultan III. Mehmet'in bizzat ordunun başında yer aldığı Nemçe Seferi'nde gözlemci olarak yer almasına izin verildi. Hatta bazı kaynaklarda onun kılıcını çekerek padişahın yanında bizzat savaştığını belirtse de bu bilgiyi doğrulanamamıştır. Nemçe Seferine katılmış olması saraydaki yerini daha da sağlamlaştırırken özellikle Fransızların düşmanlığını kazanmasına neden olmuştur. 1598 yılının ocak ayında dizanteriden beklenmedik şekilde öldüğünde henüz 37 yaşındaydı. Vasiyeti üzerine mezarı Heybeliada Rum Manastırı bahçesindeki zeytin ağacının altına gömüldü.

⁷⁹ Sema Yılmaz, "16. ve 17.yy'larda Harem'i Hümayun'un Osmanlı Siyasetine Etkisi", (S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 53.

Edward Barton'un beklenmedik ölümü İngiltere ve Osmanlı tarafında da üzüntüye karşılanmış olmalı. Ancak Levant Company için en önemli mesele 10 yıllık elçilik görevi sonrasında Barton'un yerine geçecek olan kişiydi. Listede yer alan ilk isim Henry Lello olmuştur. Ancak yeni elçiyi bekleyen en önemli tehlike görev aldığı Osmanlı coğrafyası konusunda yeterli bilgi ve deneyimden yoksun olmasıydı. Önceki selefleri aksine henüz bir senedir sekreterlik görevini yürütmekteydi. Elçilik görevine başlamış olsa da ataması 1599 yılına kadar resmi olarak gerçekleşmedi. Bunun en büyük nedeni padişaha gönderilecek hediyelerin içeriği konusunda anlaşmaya varılamaması olmuştur.

Henry Lello konusunda bu tez açısından ele alınacak olan en önemli konu ile başkentte görev aldığı günler üzerine yazdığı muhtırası, "The Report of Lello Third English Ambassador to the Sublime Porte." "Babiali Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası."⁸⁰ İsimli eseridir. Lello, Edward Barton'un ölümünden sonra elçilik görevinde on sene kaldı.

Lello'nun eserin, görevini 1606 yılında Sir Thomas Glover'a devredip İngiltere'ye döndükten sonra kaleme aldığı düşünülmektedir. Muhtırayı böylesine önemli kılan ise sadece Osmanlı'nın iç işlerinde gerçekleşen Ester Kira Vakası gibi önemli olayların yanında Safiye Valide Sultan'ın özellikle dönemin önemli paşaları ile olan iktidar çekişmesi, padişahın en büyük şehzadesi Mahmut'un iftira sonucu öldürülmesi gibi saray içerisinde gerçekleşen çok önemli olaylara da vermesidir.

Bu da bize göstermektedir ki Osmanlı nezdinde görev alan İngiliz elçileri sadece iki ülke arasındaki ilişkileri düzenlemekle kalmamıştır. Kurdukları bağlantılar sayesinde harem içerisinde yaşanan olayları dahi raporlamışlardır. Özellikle Safiye Sultan'ın I. Elizabeth ile gerçekleşen diplomatik ilişkilerinden ötürü İngiltere sarayında tanınması içinde yer aldığı olayların ilgi çekici bulunduğu düşünülebilir.

I. Elizabeth Sultan III. Mehmet'e hediye edilmek üzere Thomas Dallam'a bir saatli org siparişi verilmiştir. Dönemin teknoloji şaheseri olarak kabul edilen söz konusu saat İngiltere de Dallam'ın atölyesinde hazırlanmış yola çıkmadan önce saray bahçesinde Kraliçe I. Elizabeth ve saray erkanına bir sunum gerçekleştirilmiştir. Org, Hector isimli

⁸⁰ Orhan Burian, *Babiali Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1952).

gemi ile İstanbul'a getirilmiştir. Padişah, kayığa binerek, bizzat gemiyi görmeye gelmiştir. Daha sonra ise Safiye Sultan da "Hector"u incelemiştir.⁸¹ Bayraklarla süslenmiş geminin büyüklüğü ve bilhassa toplarının çokluğu ile dikkatleri üzerine çekmekteydi. Ancak daha sonrasında böylesine fazla silaha sahip olan bir geminin şehre gelmesinin tehlikeli olacağı fikrine varılmıştı. Hektor'dan sonra iki toptan fazlasına sahip olan gemilerin Çanakkale Boğazı'ndan geçmesi yasaklanmıştır. Ancak kurulması için sandıklar açıldığında orgun tutkallarının döküldüğü ve borulardan bazılarının tamamen ezildiği görülmüştür. Org, iki hafta gibi kısa bir süre içerisinde Dallam tarafından tamir gördükten sonra Galata'dan Topkapı Sarayı'na getirilmiş ve burada yeniden birleştirilmiştir.

25 Eylül günü İngiltere elçisi kırk kişilik bir heyetle saraya gitti. Kendi tabiri ile "Parçalar halindeki org acemi oğlanlarının yardımı ile yeniden birleştirilir ve orgun marifetleri sergilenir." Hediyesinden son derece memnun kalan Padişah, kendisini bir kese altınla ödüllendirdi. Hatta Dallam, sarayda alıkonulmak istendiyse de o bunu kabul etmedi ve 28 Kasım'da İstanbul'dan ayrıldı.

Dönemim mekanik şaheseri olarak görülen org üzerindeki tasvirler nedeniyle Sultan I. Ahmet tarafından kâfirlik olarak görülmesi nedeniyle parçalanmış ve parçaları da yakılmıştır. Sultan III. Mehmet'e böylesine değerli bir hediye sunulurken devletin en güçlü kadını kabul edilen Valide Safiye Sultan da unutulmamıştır. Ona da ona da atlarıyla beraber kulplu bir araba hediye edilmiştir.

Arabanın yanında kaydedilen diğer hediyelerin listesi ise şu şekildedir.

"Elmaslar ve yakutlara çevrelenmiş Elizabeth'in bir portresi, üç büyük altın yaldızlı tabak, kilaptan⁸² dokunmuş on kat diba, altın ve gümüştan, yine altın işlemeli cam şişeler ve nadide Hollanda kumaşları."

Padişaha sunulan orga baktığımızda değeri ile ölçüldüğünü görülmektedir. Ancak Safiye Sultan'a gelen hediyeler incelendiğinde kraliçenin bir portresi yer almaktadır. Hediyelerin değerli olmasının yanında daha kişisel olduğunun bir göstergesidir.

⁸¹ Thomas Dallam, *Sultan'ın Orgu*, çev. Halim Spatar (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2000), 188.

⁸² Kilaptan: Pirinç, kalay ve benzerleri madenlerden çekilerek gümüş ve altın yaldız vurulmuş ince metal iplik.

Avrupa’da dost olmak isteyen hükümdarların portrelerini takas etmeleri bir gelenektir. Safiye Sultan’ın İngiltere’ye portresini göndermesi mümkün değildi. İslam ülkelerinin geleneklerine yabancı olmayan Elizabeth’in de durumdan haberdar olduğunu düşünülebilir. Ancak yine de İngiltere Kraliçesi Safiye Sultan’ın onu görmesini istemiş olmalı.

Valide Sultan’a sunulan araba tek başına 600 sterlin⁸³ değerindeydi ve bu onu tek başına orgdan daha değerli bir hale getiriyordu. Hediyesinden son derece memnun kalan Safiye Sultan, ziyaretçilerine üç top sırma kumaş ve üç yüz altın göndermiştir.

Arabanın teslimi sırasında gerçekleşen olaylar konusunda Lello, Sir Robert Cecil’e detaylı bir rapor sunar. Kendilerine verilen hediyeler karşındaki şaşkınlığını gizleyemez ve şu satırları kaleme alır: *“Burada verilenlerden herhangi biri gibi bir armağan görülüş ne işitilmiştir.”* Lello, mektubunun ilerleyen satırlarında Valide Sultan’ın kendileri için ne kadar önemli bir müttefik olduğundan açık şekilde bahseder. *“Ulusumuz için her türlü hizmeti yapmaya amade olduğunu, her türlü işim için görevli Ağa’ya baş vurabileceğimi onun şahsında kendime bir dost bulacağımı”* söyler. Safiye Sultan, şüphesiz uzak bir ülke de olsa kendisine yazma lütfunda bulunmuş olan bir başka kraliçenin çıkarlarını gözetmeyi kendisine görev bilmiş olmalıdır.

Ayrıca Osmanlı’yı yeni tanımış olan İngiliz elçilik görevlilerine devlet işlerinde ne kadar söz sahibi olduğunu göstermekten istemiş olmalıdır. Kendisine teslim edilen arabadan son derece hoşnut kalan Safiye Sultan, araba ile şehirde sık sık gezintilere çıkmıştır. Hatta yurt dışından gelen ve şehrin sokakları için uygun olmayan arabanın geçişi için bazı evler müsadere edilerek yıkılmış ve sokaklar genişletilmiştir.

Böylesine değerli hediyeler karşılığında altta kalmasının itibarına zarar vereceğini bilen Valide Sultan, Elçi Barton’a Elizabeth’in nasıl bir hediye hoşlanacağını sormuş ve karşılık olarak *“Kendi giysilerine benzeyen Türk giysilerinin İngiltere’de merak uyandırdığını ve son derece beğenileceği”* karşılığını almıştır. Hazırlanan hediyeler, Safiye Sultan’ın mektubu ile 30 Mart 1594 yılında Edward Bushell ve William Aldrige ile teslim edilmek üzere kara yolundan İngiltere’ye gönderilmiştir. Aynı yılın 10 Ağustos’unda Greenwich Sarayı’na ulaşmıştır.

⁸³ Akdes Nimet Kurat “Osmanlı İngiliz Münasebetleri” Sayfa: 86’da Safiye Sultan’a hediye edilen arabanın 12.000 dukat florin değerinde olduğundan bahsetmektedir.

İstanbul'dan yola çıkan hediyeler arasında bir mektup da yer almakta ancak sonraki bölümün inceleme konusu olduğundan şu an Barton tarafından listelenerek değerli belirtilen hediyeleri inceleyeceğiz. Toplam değeri 1.200.000 bin sterlin olarak kayıt altına alınmıştır. Tabii burada Barton'un hediyelerin tam miktarını saptaması elbette mümkün değil. Ancak bağlantıları sayesinde yaklaşık değerlerini hesaplamış olmalı.⁸⁴

1. Gümüş işlemeli elbiseler: Tahmini değer 20.000 akçe (680.000 sterlin)
2. Altın işlemeli iki mendil: Tahmini değer 6.000 akçe (22.000 sterlin)
3. Gümüş işlemeli kemer: Tahmini değer 3.000 akçe (100.000 sterlin)
4. Gönderilen mektuptaki mührün üzerine yerleştirilmiş olan pırlanta ve yakut parçaları içine yerleştirilmiş altın ise tahminen 200.000 sterlin değerinde.

Barton'ın tahmin edileceği üzere hediyelerin bir dökümünü yapması nakil esnasında çıkabilecek herhangi bir aksaklıkta kendini korumaya almak istemesinde kaynaklanmakta. Ancak hediye listesinde ortaya çıkan eksiklik daha sonra mektup trafiğini de etkileyecek ilginç olayların yaşanmasına neden olacaktı. Barton'ın mektubunda yer alan detaya göre Safiye Sultan'ın gönderdiği hediyeler arasında yer alan elmas küpeler ve taç kaybolmuştur. Yine mektupta yazan diğer detaylara göre bu son derece kıymetli hediyeler elçiye teslim eden kişi tarafından el konulmuştu. Bu kişi de Kira Kadın Esperansa Malchi'den başkası değildi.

Barton'ın kendisinin Safiye Sultan ile görüşme imkânı doğal olarak olmadığı için aralarında geçen iletişim Kira Kadın tarafından gerçekleştirilmekteydi. Barton, yabancı olduğu topraklarda Valide Sultan'ın Kira kadınına hırsızlıkla suçlayarak çıkabilecek sorunlara engel olmak için sessiz kalmış olmalı. sorun yaratmamak için sessiz kalmak zorunda kalmıştır. Ancak hediyelere el konması herkes kadar onun da tuhafına gitmiş olmalıdır. El konulan ve daha sonra ortaya çıkan bu elmas taca mektupları ele aldığımız bölümde yeniden değineceğiz.

4.1. Sultan'dan Kraliçeye Üç Mektup

Elizabeth Tudor ve Safiye Sultan arasındaki mektuplaşmalar, tarihin son derece ilginç bir aralığını oluşturmaktadır. İkili arasındaki değiş tokuş edilen hediyeler, dönemin diğer egemenleri arasında yapılan hediyeleşmelerden çok daha samimi özellikler

⁸⁴ Skilliter, "Three letters from the Ottoman Sultana Safiye to Queen Elizabeth I", 148.

taşımaktadır. Bunda kültürel ve dini farklılıklara rağmen Kraliçe ve Sultan'ın birbirini tanımak istemeleri neden olmuş olmalı. Elizabeth Tudor tarafından gönderilen mektuplar maalesef günümüze ulaşabilmiş değil. Bu nedenle içerikleri hakkında bilgi sahibi değiliz. Aynı şekilde Safiye Sultan tarafından gönderilen hediyeler de maalesef günümüze ulaşabilmiş değil. I. Elizabeth'in ardından tahta çıkan, I. James'in varisi I. Charles'ın⁸⁵ yanlış politikaları nedeniyle yaşanan iç savaş ve "Kralısız Dönem"⁸⁶ olarak isimlendirilen periyotta Elizabeth'e ait olan eşyalar tahrip edildi. Mücevherleri eritilerek madeni paraya dönüştürüldü. Ancak mektuplar İtalyanca ve İngilizce nüshalarıyla birlikte Hakluyt'un "*Principal Navigations'ında*" bahsedilmekte. Safiye Sultan'ın mektubu antikacı Sir Robert Cotton'ın koleksiyonunda yer almaktadır. Antikacı koleksiyonunu zenginleştirmek amacıyla, saray ve çevresindeki nüfusunu kullandı. Bu sayede İngiltere'ye ait olan çok sayıda belgeyi özel kütüphanesine aktardı. Koleksiyon nesiller boyunca geliştirildi ve on sekizinci yüzyılın başında Sir John Cotton'un 1702 yılındaki ölümünün hemen ardından Britanya Devletine bağışlandı.⁸⁷

Koleksiyon 1729 yılında güvenliğinin sağlanması için Westminster'daki Ashburnham House'a taşındı. Ancak 23 Ekim 1731'de büyük bir yangına maruz kaldı. Koleksiyonda yer alan orijinal 958 ciltten 861'i geride kaldı. 861 eserden birçoğu ateş ve suyun etkilerinden ileri derece tahrip oldu. Safiye Sultan tarafından gönderilen mektupların

⁸⁵ I. Charles, VI. James'in ikinci oğlu olup, 19 Kasım 1600 tarihinde İskoçya'da dünyaya gelmiştir. 27 Mart 1625'te kral olarak tahta çıkmıştır. 1648 yılında Parlamento, Charles'in "vatana ihanet" ve "İngiliz toplumuna karşı suç işlemek" ten dolayı yargılanmasına karar vermiş ve 27 Ocak 1649 tarihinde I. Charles ölüm cezasına çarptırılmıştır. Charles 30 Ocak 1649'da günü Londra'da Whitehall Sarayı'nın avlusunda idam edilmiştir. İdam edilen tek İngiltere kralıdır. Bkz. "Charles I" <https://www.royal.uk/charles-i> [12.11.2022].

⁸⁶ 22 Ağustos 1642'de I. Charles'in York'da askerlerini toplamasıyla iç savaş resmen başlamıştı. Krallık karşıtı başkomutan Sir Thomas Fairfax ve yardımcısı Oliver Cromwell öncülüğündeki ordu kralı mağlup etmiştir (Hilmi Yavuz, *Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi*, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1975, 728-738).

⁸⁷ A letter in Turkish from the Khasseki Wye to Queen Elizabeth, written in the first decade of Rabi` I, 1002/25 November-4 December 1593. British Museum, Cotton Ms Nero B. viii, ff. 61-2, see plate XXXVII.

saklanmış olduğu “Nero B. viii” isimli cilt hasar görenler arasındadır. Kenarları kömürleşmiş ve Sultan'ın mektubu da dahil olmak üzere su nedeniyle zarar gördü.

Susan Skilliter “*Three Letters From the Ottoman Sultana Safiye to Queen Elizabeth I* isimli eserinde mektuplar üzerinde çalışmıştır.” “Osmanlı Sultan'ı Safiye'den Kraliçeye   Mektup.”⁸⁸

Safiye Sultan, elbette yazışmalarında Osmanlı Türkçesi kullandı. Ancak mektupların İngiltere'de rahatlıkla okunabilmesi için İtalyanca'ya evirildi. İtalyanca evirileri Venedikli elçiler aracılığıyla yapılmış olmalıydı. Ancak bu mektup kraliçeye gösterilemeyecek kadar vasat olduğu düşünülerek bir başka çevirisi yapıldı. Elizabeth Tudor'un bu nedenle mektubun orijinalini görmek istemesi şaşırtıcı sayılmaz.

⁸⁸ Skilliter, “Three Letters from the Ottoman Sultana Safiye to Queen Elizabeth”, 1.

4.1.1. Birinci Mektup

(Valide Sultanın
mührü)

(üstde)

تو مرادم همیشه ؟ کن آسان

(ortada)

والدة سلطان محمد خان

(altada)

باخدا باسم ؟ فخر جهان

اختيار الامراء العظام الملة المسيحية اختيار الكبراء الفخام في الملة المسيحية
مصلح مصالح صاحب الدلائل والوقار صاحب الادب والافتخار انكلمه قرالچمسي
ختمت عواقبه بالخير تحيات صافيات و تسليمان و (ا) فيات و رديت النواجات كه محض
موالات و فرط مصافاتن صادر اولور اتخاف و اهدى اولدقدن صكره انها و (ا) اعلام
اولتان بودر كه مكتوبكيز كلوب دكدي هر نكم دهش سز معلوم اولدى انشا الله
موراديكيز اوزره عمل اولونور اوغلو من پادشاه حضرتلرته دايم تريبه ايليوب
اهدى نامه موجبنجه عمل ايدسز ديو سويلنكدن حالي دكلوز بو خصوصدن
كوكوكيز حوش توتسز بسزده دوستلكيز اوزره سابت اولاسز
انشا الله كم اولمز و بزه عمره به كوندرديكيز كلوب تسل اولدى مقبول اولمشدر
بزه سزه بزم خرمتمزده اولان كرانوك ايله بر تاته استغان الماس ايله فرنك باب
قارشق كندردك معزور توتسز و بوندن غيرى بوستانجى باشى ايله بر مكتوب
و بعض اسباب بر استغان اينجى لى فرنك باب ايله قارشق كندره شوز دور شويله
معلومكيز اولو

باقى الدعا

Şekil 3.7: Birinci Mektup

Kaynak: S. A. Skilliter, Three Letters from Ottoman Sultana Safiye to Queen Elizabeth, Documents from Islamic Chanceries, 1965, 119, 157.

4.1.1.1. Birinci Mektubun Türkçe Tercümesi

Kendi azametinin eşsizliğinin beyanı ve Rabbin azametinin ve kemalinin yüceliği ile süslenmiş olarak- O, [O'na yakıştırdıkları her şeyden yücedir!] O Mutlak Esirgeyen ve Yaratandır [... Çevirelemedi...] Elementleri ve formları ve tüm bedenleri ve ruhları yokken meydana getiren, dokuz küreyi döndüren ve yedi dünyayı kuran O'dur. Eşi benzeri olmayan, varlıkları yaratan, şekilleri ve renkleri var eden, tek olan, eşi benzeri olmayan kendisine tapılan, Allah'ın şanı yarattıklarından çok yücedir! Ve Muhammed'in güzel kokulu mezarının selamıyla ve saf ruhuyla süslenmiş olarak

[kendilerine ve dostlarına ve takipçilerine ebedi esenlik olsun!] alemlerin Rabbinin elçisi, seçilmiş peygamber, hesap gününde şefaatçi, Büyük Arş'ın mükemmel övgüsü olan Muhammed, cennet bahçesinin güzel yansıması, peygamberlerin mührü olan Muhammed'in (?) saadetin başındaki taç, varlığın kabuğundaki inci, peygamberlerin reisi, yarattıklarının ve seçtiklerinin en hayırlısı olanın, Sultan Murad Han'ın oğlu Sultan Mehmet Han'ın annesi tarafından -Uzun yaşasın ve istediğini elde etsin! - Ebediyetin armağanlarına lâıyk-Hakk'ın tacındaki inci, Padişahların vârisi, Halifelğin vârisi, saltanat tahtına lâıyk olan, saltanat bahçesinde yetişen Selvi, asil oğul Sultan Murat Tanrı Saltanatını ve azametini daim eylesin.

Memleketlerin hükümdarı, İmparatorluğun yücesi, bu uğurlu zamanda yedi ülkenin ve dört köşenin (dünyanın) bahtiyar efendisi, Rum ve Acem ve Macaristan, Tatar ve Eflak topraklarının Karamanya ve Habeşistan ve Kıpçak bozkırlarının, Doğu iklimlerinin ve Cevazir ve Şirvan'ın, Batı iklimlerinin ve Cezayir ve Kayrawan'ın (Tunus) , toprakların tacını taşıyan Padişah Hind ve Sind ve Bağdat'ın, Frankların ve Hırvatların ve Belgrad'ın on iki atadan [taç sahibi], [Adem'in tüm oğullarından bu zamana kadar Sultan'ın oğlu,] Tanrının yer yüzündeki gölgesi, inancın ve devletin koruyucusu, Sultan Murat Hristiyan kadınları da destekler.

Mesih'in peşinden giden, şatafat ve heybetin izlerini taşıyan, şan ve kudretin eteklerini takip eden, prenslerin itaat ettiği, iffet ve tevazünün beşiği, İngiltere krallığının hükümdarı, taçlı hanımefendi ve Meryem'in yolunun kadını.

Son anı hayır ile nihayete, şahsı arzu ettiği muradına ersin "Öyle zarif selam olsun ki, (bütün) gül bahçesinin bir yaprak gonca gülünden olsun, (ve) öyle samimi muhabbet olsun ki, (bahçedeki) bülbüllerin güftesi bir kıt'a'sından olsun, Bir dua olsun ki ihsanı mutlu sonun, Bir metih olsun ki, her her iki acunda nasibi saadetin... (her iki dünyada mutluluk bulsun) Bilinmelidir ki, her anı birkaç yıldan daha değerli olan bir ağustos zamanında ve her saat, birkaç gün ve geceden daha değerlidir. Majestelerinin mutluluğunun eşiğine alını sürtmeye gelen elçisinin eliyle, İslam'ın bahtiyar ve saadetli padişahı ve hükümdarı, kâğıdı saf kafur ve amberden ve mürekkebi en güzel miskten daha hoş kokulu olan mucizelerle dolu özel bir mektup, bana karşı saf ve ölçülemez bir sevgi bildiren mektup Kapı Ağası'nın tevazu ve iffet perdesinin en yüksek görevlisinin eliyle geliş çemberine girdi. Mektubun içeriğinde ifade edilenler kabul kulakları tarafından ve adaletle kaydedildi.

Bu, şimdiye dek hüküm ve hakimiyet beşiğine bağlı olan itibarın artmasına neden oldu. Eğer O (Majesteleri), bu tür [...?...] Samimiyet ve sevgiyi artırmayı teşvik eden mektuplar (göndermekten) asla vazgeçmezse, bu böyle bilinecektir:

Onun sıhhatine kavuştuğuna dair haberler ve sağlığının iyi durumda olduğunun bilinmesi hakkındaki haberler hiçbir zaman durmayacaktır, böylece şanlı prenseslerin ve onurlu hanımın kurtuluşu ve Onun emellerindeki başarısına ulaşmak için çaba sarf etmeye devam edecektir.

Majestelerinin asaletini ve övgüsünü, (erkek) Majestemizin, talihlilerin ve İskender'in yerine geçen hükümdarın efendisi talihli ve mesut Padişah'ın huzurunda tekrardan zikredebilirim ve ben Majestenin amaçları doğrultusunda çaba göstereceğim. Ve en yüce selam, ona tabi olana olsun. Onun rehberliği en doğru olandır.⁸⁹

Ayın ilk on yılında yazıldı

Rebiülevvel'in bin iki yılı

Peygamber'in Hicreti - salât ve selâm onun üzerine olsun!

4.1.1.2. Mektubun Analizi

İlk mektup parşömen benzerinde kalın bir kâğıda yazılmıştır. Zarif bir hat sanatı örneği olarak kabul edilmiştir. Kaleme alınırken siyah, mavi, kan kırmızı, altın ve lal rengi olmak üzere beş farklı mürekkep kullanılmıştır. Yalnızca son bölümü siyah olarak yazılmıştır. Seci ve Teşbihler yani nesir içi kafiyelerle süslenmiş olan bu mektup düz yazı olarak yazılmış olmasına rağmen şiire yakın bir üslup sergilemektedir.

Mektupta önemli görülen birtakım kelimeler altın varak kullanılarak yazılmıştır. Mektubun kendisinde hatta mühründe dahi cömertçe altın ve pırlanta kullanılmıştır. Sadece mührün üzerine yerleştirilmiş olan pırlanta ve yakut parçaları içine yerleştirilmiş altın ise tahminen 200.000 sterlin değerindedir.

Sultan ve kraliçe doğrudan anlayamıyor olsa da mektup huzurunda açıldığında Osmanlı Devleti'nin zenginliğini gözler önüne sermiş olmalı.

Mektubun anlatımındaki şiirsellik ve yazımında birden fazla mürekkeple birlikte altın varak kullanılması onun birden fazla kişinin elinden çıktığının göstergesi olmalı.

⁸⁹ London, Public Record Office. S. lt'. Turkey 102/4.

Safiye Sultan mektubun genel içeriğini kendi oluştururken onu diplomasi dilinde kafiyelerle süsleyen ve ardından yazıya geçiren şüphesiz profesyoneller olmalı. Burada profesyonellerden bahsedilmesinin nedeni ise Hürrem Sultan dışında saray kadınlarının mektuplarını kendileri kaleme almamış olmasıyla ilgilidir. Bu noktada Hürrem ve kızı Mihrimah Sultan bir istisna sayılmaktadır.

Safiye Sultan döneminde bu şekilde bir başka mektup yazılmamış olması İngiltere'ye gönderilen mektupları daha değerli kılmaktadır.

Mektubun girişi Osmanlı bürokrasinin klasik özelliklerini göstermektedir. Allah'a hamd (bölüm neredeyse 19 satır devam eder) ve Hz. Muhammed'e övgünün ardından Sultan Murad'ın unvanları ve hâkimi olduğu yerler teker teker sıralanır ve hükümdarlığının meşru olduğu özellikle vurgulanır.

Ayrıca Safiye Sultan, bu mektup yazılırken henüz valide sultan olmasa da özellikle tahtın gelecekteki varisinin annesi olduğunu vurgular. Bakıldığında tahttaki padişah yahut bir imparator olması fark etmeksizin söz konusu kişinin hayatındaki tek kadın olmak hassas ancak son derece önemli bir konumun işaretidir. Ancak bir hükümdarın annesi olmak her zaman mutlak ve değişmez gücü elinde tutmak anlamına gelmekteydi. Mektubu okuyan herkes Safiye Sultan'ın, padişah eşi ve veliahtı olan oğlu Mehmet'in annesi olarak konumundan emin olmuş olmalı.

İngiltere kraliçesine son derece şiirsel bir şekilde selamlarını göndermekle birlikte Elizabeth'in "Mesih'in peşinden giden, şatafat ve heybetin izlerini taşıyan, izzet ve gücün eteklerini takip eden, prenslerin itaat ettiği, iffet ve tevazünün beşiği, İngiltere krallığının hükümdarı, taç giyen hanımefendi Meryem'in yolunun kadını..." olarak övülmesi mektubu okuyan herkesin ilgisini çekmiş olmalı. "Prenslerin itaat ettiği" cümlesi bir kadın olmasına rağmen güçlü bir ülkenin yöneticisi ve düşmanlarına karşı durmasına vurgu yapılmaktadır.

Safiye Sultan, siyasete doğrudan müdahale eden bir konumdayken, İngiltere ve İspanya arasındaki husumetin ne derecede olduğunu da bilincindeydi.

"Meryem'in yolunun kadını..." cümlesinin ise ayrıca üzerinde durulması gerekmektedir. Farkında olarak ya da olmayarak Elizabeth ve Hz. Meryem'in saflığı ve bekareti arasında doğrudan bir bağ kurulmuştur. Bu cümleler "Bakire Kraliçe" unvanını kullanan ve yalnızca ülkesiyle evli olduğunu sıklıkla ifade eden Elizabeth'in son derece hoşuna gitmiş olmalı.

Mektubun en ilginç noktalarından bir tanesi ise Sultan Murat'ın "Mesihin takipçisi olan Hristiyan kadınlarını destekler." kısmıdır. Birçok anlama gelebilecek olan bir cümle. Burada herhangi bir mezhep ayrımı yapılmadan Hristiyanların üstelik sadece erkeklerin değil kadınların da Osmanlı topraklarında korkuları olmaksızın güvenle yaşadığı ifade etmekte. Safiye Sultan, hediyelerin Kapı Ağası tarafından kendisine ulaştırıldığını da belirtir. Ayrıca mektubu kendisine okunmuş ve içindekiler anlaşılmıştır.

Sonraki paragrafta kendisine gelen mektubun itibarının artmasını sağladığından bahseder. İngiltere, o dönemde Osmanlı'ya göre uzak ve ufak bir ada ülkesi olsa da kraliçenin, sultanın kendisini önemseyerek ona mektup yazması elbette Safiye Sultan'ın gurunu okşamıştır. Aynı paragrafta Safiye Sultan, kraliçenin sağlığına dair daha fazla haber almak istediğinden bahseder. Elizabeth'in çıkarları doğrultusunda çabalarken kendisine gönderilen sevgi dolu mektupların kesilmemesini dilemektedir. Elizabeth'in gönderdiği mektuplar maalesef günümüze ulaşmadığı için değerlendirmelerimiz tek taraflı olarak kalmakta. Ancak Safiye Sultan'ın yazdıklarından yola çıkacak olursak her iki tarafın da dini yahut kültürel farklılıkları bir kenara bırakarak cinsiyet kimliğini öne çıkardıklarını görmekteyiz.

4.1.2. İkinci Mektup

(Valide Sultanın
mührü)

(üstde)

تو مرادم همیشه؟ کن آسان

(ortada)

والدة سلطان محمد خان

(altta)

باخدا باسم؟ فخر جهان

افتخار الامراء المظام الملة المسيحية اختيار الكبراء الفخا(م) في الملة المسيحية
مصلح مصالح صاحب الده لایل والوفار صاحب الاديال والافتخار انكتره قراليجمی
ختمت عواقبه بالحیر تحیات صافیات و تسلیات و(ا)فیات و ردیت التواحات که محض
موالات و فرط مصافاتدن صادر اولور انخاف و اهدی اولندقدن صکره انها و اعلام
اولنان بودرکه مکتوبکنز کلوب دکدی هر تکم دمسز معلومز اولدی انشاءالله
دیدیکوکنز اوزره عمل اولوتور بو خصوص دن اوتوزی کواکی کنزی حوش توتسز
اوغومز پادشاه حضرتلرینه دایما تربیه ایدوب اهدناملری موجبتجه عمل ایدسز
دیو سوبلکدن خالی دکاوز انشاءالله بو خصوصدن الم چکیمسز سز ده دایما دوستلق
اوزه دینه صابت اولاسز انشاءالله کم اولوز و بزه عمره کبندردیکوز کلوب تسلیم
اولدی مقبولز اولمشدر بزده سزه بر قفتان بر قوشاق بر یک ایکی تانه صرمه دستمال
اوج مقرمه بر تانه انجیلی فرنک بابلی استفان کبندردوک معذور طوتسز شویله
معلوم اولو
باقی الدعا

Şekil.3.8: İkinci Mektup

Kaynak: S.A.Skilliter, Three Letters From Ottoman Sultana Safiye to Queen Elizabeth, Documents from Islamic Chanceries, 1965, 119, 157.

4.1.2.1. İkinci Mektubun Tercümesi

“Mektubunuz geldi ve bize ulaştı. Her ne söylemişseniz malumumuz oldu. İnşallah dediğini üzere amel olunur. Bu husustan ötürü gönlünüzü hoş tutasınız. Oğlumuz padişah hazretlerini daima sürekli uyararak ona şunları söylüyoruz. “Anlaşmanın şartlarına uy!” İnşallah bu hususta sıkıntı çekmeyeceksiniz. Siz de daima dostluk üzerine sabit olasınız. Bize gönderdiğiniz araba teslim edildi. Makbulümüz olmuştur! Bizden size bir kaftan, bir kuşak, iki tane sırmalı desmal⁹⁰, üç mendil, bir tane incili

⁹⁰ Desmal: Azeri Türkçesi’nde havlu yahut mendil anlamına gelmektedir. Ancak Safiye Sultan’ın hediyeelerini sıralarken hangisinden bahsettiğinden emin olamamakla birlikte hediyein mendil olması daha yüksek ihtimaldir.

frenk bablı istefan⁹¹ gönderdik. Ma'zur tutasınız (hediyelerin değersizliğini mazur görünüz) Şöyle ma'lumunuz ola. Baki ed-dua.⁹²

4.1.2.2. İkinci Mektubun Analizi

İlk mektuptan sonra Elizabeth 1 ve Safiye Sultan'ın haberleşmesi arasına altı yıl girer. Bu uzun aranın nedeni iki ülkenin iç işlerinde yaşanan gelişmelerde aramak gerekir. 1599 yılındaki mektuba baktığımızda ilk mektuptan daha sadedir. İkinci mektupta birden fazla mürekkep, söz sanatları, satır içi kafiyeler yer almaz. Dönemim elçilik sekreteri yahut haznedarı olarak görev alan John Sanderson'un kişel günlüğünde yer alan bilgilere göre ikinci mektup profesyonellerin elinden çıkmamıştı. "Saraydaki bir kadın" tarafından kaleme alınmıştı.⁹³ Skilliter ise "*Kaba görünüşte*" olarak değerlendirmiştir.⁹⁴

Safiye Sultan, kendisine gönderilen hediyeyle son derece beğendiğinden bahseder. Mektupta dikkat edilmesi gereken noktalardan biri Safiye Sultan'ın kraliçeye yardım etmeye devam edeceğini bu nedenle üzüntü duymaması gerektiğidir. Belki de Elizabeth, yazdığı mektupta Osmanlı tahtında yaşanan değişiklikten sonra ticari anlaşmanın geleceğinden duyduğu endişeyi dile getirmişti. Safiye Sultan'ın sonraki satırlarda Padişah oğlunu anlaşmanın şartlarına uyması gerektiğine dair ikaz ettiğini belirtmesi aynı nedenle olabilir. Bu, oğlu üzerindeki etkinin anlaşılması açısından önemlidir. "Siz de daima dostluk üzerinde sabit olasınız." derken de Elizabeth'i kendisine daha fazla yazmaya teşvik etmekte. İlk mektup üzerinden altı yıl geçmiş

⁹¹ İstefan: Kelime anlamı olarak çelenk taşıyan anlamına gelmektedir. Kökeni Latince Stefanos. Antik Çağ'da başa takılan defne yahut zeytin dalına verilen isimken daha sonra taç anlamında da kullanılmaya başlanmıştır. "Çiçek veya elmastan yapılan bağ." Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmani*.

⁹² Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi*, 210; Two almost identical Turkish letters from the Walide safiye to Queen Elizabeth, undated [of circa 26 November 1599]. Document II is folio 19 and Document III is foio 5 of Public Record Office, S.P. 102/4, see plates XXXIX and XL.

⁹³ Sanderson, *Seyahatler*, 185.

⁹⁴ Safiye, "Three Letters", 139.

olmasına rağmen Safiye Sultan iletişimi devam ettirmek istemektedir. Mektubun sonunda gönderdiği hediyeleri sıralamakta. Belki de ilk mektupla birlikte gönderdiği hediyeler arasında kaybolan taçtan haberi olmuştu ve ikinci mektupta işini şansa bırakmak istemiyordu. Ayrıca Safiye Sultan'ın kişisel düşüncelerini öğrenmemiz açısından daha önemlidir. Safiye Sultan düşüncelerini daha sade ve doğrudan ifade etmek istemiş olmalı. İlk mektuptaki süslü övgülerin, şiirsel selamlamaların olmamasını da bize açıklamakta.

4.1.3. Üçüncü Mektup: Safiye Sultan'ın Kira Kadını Esperanza Malchi'nin I. Elizabeth'e Gönderdiği Mektup

Bu mektupla birlikte Safiye Sultan'nın Kira Kadını Eperanza Malchi de İngiltere Kraliçesine bir mektup yazar. Konu ile olan bağlantısından ötürü bu mektubu da paylaşmayı uygun gördük.

Majesteleri İngiltere, Fransa ve İberya Kraliçesine;

Güneşin ışınları ile yer yüzünü aydınlatması gibi, majestelerinin erdemi ve yüceliği de bütün evrene yayılıyor. Öyle ki farklı milletlerden ve dinden olanlar size hizmet etmeyi arzu ediyorlar. Bunu ben Musevi dininden ve sizinkinden farklı bir milletten olarak kendi adıma söylüyorum. Tanrı'nın benim hanımım olan pek saygın Valide Sultan'ın beni hizmetine almasını istediği ilk andan beri her daim Majestelerine şevkimi gösterebilmek için bir fırsat çıkmasını arzu ettim. Majestelerinin bu saygıdeğer büyükelçiyi efendim Valide Sultan için bir hediye ile bu ülkeye gönderdiniz. Şu anda Valide Sultan yardımımı ister istemez beni emretti. Şimdi bu sayın büyükelçinin buradan ayrılması üzerine, Zat-ı Şerifleri Valide Sultan size olan sevgisini göstermek istemektedir. Bu saygın büyükelçi ile bir elbise, bir kuşak, altı işlemeli iki üç tane bu ülkenin stilinde ipek işlemeli mendil, incili ve yakutlu bir kolye göndermektedir.

Bütün bunları pek saygın Valide Sultan Bostancıbaşı'nın eşinden sayın büyükelçiye gönderdi. Ben de kendi ellerimle sayın büyükelçiye Majestelerinin, Zat-ı Şerifleri hatırına (Burada Valide Sultan'dan bahsediyor) takmasından memnuniyet duyacağı pırlantalardan mürekkep bir taç verdim ve alındığına dair bir haber ulaştırdım.

Majesteleri de kadın olduğu için çekinmeden size şunu bildirebilirim. Krallığınızda yüz için her çeşit imbiklenmiş su ve eller için de güzel kokulu yağlar bulunduğu için, Majesteleri acaba benim aracılığım ile bunlardan gönderme lütfunda bulunur mu? Majesteleri Kraliçe bunların kadınlara has nesnelere oldukları için başka ellerden geçmesini istemediğinden benim aracılığım olmasını istiyor. Aynı şekilde krallığınızda onun gibi bir kraliçeye layık ipekli ve yünlü kumaşlar var ise Majesteleri gönderebilirler mi? Kendisi (Yine Safiye Sultan'dan bahsetmektedir.) için bu, Majestelerinin göndereceği herhangi bir mücevherden çok daha makbule geçecektir. Yüce Tanrı'ya size düşmanlarınız karşısında zafer bahşetmesi ve Majestelerinin her daim refah ve saadet içinde olması dışında bir dileğimiz yoktur.⁹⁵

Amin

İstanbul'dan 16 Kasım 1599

4.1.3.1. Üçüncü Mektubun Analizi

Mektupta değerlendirilmesi gereken satır aralarından ilki, taç meselesidir. Bilindiği üzere gönderilen ilk mektuplar ve hediyelerin arasında pırlantalarla süslü bir taç yer almaktaydı. Ancak Barton'un da belirttiği üzere kendisine teslim edilen eşyalar arasında böyle bir taç yer almıyordu. Barton, tacın iki taraf arasında aracılık eden Kira Kadın tarafından alındığından son derece emindi. Ancak Safiye Sultan ile iletişiminin bu kadın üzerinden gerçekleştirdiği için bağlantının kopmasından endişe ediyordu.

Kira Kadın'ın Elizabeth'e yazdığı mektupta ise valide sultanın hediyelerinin yanında kendisinin de "Pırlantalardan bir taç" gönderdiğinden bahsediyor. Bu taç 1595 yılında Barton'a ulaşmayan taç mı? Belki de Kira Kadın, Elizabeth'ten Valide Sultan'ı adına bazı hediyeler isterken mektubunun sade bir şekilde karşı tarafa ulaşmasının hoş karşılanmayacağını düşünmüş olabilir. Yahut her şeyden haberdar olan Safiye Sultan kraliçeye ulaşmayan son derece değerli tacın Kira tarafından el konulduğunu öğrendi. Esperanza Malchi de Valide Sultan'ın öfkesini üzerine çekmek istemediğinden

⁹⁵ Özlem Kumrular, *Haremde Taht Kuranlar Nurbanu ve Safiye Sultan* (İstanbul: Doğan Kitap, 2017), 169.

hatasını düzeltme yoluna gitti. Her şekilde kaybolan taç meselesi Kira Kadın'ın daha sonra sonunu getirecek olan para hırsının son derece büyük bir göstergesi.

Ayrıca mektupta bahsedilen “imbikli su, el için kremler ve farklı kumaşlar” şüphesiz Safiye Sultan'ın kendisi için istediği uzak bir ülkenin egzotik ürünleridir. Catherine de Medici örneğinde olduğu gibi her iki taraf da kendisinde olmayan ve elde edilmesi statü nesnesi sayılacak eşyaları istemektedir. Elbette gücü sayesinde Safiye Sultan istediklerini kolaylıkla başkente getirebilirdi. Belki de Elizabeth'in kendisine daha fazla yazması için bir uygun ortamı yaratmaya çalışıyordu.

Son mektup İstanbul'dan 1599 yılında ulaşır. İlginç şekilde tarihler 1603 yılını gösterdiğinde Kraliçe ve Sultan hayatlarındaki kırılma noktasını yaşar. Son dönemlerinde sağlığı gözle görülür şekilde bozulan Elizabeth, 1603 yılında hayatını kaybeder. Aynı yıl Sultan III. Mehmet 37 gibi henüz genç denecek bir yaşta hayata gözlerini yumar ve tahta çıkan torunu I. Ahmet tarafından varlığı hoş karşılanmayan Safiye Sultan kendi haremiyle birlikte Eski Saray'a dönmek zorunda kalır. Tahta geçen I. Ahmet, elçiden İngiltere'de yaşanan taht değişikliğine dair bilgiler aldığını biliyoruz. Ancak Eski Sarayda yaşamını devam ettiren Safiye Sultan'ın kraliçenin ölüm haberinden haberdar olup olmadığını bilmemizin bir yolu yok. İngiltere'de yaşanan durumlardan haberdar olmuş olsa da kendi yaşantısındaki gelişmelere ayak uydurmaya çalışmak, onun için daha önemli olmuş olmalı.

4.2. Kraliçe I. Elizabeth ve III. Murad Arasındaki Mektuplaşmalar

4.2.1. Kraliçe I. Elizabeth Tarafından Sultan III. Murad'a Yazılan 1579 Tarihli Mektup

Elizabeth, etc. to Sultan Murad Khan, etc.

We have received your letter of March 15 in the current year, and have learnt from it how graciously the letters were accepted which were presented to you by our subject William Harbroun, resident in your city of Constantinople, containing a petition for himself and his two partners to trade freely in your dominions. Nor only that, but how easily and how worthily of an emperor the request was granted. We receive the favour most gratefully, and lest you

should think you have done a kindness to an ungrateful prince, we will at no time suffer ourselves, so far as we are able, and according to the goodness which God through whom we reign has implanted in us, making ingratitude abhorrent to us, to be conquered or outdone by any prince who has deserved well of us. But whereas a permission similar to that enjoyed by your allies the French, the Poles, the Venetianes, and even the subjects of the King of the Romans, has been granted to a few of our subjects at their own request and without any intercession on our part, we ask that the credit of so singular kindness may not be confined within the limit of two or three men but may be distributed among all our subjects. You will the less regret it that the products in which our realm abounds and which of those other princes lack are so necessary for the uses of mankind that no people can be without them, or fail to rejoice when it has obtained them by long and difficult journeys. But everyone sells more dearly to others in proportion as he seeks a living and a profit his labour. So as the acquisition of the products is advantageous, but the purchase of them from others burdensome, the advantage to your subjects will be increased by this free access of a few of our people to your land; the burden will be diminished by allowing any of our subjects to go. There will further be the like and equal freedom of trade which we shall grant to your subjects, which we promise shall be as full as any of your allies grant to any of the princes, or as has ever been conceded to your subjects. If you will accede to our request, we will see that our subjects trade with your country.

Your expression of goodwill towards us leads us also to speak on behalf of our subjects who are held prisoners in your galleys (triremibus), that whereas they have fallen into this misfortune for no fault committed by them they may be granted their freedom. We pray God, who alone is over all things, and is the avenger of idolatry, and jealous for His honour against the false gods of the Gentiles and others, to prosper you with all those gifts which are deservedly held most desirable.⁹⁶

⁹⁶ London, Public Record Office, S. P. F'. C. 1579-1580, No. 70, 76-77 pp, Latinceden İngilizceye tercümesi). Her Majesty's Answer to the Turk 's Letter; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi*, 182-183.

Greenwich 25 Oct. 1579, the 21st of our reign.

4.2.2. Kraliçe I. Elizabeth Tarafından Sultan III. Murad'a Yazılan 1579 Tarihli Mektubun Çevirisi

Elizabeth'ten, Sultan Murad Han'a

Bu yıl içinde 15 Mart tarihli mektubunuzu aldık. Konstantinopolis'te ikamet eden konuğumuz William Harbroun tarafından, kendisine ve iki ortağına, topraklarımızda serbestçe ticaret yapmaları için bir dilekçe içeren kabul mektuplarının size ne kadar nezaketle sunulduğunu öğrendik. Sadece bu da değil, bir imparatorun isteği ne kadar kolay ve ne kadar değerli kabul edildi. Siz nankör bir prence iyilik yaptığınızı sanmayasınız diye bu lütfu minnetle karşılıyoruz. Gücümüzün yettiği ölçüde ve aracılığıyla hüküm sürdüğümüz, Tanrı'nın içimize aşladığı, nankörlüğü bize tiksindiren iyiliğe göre, bizden daha fazlasını hak eden herhangi bir prens tarafından fethedilmemize veya alt edilmemize hiçbir zaman katlanmayacağız.

Ancak müttefikleriniz Fransızlar, Polonyalılar, Venedikliler ve hatta Roma Kralı'nın uyruklarının sahip olduğu izinlere benzer izin, tebaalarımızdan birkaçına kendi istekleri üzerine ve bizim tarafımızdan herhangi bir şefaata verildi.

Böylesine eşsiz bir nezaketin kredisinin iki ya da üç kişiyle sınırlı kalmamasını, tüm tebaalarımıza dağıtılmasını istiyoruz. Krallığımızda bol miktarda bulunan ve diğer prenslerin yoksunluğunu çektiği ürünler, insanlığın kullanımı için o kadar gerekli ki, hiçbir insan onlarsız yapamaz veya uzun ve zorlu yolculuklarla elde edildiğinde sevinemezler. Ama herkes geçimini ve emeğinden kâr elde etmesini istediği oranda başkalarına daha pahalıya satar. Bu nedenle, ürünleri elde etmek avantajlı, ancak başkalarından satın almak külfetli olduğundan, insanlarımızdan birkaçının topraklarınıza bu serbest erişimi sayesinde tebaalarınızın avantajı artacaktır; tebaalarımızdan herhangi birinin gitmesine izin vererek yükünüz azalacaktır. Ayrıca sizin tebaalarınıza vereceğimiz benzer ve eşit ticaret özgürlüğü olacaktır. Müttefiklerinizin herhangi bir prence bahsettikleri kadar ya da tebaalarınıza verilmiş olduğu kadar dolu olacağına söz veriyoruz. Talebimizi kabul ederseniz, tebaamızın ülkenizle ticaret yaptığını göreceğiz. Bize karşı olan iyi niyetiniz, kadırgalarınızda esir tutulan tebaalarımız adına da konuşmamıza neden oluyor ki, onlar bu talihsizliğe kendi hatalarından dolayı düştükleri halde özgürlüklerine kavuşabilirler. Her şeyin üzerinde

tek olan ve putperestliğin öcünü alan ve Yahudi olmayanların ve diğerlerinin sahte tanrılarına karşı onurunu kıskanan Tanrı'ya, en çok arzu edilen hak edilen tüm bu armağanlarla sizi zenginleştirmesi için dua ediyoruz.

Greenwich 25 Ekim 1579

4.2.3. Kraliçe I. Elizabeth Tarafından Sultan III. Murad'a Yazılan 1579 Tarihli Mektubun Analizi

Osmanlı'dan İngiltere'ye gönderilen mektuplardaki ağır diplomasi dilinin aksine Elizabeth, mektubuna son derece sade bir şekilde başlar. Belki gönderilen ilk mektuplardan sonra İngiltere Kraliçesi kendi düşüncelerini daha sade ve doğrudan ifade etmek istemiş olmalı. Önceki mektubun kendisine ulaştığını belirtirken, William Harbourne ve yanındaki iki adamının İngiltere'nin ricasını iletmekte son derece başarılı olduğunu da ifade etmekte. Elbette bu ilk temasın sorunsuz şekilde gerçekleşmesi elbette İngiltere açısından bir başarı olarak görülmekteydi. Özellikle daha sonra Sultan'ın huzuruna çıkmak isteyen İspanya elçilerinin hoş karşılanmayarak geri gönderilmesi göz önünde bulundurulursa.

Elizabeth, mektubunda kendisinde bahsederken iki farklı yerde imparator ve prens olarak bahsetmektedir. Cinsiyetine rağmen kendisinden bu şekilde bahsetmesi hayatı boyunca uyguladığı stratejinin bir parçasıydı. 9 Ağustos 1588 yılında İngiltere, İspanya tarafından işgal edilme tehlikesi altındayken Tilbury'de birliklerine yaptığı konuşma "Zayıf bir kadının bedenine sahip olsam da bir kralın, İngiltere krallarının kalbine ve midesine sahibim" demekten çekinmemiştir. Elizabeth, babasının o çok sahip olmak istediği prens olmasa da herhangi bir presten çok daha uzun ve başarılı bir hükümdarlık sürmüştür.

Mektubun ilerleyen bölümlerinde verilen ticari imtiyazdan bahsederken imtiyazların birkaç kişi ile sınırlı kalmaması ve tüm İngiliz tüccarlarına verilmesi gerektiğinden bahsetmektedir. Çünkü Osmanlı devletinin sahip olduğu ürünler Elizabeth'in tabiriyle "insanlığın kullanımı için o kadar gerekli ki, hiçbir insan onlarsız yapamaz veya uzun ve zorlu yolculuklarla elde edildiğinde sevinemezler." Ayrıca kendilerine verilen imtiyazların yanında Osmanlı tüccarlarının da İngiltere'de aynı haklara sahip olacağını belirtir. Ancak ne olursa olsun Osmanlı tüccarları çeşitli ön yargılar nedeniyle, İngilizlerin Osmanlı topraklarındaki serbestliğine sahip olamaz. Ancak Elizabeth, iki

ülke arasındaki ticaretin son derece karlı olacağından bahsederken son derece haklı bir noktaya parmak basar. İngiltere kraliçesi, zaten papa tarafından aforoz edildiği için Harborne ve adamlarının Osmanlı'ya satılması yasak olan metallerin kaçakçılığına başlamıştı. Ayrıca İngiltere'den gelen ve Londrin adı verilen kumaşlar daha önceki Fransız kumaşlarının aksine Osmanlı topraklarında son derece ilgi görmüştür.

Mektubun en dikkat çekici noktalarından biri ise elbette son kısmıdır. Elizabeth, mektubunda İspanya'nın ismini doğrudan kullanmaz. Ancak “putperestliğin öcünü alan” ve “diğerlerinin sahte tanrıları” ifadeleri Philippe'den başkasını işaret ediyor olamaz.

Katoliklerin ikona ve azizlere olan yaklaşımlarından ötürü puta tapar olarak kabul edilmekteydi. Elizabeth, kendini gerçek inancın temsilcisi yani puta tapar olmadığına da vurgu yapar. Aynı zamanda İslam'ın bu özelliğini de ön plana çıkarır. Bu şekilde başka bir ortak özellik de oluşturur. 16. yy. ve sonrasında Osmanlı topraklarını ziyaret eden seyyahların özellikle hayranlık duydukları ve eserlerinde övgüyle bahsettikleri konuların başında Katoliklerin aksine Müslümanların puta tapmaması gelmektedir.⁹⁷

4.3. Sultan III. Murad Tarafından İngilizlere Verilen İlk Ticari İmtiyazlar

(Ahid Name) 1580

Nişan-ı şerif-i ali şan Sami mekan-üs-sultani Tugra-i garra-i cihansitan-i hakani nefz-i bil avn-ir rabbani ve savn-is samdani

Elhaletü hazihi İngiltere ve França ve Hiberniye vilayetlerinin kraliçesi kıdvet-ün-nisvan-il-millet-il-mesihyye Elizabet hutimet avakihuha bilhayı: Dergah-ı adalet penah hargah-ı izzet destgahımıza-ki melaz-ı ve melce-i salatin-i cihan ve meal-i ve mence-i havakin-i devrandır-müdebbir olan beylerinden Vilhelmuş Harborne nam adammız ile mektuplar gönderüp, adamları sabıka Asitane-i saadet aşiyanimıza gelüp izhar-ı ubudiyet ve ihlas ve iş'ar-i rukiyyet ve ihtisas eyluyüp ol taraftan adamları ticaret için Memalik-i mahrusemize gelüp gitmek babında isticaze eylemeğin ol babda icazet-i hümayunumuz mukarin olup, menazil ve merahilde ve meabir ve

⁹⁷ Gerakd MacLean & Nabil Matar, *İngiltere ve İslam Dünyası 1558-1713*, çev. Bilal Genç (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2021), 47.

benadirde deryadan ve karadan kimesne rencide ve remide eylemiye deyü ahkam-ı şerifemiz verilmekle.

Dergah-ı madelet penahımıza hulus-u taviyyet ve safa-i akidet-üzere arz-ı ubudiyet eyleyüp França ve Venendik ve Leh ve sair atebe-i ulyamıza arz-ı ihlas eyliyen kralları ile mabeynimizde mün'akid olan müvalat ve musafat muktezasınca müşarünileyha ile dahi dostluk üzere olup adamları ve ve sair tacirleri Memalik-i mahrusemize emn ü aman üzere meta'lariyle gelüp ticaret eyleyüp kendü hallerinde (ve) kar ü kisblerinde olup ve mukaddama adamlarından olup. . . . nam mahalde esir olup bilfiil mahbus olan nam adamları itlak olunmak ve müşarünileyhim krallara dostluk muktazasınca verilen Ahidname-i hümayun-u izzet makrunumuz ve ahkam-ı şerifemiz mucibince müşarünileyhim canibine dahi verilmek babında istid'a-i atifet eyledüğü paye-i serir-i saadet masir-i padişah anemize arz ve takrir olunmağın müşarünileyhanın istid'ası izz-i huzur-u lami-ün-nurumuzda hayyizi kabulde vakı olup iş bu Ahidname-i hümayun-u adalet makrunumuzu inayet idüp ve Memalik-i mahrusemizde vakı olan Beylerbeyiler ve Beyler kullarımıza ve Kadılara ve umumen iskeleler eminlerine ahkam-ı şerifemiz irsal olunup ferman-ı kaza cereyanınız veçhile sadır oldu, ki

1-Mademki müşarünileyha tarafından şeriat-i ahd ü peymana riayet ve kava'id-i sulhu aman kemayenbagi siyanet oluna hu taraftan dahi kendü malları ve sair eshah ve meta'lan ile eğer deryadan gelen kalyonlar ve sair gemileri ve içlerinde olan adamlarıdır ve eshah ve meta'larıdır ve mallarıdır; ve eğer karadan gelen adamları ve davarları ve eshah ve malları ve meta'larıdır asla bir ferd dahi ü taarruz eylemeyüp kendü hallerinde ve kar ü kisblerinde olalar.

2-Eğer Memalik-i mahrusemize ve eğer ahar vilayetlere giderken ve gelürken rencberliklerinde iken bir tarikle esir olurlar ise ol asıllar girü halas olalar.

3-Ve kalyonları ve sair gemileri cemi' zamanda iskelelere ve limanlara ve sair Memalik-i mahrusemize emn ü aman üzere gelüp gideler; anun gihi(lere) deryada fırtına müzayaka verdükte ve sair levazırında hazır bulunan eğer hassa gemileri halkıdır eğer gayridir muavenet eyleyüp ve akçe ile zad ü zevadeleri tedarikinde kimesne mani' ve müzahim olmya.

4-Ve eger deniz gemilerin karaya atarsa, Beyler ve Kadılar ve gayriler muavenet idüp, kurtulan esbab ve emval girü kendülere verile, dahi olunmıya.

5-Eğer denizde ve eğer karada kendü hallerinde yürüyen İngilterelülere kimesne mani' olmayup dahi ü taarruz kılmiya, ve ol diyar tacirleri ve tercüman ve sair adamları deryadan ve karadan Memalik-i mahrusemize gelüp hey' ü şira ve ticaret idüp, şöyleki ola gelen adet ve kanun üzere rüsum-u addiyyelerin verdüklerinden sonra, gelişte ve gidişte Kapudanlardan ve deryada yürüyen Reislerden ve gayriden ve asker halkmdan kimesne mani' olmiya, kendülere ve adamlarına ve eshab ve davarlarına dahl ü taarruz eylemiye.

6-Eğer İngilterelüün birisi medyun olsa, deyni borçludan taleb oluna, kefil olmayacak ahar kimesne tutulup taleb olunmıya

7-Ve eğer biri mürd olsa, eshah ve emvalin kime vasiyet ederse ana verile, vasiyetsiz mürd olsa Konsolusları marifeti ile, ol yerlü yoldaşına verile, kimesne dahl eylemiye, araya girmiyeye.

8-Ve İngiltere ve ana tabi olan yerlerin bazirganları ve tercümanları ve Konsolusları Memalik-i mahrusemizde bey' ü şira ve ticaret ve kefalet hususlarında ve sah umur-u şer'iyye oldukta, Kadıya varup sebt-i sicil ettirtip veya hüccet alalar; sonra niza' olursa hüccet ve sicile nazar olunup mucibi ile amel oluna.

9-Bu ikisinden biri olmayup mücerred şahid-i zor ikamet eylemekle hilaf-ı şer'i kaviyyim dava ederlerse mademki Kadılardan hüccetleri olmayup ve sicilde mukayyed hulunmıya, anun gibi tezvır ettirilmeyüp hililf-ı şer' olan davalan istima' olunmıya.

10-Ve bazı kimesnler "bize şetmeyledünüz" deyü iftira idüp şahid-i zor ikamet eyleyüp mücerred celb ve ahz için hilaf-ı şer'i kaviyyim rencide ve remide eylemek istediklerinde men' olunalar.

11-Ve bunlardan biri medyun olsa veya bir veçhile müttehiin olup gaybubet eylese anun için kefaletsüz ahar kimesne tutulmıya.

12-Ve İngilterelüye müteallik esir bulunursa, ki Konsolusları taleh idüp İngilterelü idükleri zahir olup şüphe olmak ihtimali olmazsa, alınıp

İngiltereliye vereler.

13-İngiltere ve ona tabi' olan yerlerden Memalik-i mahrusemizde mütemekkin olanlar eger evlü eğer ergen olsun renberlik edeler, anlardan haraç taleh olunmıya.

14-İskenderiye ve Şam Trablusuna, ve Cezayir ve Tunus ve Trablus-u garp, ve Mısır iskelelerine ve gayriye tayin eyledikleri konsolusların tebdil eyleyüp, yerlerine ol hizmetin uhdesinden gelür adamlar tayin idüp gönderdükte kimesne mani olmıya

15-Eğer tercümanları mühim maslahat üzere ise, gelince tevakkuf oluna; amma onlar dahi taallül eylemeyüp tercümanlan izhar edeler.

16-Ve eğer İngilterclüniün biri biri ile niza'ları olsa, mezbur elçileri ve konsolusları adetlerince fasledeler, kimesne mani' olmıya.

17-Şöyle ki. levend kayıkları deryadan varup İngilterelülcri Ahidname verildiği tarihten sonra esir idüp, getirüp Rumelinde ve Anadolu da satarlar; anun gibiler bulduklarında gereği gibi ikdam-ı dikkat ve ihtimam ile teftiş olunup, her kimin elinde bulunursa kimden alduğun bulduralar; ol esir müslüman olmuş ise alan kimesneye akçesin andan alıvcirilüp salıverile

18-Memalik-i mahrusemizde derya üzerine çıkan gemiler ve kadırgalar ve donanmalar deryada İngiltere gemilerine buluştuklarında birbirine dostluk idüp zarar ü ziyan etmiyeler.

19-Venediklü ve França ve sair dostluk üzere olan krallara verilen Ahidname-i hümayunumuzda mastur ve mukayyed olan hususlar İngilterlünün hakkında dahi mukarrer olup, şel'i kaviyyime ve ahd-ü hümayunumuza muhalif kimesne mani' ve müzahim olmıya.

20-Ve kalyonları ve sair gemileri Memalik-i mahrusemüze geldiklerinde hıfz-ı siyanet olunup emin ve salim gideler.

21-Ve eğer esbab ve emvali yağmalanmış bulunursa, garet olunan esbab ve emvali ve gemilerinin adanılan zuhura gelmesin babında sa'i ve ikdam olunup, ehl-ü fesad her kim olursa olsun gereği gibi haklarından (gelüne).

22-Beylerbeyiler ve Kapudanlar ve Sancak Beyleri kullarım deryada yürüyen Kapudan kullarım ve Kadılar ve Eminler ve Hassa Reisler ve Gönüllü

*Reisler zikrolunan Ahidname-i hümayunumuzun mazmun u adalet meymunu ile amel idüp hilafına cevaz göstermiyeler. İşbu zikrolunan ahd üzere mademki sadakat ve ihlasa sabit kadem ve rasihdem olalar hu canibden dahi şeriat-i ahd ü aman kema kan mer'i ve muteber tutulup asla bir veçhile hilafına cevaz gösterilmiye.*⁹⁸

Tahriren fi evail-i Rebiülahir sene semane ve semanine ve tis'amie

Bimakam-ı Kostantiniyet-il mahruse.

4.3.1. Sultan III. Murad Tarafından İngilizlere Verilen İlk Ticaret İmtiyazların Yer aldığı Ahitnamenin Türkçe Çevirisi

Allah'ın yardımı ve korumasını yayan cihan hakanının yüce makamının şanı yüksek parlak tuğrası,

Şu anda İngiltere Fransa ve İberyâ ülkelerinin kraliçesi, Mesihi takip eden ülkelerin kadınlarının önde geleni Elizabeth, -sonu (akıbeti) hayırlı olsun-. Kudret tezgahımızın çatısı ki, adaletin sığındığı yer, cihan sultanlarının ve zamanın hakanlarının sığınağı. İşinin ehli olan beylerden Wilhelm Harborne isimli adamınız ile mektuplar gönderip, eskiden beri saadet yuvası olan İstanbul'a gelip kulluğunu ve niyetini gösteren çok güzel bir yazı ve hünerlerini gösterip, o taraftan (İngiltere'den) gelen tüccarları Osmanlı ülkesine ticaret için gelip gitmek konusunda izin istedi.

O konuda padişahın izni verilmiş olup, menziller, duraklar, yollar, ticaret iskeleleri, denizden ve karadan kimse tarafından incitilip korkutulmasın diye emrimiz verilmiştir.

Adaletin sığınağı olan kapımıza iyi niyet ve huzurlu itikat ile kulluk eden Fransa, Venedik ve Lehistan ve diğerleri sarayımıza isteklerini sunan kralları ile huzurumuzda imzalanmış dostluk gereğince adı geçenler ile dost olup adamları ve tüccarları Osmanlı ülkesinde güven içerisinde malları ile gelip ticaret yaparak (kimseye zarar vermeden), kazançlarında olup, değerli tüccarlardan olup.... İsimli yerde esir olup, bizzat hapiste olan İsimli kişiler serbest bırakılacak ve adı geçen krallara dostluğumuz gereğince Padişah tarafından verilen önemli sözleşme gereğince adı geçen tarafa verilmesi

⁹⁸ Oxford, Bodl. Libr, Ms. Laud. Or. 67; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi*, 182.

konusunda (Elçilerin) iyi niyetle davet edildiği ve gelenek olduğu üzere onlara ayrılan makam aynı şekilde devam edecek.

Adı geçenlerin davet edilmesi, nurumuzun ışığının huzurunun yüceliğinde kabul edilen mekânda gerçekleşmiş olup yüce hükümetimizin sağladığı bu sözleşmeye uyup, Osmanlı ülkesinde görev alan kullarımızdan Beylerbeyi ve Beyler ve Kadılar ve özellikle iskelelerde görevli olan gümrük memurlarına emirlerimizi içeren fermanımız bu yolla ulaştırılır.

4.3.2. Mektubun Analizi

Mektup 16. yy. Osmanlı diplomasi dilinin bütün özelliklerini göstermekte. Şiirsel bir anlatımla başlayan mektupta klasik olarak Elizabeth'in hüküm sürdüğü yerlerin sıralanması ile başlamakta. Elizabeth'e Fransa Kraliçesi demek şartları birazcık zorlarsa da güzel bir jest olarak kabul edilebilir. Çünkü Yüz Yıl Savaşları'nda Fransa'ya karşı Kıta Avrupası'nda yer alan bütün topraklarını kaybederek tamamen bir ada ülkesi haline geldiler. Son derece önem arz eden Calais ise Mary Tudor'un hükümdarlığı altında İspanya-Fransa Savaş'ı esnasında kocası II. Philippe'yi destekleme arzusu yüzünden kaybedildi.

Ardından Sultan, kraliçeye Hristiyan kadınlarının önde geleni diyerek övgüsünü sürdürmekte. Daha sonrasında Harborn'un İngiliz tüccarların Osmanlı topraklarında ticaret yapmaları ile alakalı ricasının olumlu karşılandığından bahsediliyor. III. Murat'a göre padişaha iyi niyeti ile bağlılığını bildiren Lehistan, Fransa, Venedik gibi ülkeler bağlılıklarının ödülü olarak rahatlıkla ticaret yapma hakkına sahip olabilmekteler.

III. Murad'ın İngilizlerle iş birliği yapmak istemesinin tek nedeni Harborn'un tecrübeli olması yahut yanında getirdiği hediyelerin Osmanlı sarayında kabul görmesi değildi. Divan'da Sokullu Mehmet Paşa ve padişahın üzerinde oldukça sözü geçen Hoca Sadettin, Divan-ı Hümayun tercümanı Mustafa Çavuş, Safiye Sultan ile yakın ilişkiler kurmuştur. Ayrıca iki ülkenin ortak düşmanı olan İspanya, ittifakın oluşmasındaki en önemli bağlayıcı unsur görevini görmekteydi.

Mektubun ikinci bölümünde Ahidname'de İngiliz tüccarlarına verilen düzenlemeler yer almaktadır. İngilizlere verilen ticari izinleri daha önce Fransa'ya verilen ticari ayrıcalıklarla benzer nitelikler taşımakta. Maddelere baktığımızda yalnızca mal alım

satımında uygulanması gereken kurallar değil güvenle seyahat, zararların karşılanması, esaret ve hatta ölümle alakalı gerçekleşecek durumlarda yapılması gerekenler detaylı bir şekilde açıklanmaktadır.

İngiliz tüccarların, Rüsüm-u Addiyyelerin'i verdikten sonra İngiliz tüccarların Osmanlı topraklarında istedikleri gibi ticaret yapmalarına engel olunmaması belirtilmekte. Eğer Osmanlı topraklarında ticaret yaparken bir şekilde esir düşerler ise serbest bırakılacaklar.

Ahidname verildiği günden itibaren İngilizlerden biri getirilip Rumeli yahut Anadolu'da satılır ise, aynı durumda olanlar belirlenerek durumları gerektiği gibi büyük bir dikkat ile incelenecektir. Eğer esir edilen kişi Müslüman olmuş ise alan kimseye değeri ödenerek özgür bırakılacak.

Gemileri yahut malları bir fırtınada zarara uğrar ise yardımda bulunulacak. Eğer gemi batarsa ele geçirilen mallar ganimet sayılmayacak ve sahiplerine teslim edilecek. Ahitname şartları arasında tüccarların Osmanlı topraklarında ölmesi üzerine yapılacak olanlar da ayrıca belirtilmekte. Olası bir ölüm halinde tüccarın vasiyeti doğrultusunda mallarının ismi geçen kişiye verilmesi ve bu konuda görevli olacak konsolosun ilgilenmesi belirtiliyor.

Devletin kendi görevlilerinin konuya dahil olunmaması gerektiği konusunda da ikazlarda bulunuluyor. Yine İngiliz tüccarların kendi içerisindeki ticari anlaşmazlıkları kendi konsoloslukların koydukları kurallar doğrultusunda feshetmeleri ve Osmanlı yetkililerin İngilizlerin bu konulardaki iç işlerine karışılmaması belirtilmekte.

Ahitnamede yer alan en ilginç maddelerden biri ise İngiltere ve ona bağlı olan yerlerden Osmanlı topraklarına yerleşenler bekar yahut evli olması fark etmeksizin çiftçilik yapmalarına ilişkin olandır. Devletin her şekilde tarımda kullanılacak kol gücüne verdiği önemi belirtmekte.

Bir diğer dikkat çekici nokta ise Osmanlı topraklarından denize açılan donanmaya ait gemilerin İngiltere'ye ait olan gemilerle karşılaşması durumunda iki tarafın dostluğunun bir göstergesi olarak karşılıklı zarara yol açacak bir temastan kaçınılmasına yönelik.

Ayrıca İngilizlere ait kalyonlar (savaş gemileri olduğu düşünülmekte) ve ötekiler (ticari gemiler) Osmanlı topraklarına geldiklerinde korunmalı ve sağ salim topraklarına geri dönmeli.

Ahidname'nin son maddesinde ise padişah Beylerbeyleri, Kaptanlar, sancak beyleri ve kullarım ve denizde hareket halinde bulunan kaptanlar, kadılar ve eminler ve hassa reisler ve gönüllü reislere bahsedilen Ahidname'de de geçen maddelere uymaları ve uygulanmaları konusunda aykırı davranmamaları konusunda ikaz etmesi ile noktalanır.

4.4. Sultan III. Murad'dan Kraliçe I. Elizabeth'e 12 /22 Mayıs 1583 Tarihli

Gönderilen Mektup

Murad bin Selim Han El Muzaffer daima İftihar-ul-muhaddaret-il-İseviyye Muhtar-ul-muvakkarat-i fil-millet-il Mesihyye Muslihat-ü · masalih-it-taifet-in-nasraniyye Sahihet-ü ezyal-il-haşmet-i ve'lvakai: Vilayet-i İngiltere kraliçesi Elizabete hutimet avakihuha bil-hayr tevki-i refi-i humayun vasıl olıcak malum ola ki.

Hala südde-i seniyye-i saadet-medai ve atebe-i aliyye-i adalet-şiarumuza ki melaz-i salatin-I ali mikdar ve maaz-i havakin-i gerdun-vakardır ulu ve muteber elçinüz vasitasiyle mektub-i sadakat- mashubunuz varid oluh mazmun-i meymunında sahika murad-ı fuadunuz üzere ahdname-i hümayun-ı izzet makrumumuz erzani kılınub ademleriniz emin ü salim varub isal eyledüklerin ve kendü vilayetünüz ademleri karadan ve deryadan memalik-i mahrusemiize gelüb istedikleri yerlere emn ü eman üzere yürüyüp ticaret eyleyüp alış veriş eyleyüb kimesne zara u gezend iriştirmemek babında ferman-ı kaza-cereyanumuz sultur eyledüğüne tamam mertebe hazz idüh min-ha'd dahi memalik-i mahrusemüzde olan ümera vü kuza ta ve hükkam ü vülha ahkam-i şerifimüz irsal olunup mabeynümüzde vaki olan şeriat-i ahd ü peyman ve revabit-i sulh ü aman Kema yenhagi riayet I himayet olunup eger deryadan ve eger karadan kimsne dahi ü taaruz elemeyüb ademlerünüz kemali emn ü aman ve refah ü itminan üzere kar ü kisblerinde ve ticaretlerinde olmak ve França kıralunun elçisi ve konsolusları olduğu gibi sizün dahi sürlde-i saadetimüzde elçinüz oturub size müteallik olan mesalih ü mehammunuzu görüb ve yir yir konsoluslrunuz oturub ticaret eyleyen bazirganlrunuzun ve sair ademlerünüzün mesalihin görmek için ruhsat ü kazetümüz reca eyledüğünüz işar olunmuş.

Ol babda her ne ki tahrir ü beyan, ve takrir ü iyan olunmuş ise cümlesi nakir ü kıtmir paye-i serir-i alem- masir-i padişahanemüze arz u takrir olunup alel-veçh-il-kamil ilm-i şerifimüz muhit ü şamil olmuşdur İmdi ebvab-ı aliyyet-ül-akabümüz izhar-ı müvalat idenlere lutf ü ihsan yüzünden meftuh ü güşade ve cunud-ı saadet vufudumuz müadet edenlere her zaman hazır ü amade olub müşarünileyh elçinüz Asitan-i devlet-aşyanumuzda França kıralı elçisi gibi ve sair atehe-i ulya ve südde-i sünyamuza ihlas ile arz-ı muhaleset ü ihtisas eyleyen kırallarun elçileri gibi riayet ü himayet olunub size müteallik vaki olan mesalih ü meram ve ademlerünüzün berren ve bahren ahval ü mehamların tedarük eyleyüb gözetmek hususunda ferman-ı kazacereyanumuz sudur eyleyih memalik-i mahrusemüzde vaki olan hükkam ü vülata ve ümera vü kuzata müekkid ahkam-i şerifemüz yazılıb mabeynüünüzde vaki olan ahd ü peyman ve sulh ü emana muhalif vaz'dan ihtiyat ü ihtiraz üzere olmak muhkem tenhih ü tekid olunmuşdur İnşa Allah-u taala bais-i fevz ü felah olan sulh ü salaha muhalif vaz' sudur eylemez.

Gerekdür ki name-i hümayun-i saadet makrunumuz vüsul buldukda min ba'd siz dahi Astane-i adalet-unvanumuz ile daima muvalat u musafat üzere olub cadde-i muhalaşat ü ihtisa sabit-kadem ve şahrah-i musadakat ü ihtisasda rasih-dem olub taht-i hükümetinüzde olan tüccar ve bazirganlar memalik-i mahrusemüze gelüb gidüb kendü hallerinde olub memleket ü vilayete hais-i ihtilal olur hususlardan ihtiyat üzere olalar.

Deryada ve karada istedikleri yirlerde ticaret eyleyüb kar ü kisblerinde olub mabeynümüzde vaki olan şarayiti ahd ü peyman ve tevahit-i eman tarafeynden kema-yenbagi riayet olunub İnşa Allah-u a'azz sulh ü salaha muhalif bu canibden bir vaz' sudur ihtimali yoktur Hemen siz dahi bais-i fevz ü felah olan sulh ü salalı riayetinde geregi gibi mükayyed olub daima ahbar-i sıhhat-asar ile ol diyar-i kesir-ül-itibarun ahval ü etvanın alettevali ilamdan hali olmıyasuz.⁹⁹

⁹⁹ London, Public Record Office, S. P. 102, Royal Letters, 61. Turkey; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi*, 187.

4.4.1. Sultan III. Murat'tan Kraliçe I. Elizabeth'e 12 /22 Mayıs 1583 Tarihli

Gönderilen Mektubun Çevirisi

Her daim muzaffer olan Selim oğlu Murat olarak bilesiniz ki Hristiyan kadınların en seçkini, ağırbaşlı, azametli olup gerçekten iyi niyetiyle onların iyilikleri için çalışan ve İsevi kadınların iftiharını olmuş akıbeti hayırlı olan¹⁰⁰ İngiltere vilayeti kraliçesi Elizabeth'e devletini yüceltme imkânı doğacak.

Halihazırda çok sayıda sultanın sığınağı ve pek vakarlı hakanların korunağı olan mutluluk kaynağı, yüce adaletin eşiği olan yüce kapımıza ulu ve saygıdeğer elçiniz vasıtasıyla güzel sözlerinizi ve sadakatli muhabbetinizi barındıran mektubunuz ulaşmış olup gönlünüzün muradı üzere olan vatandaşlarımızın ülkemiz sınırları içerisinde rahatça ulaşım sağlamaları ve selamet ve emniyetle ticaret yapmaları saygıdeğer devletinize verilmiş bir sözleşme ile tarafımızca sağlanacaktır. Bu husustaki fermanımız devletin bütün kademelerine ulaşmıştır.

Gerek karadan gerekse denizden hiçbir tehlikede bulunmadan emniyetle ticaretlerini yapıp kazançlarının peşinde olacak vatandaşlarımız, devletinizle yüce devletimiz arasında kararlaştırılan ve gayrimüslim kendi tebaamıza uyguladığımız hükümler gereğince işlem görüp tıpkı Fransa kralının elçi ve konsolosları olduğu gibi sizin elçinizin de yüce makamımıza sizi ilgilendiren hususlarda ve dahi yer yer vatandaşlarımızla ilgili hususları bizimle görüşmekte kendisine izin verildiği tarafınıza işbu sözleşmede bildirilmiştir.

Bu hususta yazılı veya sözlü açıklama her ne ise tamamı küçücük ve önemsiz, alemin karargâhı olacak mertebedeki tahtın sahibi sultanımıza arz olunup tam bir münasiplikle kutlu ilmimiz dahilinde olmuştur. Şimdi ardımızdaki yüce kapıları dostluk gösterenlere iyilikleri sayesinde açılmış, saadet ordularımız, elçilerimiz düşmanlık edenler için her zaman hazır olup adı geçen elçiniz Osmanlı mülkünde Fransa Kralı elçisi ve diğerleri gibi yüce kapımıza halis niyetlerle ve duygularla gelen kralların

¹⁰⁰ Hutimet avakihuha bilhayr: Osmanlı'da Hristiyan hükümdarlar için kullanılan bir kalıptır.

Sonu (akıbeti) hayırlı olsun anlamına gelmektedir. Bir tür temenni olarak kullanılmaktadır. Sultan Murat III tarafından Elizabeth Tudor'a gönderilen iki mektupta da aynı ifade geçmektedir. Ancak ilk mektupta "Sonu hayırlı olsun" ifadesi kullanılırken ikinci mektupta "Sonu hayırlı olan Elizabeth" ifadesi kullanılmıştır. Çeviride oluşan fark mektubun hitap dilinden kaynaklanmaktadır.

elçileri gibi muamele görerek tarafımızca korunur, size ait kişilerin yani vatandaşlarımızın işleri, istek ve varsa sıkıntılarını karada ve denizde çözüp huzurlarını gözetmek hususunda fermanımız yazılıp yüce ülkemizde hakimlere, valilere, emir ve kadılara tekrardan yüce hükümlerimiz yazılıp aramızda verilmiş olan sözlere ve kurulan barış ve huzura muhalif bir duruma (böylece) açık şekilde tedbir alınmıştır. Allah'ın izniyle bu huzur ortamına muhalif bir durum ortaya çıkmaz.

4.4.2. Mektubun Analizi

Mektubun giriş bölümünde yer alan övgü kısmına bakıldığında yine Osmanlı'nın klasik dönem bürokrasi dili ile karşılaşmaktayız. Ancak içte bazı karışıklıklar yaşanıyor olsa da sahip olduğu topraklar göz önünde bulundurulduğunda 16.yy'da dünyanın en güçlü devleti kabul edilmekteydi. Bu nedenle bir başka hükümdarla gerçekleştirilen yazışmalarda yer alan övgülerden daha fazlası İngiltere kraliçesi için ayrılmıştı. Bu duruma baktığımızda sadece Osmanlı değil, I. Elizabeth'in ilişki kurduğu diğer İslam hükümdarları için de geçerli olduğunu görürüz. Fas Kralı Mansur gönderdiği mektuplarda kraliçeye "İsa'nın dinini takip edenlerin en yücesi" olarak seslenir.¹⁰¹ İngiltere'nin ilişki kurduğu İslam ülkelerinin kraliçeden övgüyle bahsetmelerinin en önemli nedeni şüphesiz putlara tapan Katolik İspanya ile savaş halinde olmasıydı.

Mektubun sonraki bölümünde İngiltere'nin talep ettiği üzere, ülkenin tüccarlarının Osmanlı topraklarında güven içerisinde ticaret yapması için gerekli izinlerin verildiği ve makamların bu konuda uyarıldığı belirtiliyor. Sultan III. Murat ayrıca iki ülke arasında gerçekleşen barış ve huzur ortamına muhalif bir durumun ortaya çıkmaması dileğinde bulunuyor. Diplomatik dili bir kenara bırakacak olursak iki ülkenin ortak düşmanı olan İspanya'ya karşı birlikte hareket edilmesi gerektiğini de üstü kapalı olarak vurguluyor. Sultan III. Murat İspanya'nın İngiltere'ye saldırması durumunda gerçekten de bir yardım sözünde bulunmuştu. Ancak Armada Savaşı'nın gerçekleştiği 1588 yılında, Osmanlı İran ile bir dizi çalışma içerisinde bulunduğu için vaat edilen yardım İngiltere'ye ulaşamadı. Ancak Osmanlı donanmasının Akdeniz faaliyetleri İspanyollara gerçek bir darbe indirmemiş olsa da faaliyetlerini oldukça yavaşlatmıştı.

¹⁰¹ MacLean & Matar, *İngiltere ve İslam Dünyası 1558-1713*, 63.

Bu noktada üzerinde durulması gereken husus ise İngiltere'nin Fransız konsolos ve tüccarlar ile eşit haklara sahip olmasıydı. Fransızların daha başlangıçta İngiliz elçilerinin padişahın huzuruna çıkmaktan duydukları rahatsızlığı açıklaması niteliğinde. Sultan III. Murat'ın mektubu İngiltere'ye ulaşmasıyla duyulan mutluluk Fransızlarda şüphesiz bir rahatsızlık oluşturmuştu. Ancak Osmanlı devleti için benzer bir durumdan bahsedemiyoruz. Gayrimüslim tüccarlar Osmanlı topraklarında davranışlarından şüphe duyulmadan rahatlıkla hareket edebiliyorken aynı durumun Hristiyan ülkelerde yaşanması için uzun bir süre geçmesi gerekecekti.

SONUÇ

Padişahların halk nezdinde kendini geri çekerek daha ulaşılmaz bir noktada konumlandırması, artık devletin annesi olarak görülen valide sultanların ön plana çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu çalışmamdan anlaşılacağı üzere devletin siyasi kararlarına yön vermelerinin yanında Osmanlı'nın Valide ve Haseki Sultanları Avrupa'nın güçlü kraliçeleri ile yan yana anılmaya başlanmıştır. Hürrem, Nurbanu ve Safiye Sultan, krallar ve kraliçelerle mektuplaşarak kendi diplomasi trafiğini oluşturmuştur. İşte bu diplomatik bağlantının belki de üzerinde az durulan bağlantılardan biri Kraliçe Elizabeth ve Safiye Sultan arasında gerçekleşmiştir. Mektuplar, iki ülkenin kendi diplomatik dillerinin incelenmesine de imkân tanımaktadır. Ayrıca tarafların diğerine gönderdiği hediyeler konularının dışında o ülkeye duyulan merakı da ortaya koymaktadır. Kraliçe ve Valide Sultan arasında değiş tokuş edilen mektupların bir diğer önemi de Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin başlangıcına ışık tutmasıdır. İki ülke arasındaki ilişkilerin genellikle Osmanlı'nın son dönemi çerçevesinde ele alınması, ilk dönem mektuplarını daha önemli kılmaktadır. İki ülke arasındaki geç başlayan ancak ortak düşmanları İspanya çevresinde birleşen ticari ve siyasi ilişkilerin ilk aşaması bize çok farklı bir yapı göstermekte. Çalışmada Tudor Hanedanı'nın kuruluşundan itibaren Osmanlı ile olan ilk ilişkiler çerçevesinde Safiye Sultan'ın kraliçeye gönderdiği mektupların çevirisi ve analizleri gerçekleştirilmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin başlangıcının daha iyi anlaşılabilmesi için Elizabeth Tudor tarafından Sultan III. Murad'a gönderilen bir mektup ve Osmanlı'nın İngiltere'ye verdiği ilk ticari Ahidname ve Sultan III. Murad tarafından kaleme alınmış bir mektup da analizleri ile eklenmiştir.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, Ali. *Haremin Padişahı Valide Sultan: Haremde Hayat ve Teşkilat*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- Alp, Ruhat. *Kafesten Temsiliyete Osmanlı Devleti'nde Velihtlık Kurumu*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2019.
- Altun, Mustafa. “Yüzyıl Dönümlerinde bir Valide Sultan: Safiye Sultan'ın Hayatı ve Eserleri / Yüzyılın Başında Bir Sultan: Safiye Sultan'ın Hayatı ve Anıtları” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Arkan, Sibel. “Tarihî Romanlarımızda Üç Haseki Sultan (Hürrem Sultan, Safiye Sultan, Kösem Sultan)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Arslan, Seray. “Safiye Sultan Vakıfları” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.A.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Aslanapa, Oktay. *Osmanlı Devri Mimarisi*. İstanbul: İnkilap Kitapevi, 1986.
- Atia, Abdullah Abdülhafız. “Osmanlı Döneminde İstanbul ile Kahire Arasında Mimari Etkileşimler” Yayınlanmamış Doktora Tezi. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Baya, Serkan. “Günümüz İngiltere'sinin: Tudorlar Dönemi (1485-1603) / Bugün İngiltere'nin Oluşumu: Tudors Dönemi (1485-1603)” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Bayhan, Ali Ahmet. “Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi” Yayınlanmamış Doktora Tezi. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Bingham, Jane. *The Cotswolds: A Cultural History*. Londra: Oxford University Press, 2009.
- Burian, Orhan. *Babıali Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1952.
- Çelebi, Evliya. *Günümüz Türkçes ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. İstanbul: YKY Yayınları.

- Duran, Hamiye. "Türk Kadınına Tarihi Açından Bakmak". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 22, S. 2 (2018): 411-431.
- Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü 1573-1576*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü 1577-1578*. trc. Turkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.
- Guy, John. *My Heart is My Own: The Life of Mary Queen of Scots*. London: Fourth Estate, 2004.
- Gül, Öney. "Osmanlı Mimarisinin Sentezi". *Sanat Tarihi Dergisi*, C. 5, S. 5 (1990).
- Hakluyt, Richard. *İngiliz Ulusunun Başlıca Gezintileri, Yolculukları, Trafikleri ve Keşifleri (1589-1600)*. Glasgow: James MacLehose & Sons.
- İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti, 1977.
- İnalcık, Halil ve Bahaeddin Yediyıldız. *Türkiye'de Osmanlı Araştırmaları*. TTK Bildiriler, 2002.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- Jerry, Brotton. *The Sultan and the Queen the Untold Story of Elizabeth and İslam*. New York: Viking, 2016.
- Johan, Zinkeisen Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.
- Joseph, Hammer. *Büyük Osmanlı Tarihi*. Üçdal Neşriyat, 2003.
- Kinross, Lord. *The Ottoman Centuries*. İstanbul: Sander Kitapevi, 1977.
- Konyalı, İbrahim Hakkı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti, 1976.
- Kurat, Akdes Nimet. *Hoca Sâdeddin Efendinin Türk-İngiliz Münasebetlerinin Tesisi ve Gelişmesindeki Rolü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.
- Kütükoğlu, Mübahat. *Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri 1580-1838*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

- Leah, Marcus S., Mueller Janel & Mary Beth Rose. *Elizabeth I Toplu Eserler*. Chicago: University of Chicago Press, 2000.
- Loades, David Michael. *Mary Tudor: Life, Oxford Birleşik Krallık*. Cambridge, Mass: Basil Blackwell, 1990.
- MacLean, Gerakd & Nabil Matar. *İngiltere ve İslam Dünyası 1558-1713*. çev. Bilal Genç. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2021.
- Nazan, Aksoy. *Rönesans İngilteresi'nde Türkler*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, 1990.
- Necdet, Sakaoğlu. *Bu Mülkün Sultanları*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- Nimet, Kurat Akdes. "İngiliz Devlet Arşivinde ve Kütüphanelerinde Türkiye Tarihine Ait Bazı Malzemeye Dair". *AÜDTCFD*, 1949.
- Nimet, Kurat Akdes. *Türk. İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*. Ankara: TTK Kurumu Basımevi, 1953.
- Orhan, Burian. *Babıali Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1952.
- Özlem, Kumrular. *Haremde Taht Kuranlar*. İstanbul: Doğan Kitap, 2017.
- Öztuna, Yılmaz. *Osmanlı Haremi'nde Üç Haseki Sultan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.
- Peçevi, İbrahim. *Peçevi Tarihi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- Pedani, Pia Maria. *Safiye's Household and Venetian Diplomacy*. Turcica, 2000.
- Peirce, L. P. *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*. trc. Ayşe Berktay. İstanbul, 1996.
- Porter, Linda. *Mary Tudor: First Queen*, Lomdra: Piatkus, 2008.
- Selaniki Mustafa Efendi. *Tarihi Selaniki*. haz. Mehmet İpşirli. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Skilliter, Susan A. "Three Letters from Ottoman Sultana Safiye to Queen Elizabeth I", *Documents from Islamic Chanceries*, ed. Samuel M. Stern. Oxford: Cassier, 1965, 119-235.
- Stone, J. M. *The History of Maryt I Queen of England*. Londra: Sands&Co, 1901.

- Şahin, Musa-Kaya ve N. Ebrar. “Valide Sultanların Kurduğu Vakıfların Kadına Yönelik Sosyal Hizmetleri“. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 6, S. 12 (2016), 30-65.
- Takva, Havva Nur. “Naima'ya Göre Osmanlı Devleti'nin Siyasi Yapısı (1574-1659)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Thomas, Dallam. *Sultan'ın Orgu*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2000.
- Uğurluel, Talha. *Osmanlı'nın Şifreleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Uluçay, Çağatay. *Padişahın Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1985.
- Uzunçarşılı, İbrahim Hakkı. “Üçüncü Mehmed'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Ölümü“. *Belleten*. C. 24, S. 94 (1960): 263-267.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. C. 3. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1951.
- Üçok, Bahriye. *İslam Devletlerinde Türk Naibeler ve Hükümdarlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2011.
- Ülgen, A. S. *Yeni Cami*. Vakıflar Genel Müdürlüğü, 1962.
- Weir, Alison. *İskoç Kraliçesi Mary ve Lord Darnley'nin Cinayeti*. 2008.
- Whitelock, Anna. *Mary Tudor: England's First Queen*. London, 2009.
- Wratislaw, Baron W. *Wratislaw'ın Anıları-16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizimler*. çev. M. Süreyya Dilmen, 1981.
- Yavuz, Hilmi. *Devrimler ve Karşı Devrimler Ansiklopedisi*. İstanbul: Gelişim Yayınları, 1975.
- Yetkin, Suut Kemal. *İslâm Sanatı Tarihi*. Ankara, 1954.
- Yılmaz, Sena. “16. ve 17.yy’larda Harem’i Hümayun’un Osmanlı Siyasetine Etkisi” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. S.D.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Zarınbağ-Shahr, F. *Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVIII. Yüzyıl İstanbul’unda Kadın Vakıfları* çev. Burcu Özdemir. Ankara, 2010.
- Zılfi, M. C. *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*. çev. Necmiye Alpay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

ÖZGEÇMİŞ

Elif Gökçe UNUTMAZ AĞIRKAYA

A. EĞİTİM

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Bilim Dalı, 20223, İstanbul.

Lisans: Fatih Üniversitesi- Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı, 2010.
Anadolu Üniversitesi-Tarih, 2020.
İstanbul Üniversitesi-Klasik Arkeoloji,